

O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty

Miroslav Vaněk

PODĚKOVÁNÍ

Autor děkuje všem ochotným narátorům, orálním historikům, kteří si i v době mezinárodních konferencí našli čas k rozhovorům. Poděkování patří rovněž všem, kteří přispěli k rozvoji orální historie v České republice. Na prvním místě Oldřichu Tůmovi, řediteli Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, který pomohl nejvíce a značně se zasloužil, že výzkum metodou orální historie je v rámci výše uvedené akademické instituce zcela akceptovaný a orální historie je explicitně zmiňována jako přínosná i ve vlastním výzkumném záměru ÚSD. Další dík patří těm, kteří otevřeli své katedry a ústavy výuce orální historie na vysokých školách: Ivo Bartečkovi z katedry historie FF UP Olomouc, Zdeňku Benešovi z Ústavu českých dějin FF UK, Milanu Znojovi z Ústavu politologie FF UK a konečně Ladislavu Benyovzkému z Fakulty humanitních studií UK, kde byl navíc počínaje akademickým rokem (2008/2009) zřízen magisterský obor: orální historie – soudobé dějiny. Rád bych na tomto místě rovněž poděkoval kolegyni Haně Pelikánové, která nahrála rozhovor s Alessandrem Portellim.

Publikaci věnuji všem zájemcům o orální historii, kolegům a kolegyním sdruženým v České asociaci orální historie i mimo ni.

Miroslav Vaněk

OBSAH

O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty	7
---	---

ROZHOVORY

Rina Benmayorová	33
Pilar Dominguezová	39
David K. Dunaway	43
Alexander Freund	48
Ronald Grele	53
Daniela Koleva	61
Elizabeth Milwoodová	65
Charles T. Morrissey	70
Robert Perks	75
Alexander von Plato	80
Alessandro Portelli	86
Donald A. Ritchie	93
Alistair Thomson	97
Paul Thompson	106

O ORÁLNÍ HISTORII S JEJÍMI ZAKLADATELI A PROTAGONISTY

„Orální historie možná nemá v České republice ještě takové postavení jako v USA, Kanadě, Austrálii nebo Jižní Americe, ale to určitě přijde, je to nezbytné. Ta situace určitě nastane. Z různých důvodů. Za prvé, kvůli otázce použití, protože lidé budou chtít rozumět dějinám stále více prostřednictvím rozhlasových pořadů, internetu, kde budou chtít naslouchat nahrávaným pramenům, dále budou sledovat natočené dokumenty a filmy, pro něž je kvalitní orálněhistorický výzkum výborným pramenem, a samozřejmě stranou nezůstanou odborné publikace. Takže budoucnost orální historie je zde... a bude záležet na historících, jak přijmou nový rámec informací a nových technologií a zda zprostředkují nový způsob vnímání historického povědomí širší veřejnosti.“

(David Dunaway, Oakland 2007)¹

Rozhodnutí publikovat rozhovory (nejen v klasické formě, ale i na přiloženém DVD)² s těmi, kteří stáli u samého počátku moderní tradice orální historie, i s těmi, kteří dnes významně tento multidisciplinární obor v celosvětovém měřítku ovlivňují a udávají jeho směr jak v teoretické, tak v praktické nebo edukační rovině, bylo prosté a z hlediska mého dosavadního působení logické. Vedl mě k němu nesporný fakt, že *Oral History Association*, *International Oral History Association* a jednotliví orální historici z rozličných univerzit USA, Německa a Velké Británie (zde rovněž z *British Library*) významně ovlivnili práce českých orálních historiků a v mnoha směrech jim pomohly, neboť cesta orální historie byla za předchozího režimu zcela zahrazena a ani po roce 1989 nebyla jednoduchá.³ Za ještě významnější však považuji příležitost zprostředkovat českým

1 Z rozhovoru s Miroslavem Vaňkem, Oakland, USA, říjen 2007.

2 Publikace obsahuje i části rozhovorů vztahující se k jednotlivým výzkumným otázkám. Rozhodnutí publikovat audiovizuální úryvky pramenilo především ze snahy zprostředkovat zájemcům o orální historii autentický a svým zanícením „nakažlivý“ zájem o obor, který neovlivnil v mnoha případech ani věk oslovených narátorů.

3 Viz. VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha, ÚSD 2004; VANĚK, Miroslav, *Orální historie. Metodické a technické postupy*. FF UP Olomouc, Olomouc 2003; VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.*

kolegům i širší odborné veřejnosti mnohdy velmi neortodoxní, v každém případě však pro vývoj orální historie zcela zásadní pohledy zakladatelů i současných protagonistů orální historie.

Záměrem této studie a publikovaných rozhovorů rozhodně není pokus o jakousi torzovitou „historii orální historie“, ani snaha o řešení zásadních, v současnosti kladených a teprve v budoucnosti snad přesně odpovězených teoretických otázek, například o vlivu globalizace na vývoj, formy a úkoly orální historie či na dilema, má-li být orální historie označována za výzkumnou metodu nebo vědní obor. (Dnes bych se přikláněl k domácím i zahraničním badatelům, kteří charakterizují orální historii jako interdisciplinární metodu, aniž bych vylučoval, že za několik let budu toto označení revidovat.) Cílem této práce je naopak ukázat, jak se i světově významní badatelé, kteří svým dílem nepominutelně k rozvoji orální historie přispěli, mohou ve svých pohledech na současnou i nadcházející problematiku orální historie lišit, aniž by je různorodost konkrétních názorů a stanovisek odváděla od společného cíle, jímž je rozvoj orální historie v historiografii a dalších společenskovědních oborech. Zároveň bych chtěl především studentům uvedených oborů zprostředkovat autentický pohled zakladatelů a průkopníků orální historie jak do jejich počátků, tak do její současné problematiky, a je-li to možné, v tomto duchu je inspirovat i k úvahám o perspektivách a cestách, kterými by sami, pokud se pro orálněhistorický výzkum rozhodnou, chtěli ubírat.

Ještě před dvěma lety bych byl považoval za science fiction, že se mi někdy naskytne příležitost zpovídat zakladatele orální historie a zároveň jejich nejvýznamnější nástupce a teoretiky oboru, tedy osobnosti, které jsem ještě v roce 2004 znal pouze prostřednictvím jejich odborných textů. Tehdy jsem doslova hltal úvahy o problematice současné orální historie, jejích možných křížovatek a úskalích, její budoucnosti v globalizovaném světě a konečně jejím možným využitím v interdisciplinárním bádání. Také z jejich názorů jsem čerpal metodické a teoretické poznatky pro publikaci *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Osobní setkání s renomovanými orálními historiky mě, přiznávám, významně ovlivnilo. Nejen proto, že všechna tato setkání byla velmi přátelská, bez jakéhokoli náznaku nadřazenosti „učitelů“ nad „žákem“; naopak jejich autentický zájem o českou historiografii a její vývoj po roce 1989, a v tomto kontextu živý zájem o postavení orální historie v naší republice, mě spíše příjemně překvapil. Potvrdila se tak zároveň slova Alessandra Portelliho, který vyzdvihl jako jeden z kladů společenství orálních historiků především způsob, jak organizace akcentuje a vítá hlasy nováčků a začátečníků v orální historii. „*To nezpůsobila pouze zásada rovnosti instituce, která nezapomíná na své aktivistické kořeny, ale hlavně skutečnost, že každý začátečník, který vstoupí do terénu, ruší modely svých předchůdců. Můžeme říci, že se orální historie zabývá historií „from below“ především proto, že ji každý nováček nutí měnit*

*názory, aniž by ovšem docházelo k „přepisování dějin“ ve prospěch zrovna vládnoucího ideologického diskurzu.“*⁴

Ve shodě s názory těchto kolegů a sui generis mých učitelů bych byl rád vedl naše rozhovory tak, aby přinesly kompletní autobiografická vyprávění těchto ochotných narátorů, avšak reálné podmínky natáčení rozhovorů v pauzách hektického prostředí významných konferencí dovolily pouze soustředit se na několik stěžejních otázek směřujících k výpovědím o povaze, principech a perspektivách orální historie, jak je každý interviewovaný formuloval.

Mezinárodní orálněhistorické trendy a naše kontakty s jeho institucemi a jednotlivci

Současná orální historie po celém světě shromažďuje nahrávky a přepisy rozhovorů s očitými svědky a účastníky historických událostí, klade důraz na analýzu těchto pramenů a jejich následnou interpretaci. Připomeneme-li si na tomto místě nejdůležitější mezníky mezinárodního vývoje orální historie, zjišťujeme, že již ke konci 19. století začali někteří antropologové shromažďovat a nahrávat své rozhovory (s původním severoamerickým obyvatelstvem) nejprve na fonograf. Ve 30. letech 20. století americká organizace *Works Progress Administration* (WPA) vyslala tazatele do všech končin USA s úkolem shromáždit svědectví příslušníků různých sociálních skupin, včetně tehdy dosud žijících svědků a účastníků občanské války, bývalých otroků, svědků velkých historických událostí. Jen několik let poté zahájila Kongresová knihovna USA výzkum tradiční americké hudby a folklóru. Pokrok v technologii záznamu a fixace nahrávky představovaly tehdy užívané acetátové kotouče. Vývoj magnetofonů a záznamové techniky vůbec po druhé světové válce úkol orálních historiků podstatně usnadnil.

V roce 1942 list *New Yorker* publikoval medailon Joe Goulda, který požadoval shromažďovat „orální historii našich časů“. Ačkoli Gould sám nikdy podobnou sbírku nevytvořil, díky jeho medailonu v prestižním periodiku vešel termín „orální historie“ do povědomí. V roce 1948 Alan Nevins z Kolumbijské univerzity založil první výzkumné orálněhistorické centrum *Columbia Oral History Research Office* s prioritním záměrem shromažďovat a uchovávat nahraný a přepsaný ma-

4 PORTELLI, Alessandro, *Tenth Anniversary Plenary Session: International Oral History on the Move: 1996–2006 and Beyond. A conversation among founders*. Příspěvek přednesen na 14. konferenci IOHA, Sydney 2006.

teriál pro příští generace badatelů. Na přelomu roku 1966/1967 byla v USA založena *Oral History Association* (OHA) a v roce 1969 obdobná *Oral History Society* (OHS) ve Velké Británii.

Zlomovým momentem ve vývoji orální historie a jejího akceptování společností historiků v mezinárodním měřítku se podle Mariety Ferreirové de Moraes z Federální univerzity v Riu de Janeiro stal rok 1975, kdy se v rámci 14. Mezinárodního kongresu historických věd v San Francisku podařilo zorganizovat panel „Orální historie, nová metoda historického výzkumu“ (*Oral History, a New Methodology for Historical Research*).⁵ V následujícím roce (1976) se uskutečnila v italské Bologni první mezinárodní konference orální historie s názvem „Antropologie a historie: Orální prameny“ (*Anthropology and History: Oral sources*). Právě tyto dvě události se nejčastěji uvádějí při vymezení počáteční fáze orální historie, kdy vznikala a institucionalizovala se síť badatelů z různých zemí v mezinárodním orálněhistorickém hnutí. Většina protagonistů nové disciplíny zpočátku pocházela ze západní Evropy a Spojených států⁶ a tato hegemonie se odrazila i ve výběru míst následujících mezinárodních konferencí, jež se konaly výlučně v západoevropských zemích.⁷ V úspěchu mezinárodních kongresů, jakož i ve stoupajícím počtu odborných, především metodologických publikací, spatřují mnozí badatelé zabývající se orální historií (Marieta Ferreirová Moraes, Alistair Thomson, Alexander von Plato, Ronald Grele, Alessandro Portelli a další) nejdůležitější faktor umožňující a opravňující etablování orální historie v akademickém světě. V osmdesátých letech krom toho se i v souvislosti se zpochybním pozitivistického pojetí objektivit výzkumníka změnil přístup k historickému bádání: studium nových témat silně akcentovalo nezastupitelnost kvalitativního výzkumu, který tak nabyl na důležitosti. Znovu byla „objevena“ individuální zkušenost,

5 FERREIRA, Marieta de Moraes: Deset let IOHA. Citováno podle VANĚK, M. Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie. Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. In: *Soudobé dějiny*, 2006, č. 1–2, s. 267–279.

6 Konference v Sieně v roce 1993 se účastnilo 66% badatelů z Evropy, 15% z USA, 14% z Latinské Ameriky, 4% z Oceánie a jedno procento z Asie. Africký kontinent nebyl ještě na konferenci zastoupen. Akceptováno bylo 72 příspěvků z původně 97 předložených.

7 Mezi bologňskou konferencí v roce 1976 a níže uvedenou 9. konferencí v Göttingu o dvalet let později se osm mezinárodních konferencí sešlo ve dvou až tříletých intervalech 1978 ve Velké Británii (Colchester), 1980 v Nizozemsku (Amsterdam), 1982 ve Francii (Aix-en-Provence), 1985 ve Španělsku (Barcelona), 1987 v Anglii (Oxford), 1990 v Německu (Essen) a 1993 v Itálii (Siena).

badatelský zájem se odklonil od popisů a generalizací, zdůraznil osobní prožitek a jedinečnost individuální situace.⁸

Transformace moderních společností a následné politické změny na přelomu osmdesátých a devadesátých let znamenaly další impuls k přezkoumání role a vzájemného poměru orálních a psaných pramenů a stimulovaly novou generaci badatelů, kteří stále více participovali na orálněhistorických projektech a mezinárodních konferencích. V tomto ohledu byla dalším ze zlomových okamžiků mezinárodní konference uspořádaná z podnětu profesora Kolumbijské univerzity Ronalda Greleho v New Yorku v roce 1994. Předznamenala začátek nové éry a umožnila dialog s historiky působícími mimo západní Evropu a Spojené státy, především však odstartovala nebývalý zájem o orální historii v zemích Latinské Ameriky. Konference se zároveň stala setkáním „otců-zakladatelů“ a jejich žáků.

Dalším logickým krokem bylo o dva roky později (1996) založení mezinárodní asociace orální historie – *International Oral history Association* (IOHA) ve švédském Göttingu. První prezidentkou asociace se stala symbolicky Mercedes Vilanova ze Španělska. V jejím zvolení se odrazil jak vzrůstající zájem španělsky mluvícího světa o orální historii,¹⁰ tak i jistá feminizace oboru.¹¹ Silná pozice Latinské Ameriky byla pak potvrzena také výběrem místa konání desáté mezinárodní konference orální historie v Riu de Janeiro (1998) a především zavedením

8 THOMSON, A., *Protančit paměť našeho hnutí. Čtyři revoluce paradigmat v orální historii*. (Dancing through the memory of our movement: Four paradigmatic revolutions in Oral History). Sydney 2006, konferenční DVD.

9 K „otcům-zakladatelům“ (a „matkám-zakladatelkám“) lze kromě Ronalda Greleho přiřadit Selmu Leydesdorffovou, Lutze Niethammera, Luisu Passeriniovou, Alessandra Portelliho, Paula Thompsona, Mercedes Vilanovu, Alexandra von Plata a další osobnosti.

10 Přípravný výbor akceptoval 164 příspěvků, jejichž rozložení podtrhuje vzrůstající zájem o orální historii v Latinské Americe: Brazílie 22 příspěvků, Velká Británie 20, Finsko 15, USA 14, Mexiko a Rusko devět, Švédsko osm, Argentina sedm, Itálie šest, Německo, Rakousko a Španělsko po pěti. Zbývajících 19 příspěvků přednesli účastníci z ostatních zemí.

11 V Sydney se Ronald Grele zamýšlel i nad tím, proč je vždy na konferencích orální historie více žen než mužů. Jedním z možných vysvětlení by podle něho mohl být fakt, že historie neměla po dlouhá léta pro ženy místo uvnitř převážně „mužských vědeckých institucí a center“ zaměřených především na tzv. velké dějiny, na mocenskou sféru, funkcionáře politických stran atd. Ženám pak byla shovívavě přenechána oblast mapující „obyčejný život“ a „každodennost“, tedy ta pole, na nichž se orální historie může zdatně rozvíjet. Další vysvětlení může podle Greleho souviset s tím, že orální historie neměla po dlouhá léta na různých ustláno a nebyla doceňována; snad také proto, že muži-historici, zahledění často až příliš do sebe a svých „velkých“ témat, ji příliš neakceptovali.

španělštiny (vedle angličtiny) jako druhého oficiálního jazyka asociace. Založení této zastřešující organizace mělo signalizovat zájem o zapojení odborníků, kteří pocházeli z jiných míst světa než ze západní Evropy a USA.

Orální historie se v mezinárodních podmínkách posledních dvou dekad rozvíjí do dvou směrů. První z nich, a z našeho pohledu ten důležitější, tvoří směr akademický (směr praktikovaný ve výzkumných institucích a na vysokých školách), druhý směr bychom mohli nazvat směrem laickým, angažovaným, možno též říci aktivistickým (tvoří jej soukromé „nezávislé“ výzkumy, publicistické projekty aj.). Tento mezinárodní trend přiblížil v podmínkách italské orální historie Alessandro Portelli: „*Co se týká orální historie, existují dvě tradice. Jedna tradice, nazýváme ji akademickou, není akademická v negativním smyslu slova, ale v tom pozitivním, neboli v tom, že žije uvnitř veřejných výzkumných ústavů; hlavní postavou této tradice je u nás v Itálii Luisa Passerini, která popularizovala práce anglických historiků a především historika Paula Thompsona. Další tradice vychází z politicky angažované historie, jejíž základy položil Gianni Bosio, který se dostává k orální historii prostřednictvím analýzy historie nevládnoucích tříd. Řekl si: 'Doposud byla historie dělnické třídy jen historií zastupitelů a vedoucích představitelů komunistických a socialistických stran. Ale možná by stálo za to podívat se na minulost zapomenutých proudů, anarchistů, dělníků, náboženských utopistů, na ten takzvaný lidový svět, který nežije politikou, na jeho každodenní život.'*“¹²

S odstupem posledních osmi let považují postupně se rozvíjející kontakty se zahraničními institucemi, participaci na mezinárodních konferencích a konečně zahraniční stáže v orálněhistorických centrech za klíčové zdroje dlouhodobých zkušeností a inspiraci v nových směrech a trendech pro českou orální historii. Poprvé nás v roce 1999 kontaktovala (ohledně tehdy dokončeného našeho prvního orálněhistorického projektu, který se zaměřil na studentské vůdce a jejich úlohu v roce 1989)¹³ prezidentka IOHA Rina Benmayorová. V témže roce nás s nabídkou spolupráce navštívila doktorandka profesora Paula Thompsona Revan Schneiderová z University of Sussex. Z dnešního pohledu se tak studentský projekt jeví jako počín, který nám de facto otevřel dveře do zahraničí. S jeho výsledky jsme mohli seznámit odbornou veřejnost na mezinárodní konferenci OHA v americkém Durhamu (2000), kterou jsem, stejně jako americký kontinent, tehdy navštívil poprvé.

12 Rozhovor s Alessandrem Portellim, vedla Hana Pelikánová, Řím, květen 2008.

13 OTÁHAL, M. – VANĚK, M., *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu v Československu*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, 860 s.

Z pohledu našich vzájemných vztahů s mezinárodní orálněhistorickou komunitou lze za významné okamžiky považovat účast na konferencích pořádaných jak OHA (Durham 2000, Providence 2005, Oakland 2008), tak i IOHA (Sydney 2006, Guadalajara 2008). Za stejně důležité považujeme orálněhistorické panely, které se konaly v rámci *European Social Science History Conference (ESSHC)* v Berlíně (2002), Amsterdamu (2006) a Lisabonu (2008).

Byl-li náš podíl na významných zahraničních konferencích co do počtu účastníků doposud spíše symbolický, do mexické Guadalajary se z České republiky vypravila nejpočetnější výprava orálních historiků. Celkem bylo akceptováno 12 českých příspěvků. I to svědčí o velmi dynamickém rozvoji orální historie v našich podmínkách.

Kromě aktivní účasti na konferencích byly jako zásadní inspirační a edukační moment stáže v letech 2000 a 2004 (M. Vaněk) a 2003 (P. Schindler) v *Southern Oral History Programme* na *University of North Carolina* v Chapel Hill a v roce 2008 (M. Vaněk) v *Sound Archive British Library*.

Badatelé v roli narátorů

Které osobnosti se ocitly v epicentru našeho zájmu? Především zakladatelé a průkopníci orální historie a ti, kteří dnes vytyčují a nastiňují hlavní směr bádání. Podařilo se nahrát rozhovory s několika prezidenty OHA a IOHA. Mezi čtrnácti interviewovanými jsou odborníci i osmi zemí: Austrálie, Anglie, USA, Kanady, Bulfarska, Německa, Španělska a Itálie.

Nápad oslovit kolegy a významné osobnosti oboru vznikl náhodou. Při svém měsíčním pobytu v USA v roce 2007 jsem kromě vystoupení na 41. konferenci OHA v kalifornském Oaklandu plánoval nahrát rovněž několik rozhovorů s hudebníky období „hippies“ pro svůj projekt o vlivu rockové hudby na českou společnost a byl jsem proto vybaven nahrávací audiovizuální technikou. Za dlouhých nočních přemítání v novém a dosud neznámém prostředí se zrodil i nárys tohoto výzkumu. Shodou okolností bylo štěstím, že první narátor, David Dunaway, kterého jsem oslovil, byl více než vstřícný a nejenže ochotně vyprávěl o svých zkušenostech, ale pomohl mi v roli gatekeepera kontaktovat další pionýry oboru: Ronalda Greleho a Charlese Morrisseyho. Pak už nebyl problém oslovit kolegy, které jsem potkal již v roce 2006 v Sydney: Rinu Benmayorovou, Donalda Ritchieho a Roberta Perkse. Původně jsem se domníval, že rozhovory využiju jako podklad pro článek v odborném periodiku, postupně však zrál plán pokračovat v nahrávání rozhovorů s dalšími významnými orálními historiky. Příležitostí se stala konference v Lisabonu 2008. V Portugalsku se podařilo natočit rozhovory s Danielou Kolevou a Alexanderem von Platem. Shodou okolností navštívila v ro-

ce 2007 Prahu Beth Milwoodová ze *Southern Oral History Programe*, a tak bylo v projektu zastoupeno i jedno z největších a nejstarších orálněhistorických pracovišť v rámci USA.

Organizačně trochu složitě bylo mé setkání s klasikem orální historie Paulem Thompsonem. Po předchozí dvouměsíční emailové korespondenci a telefonickém kontaktu nám setkání usnadnila Thompsonova kniha *Past of the Voice*, kterou jsem jako poznávací znamení třímal ve svých rukou. Nezmiňoval bych zde, že náš rozhovor v Thompsonově domě probíhal při tradičním anglickém „čaji o páté“, kdyby právě prostředí orálněhistorických interview netvořilo důležitou kulisu k navázání bezprostředního kontaktu mezi tazatelem a narátorem.

Interview s Paulem Thompsonem mě přivedlo k myšlence oslovit dalšího protagonistu oboru, italského odborníka Alessandra Portelliho. Úkolu natočit s ním rozhovor se ochotně ujala kolegyně Hana Pelikánová.

Pomyslný kruh natáčení rozhovorů s významnými orálními historiky se symbolicky uzavřel v mexické Guadalajaře, v den, kdy plenární zasedání *International Oral History Association* rozhodlo, že příští světový kongres IOHA se v roce 2010 uskuteční v Praze! A aby se řada symbolů naplnila, byli posledními narátory Alistair Thompson a Pilar Dominguezová – odcházející prezident a nastupující prezidentka této mezinárodní organizace. Ještě předtím se podařil rozhovor s renomovaným kanadským historikem Alexandrem Freundem.

Spíše dané okolnostmi (možnostmi setkání v zahraničí a limitovaným časem při rušných konferencích) než realizované s předem promyšleným záměrem bylo rozvrstvení interviewovaných osobností, a to hned z několika aspektů. Byla to především jejich generační příslušnost: od skutečných nestorů orální historie (Paula Thompsona, Ronalda Greleho, který sám začínal pod vedením Charlese Morrisseye), představitele generace starší a střední, která se k orální historii propracovávala v 80. letech minulého století, po reprezentanty relativně mladší, ale v daném oboru již plně etablované a svými výsledky osvědčené badatele (například Danielu Kolevu, narozenou v roce 1961, kdy veteráni orální historie již zpracovávali své první projekty v Trumanově a Kennedyho knihovně), a de facto nastupující vědeckou dráhu na přelomu 80. a 90. let, jako je Alexander Freund. Bez ohledu na věk projevovali naši narátoři stejné zaujetí a nadšení pro orální historii a otevřenost vůči jejím novým možnostem, jak technologickým při nahrávání a uchování rozhovorů, tak tematickým rozhledem po světě, jehož politické i společenské systémy prošly na přelomu 80. a 90. let 20. století radikálními změnami. Odraz dějinného vývoje se pak zajímavě projevil i při porovnání názorového (ideologického) spektra počátků badatelské činnosti oslovených narátorů. Například Paul Thompson a Alessandro Portelli, oba původem ze „starého světa“ (kontinentální Evropy a Velké Británie) uvádějí, že je k orální historii přived-

lo jejich levicové politické přesvědčení. Pro nás to zároveň ukazuje, jak rozdílně byly i pojmy „pravice“ a „levice“ chápány v občanských, demokratických společnostech, kde orální historie byla výrazem levicového přesvědčení hlavně v tom smyslu, že se zajímala o lidi „z ulice“, marginalizované většinovou společností a opomíjené v dosavadních klasických historických výzkumech. Jak uvádí Paul Thompson, ve svých nejranějších dobách se v USA orální historie zaměřila na výzkum vládnoucích a společenských elit, „a snad právě tím vyprovokovala u svých předních badatelů zájem a potřebu rozhlédnout se po druhé straně společenského spektra a orientovat se rovněž na skupiny přehlížené historiky a ostrakizované většinovou společností“.¹⁴ Rob Perks pak dokonce definuje orální historii ve Velké Británii v jejím raném stadiu jako poměrně radikální hnutí, jako hnutí politického charakteru vytvářející se samozřejmě na levici politického spektra, dokonce vyjadřuje určité politování nad skutečností, že jakmile se orální historie etablovala jako výzkumná historická metoda „*lege artis*“, ztratila tím zároveň „svůj sociální břit a radikálnost“.¹⁵ Svým způsobem se zkušeností vlastního prožitku s autoritativními režimy se zdravým korektivem výše zmíněného levicového pohledu stali badatelé přicházející na přelomu 80. a 90. let minulého století ze zemí bývalé východní Evropy, Číny, Vietnamu atd. Kupříkladu badatelská dráha Daniely Kolevy z Bulharska dokládá, že její start umožnily a inspirovaly právě systémové změny v roce 1989 v zemích někdejšího socialistického bloku; badatelská svoboda, kterou tyto změny přinesly, se stala zároveň jedním ze zdrojů entuziasmu a pozitivních vyhlídek do budoucna.

Ať se postoje tvůrců a protagonistů současné orální historie charakterizovaly jako „levicové“, byly především radikální v tom smyslu, že se nejen tematicky, ale i metodologicky vzepřely tradičnímu pojetí historického výzkumu a entuziasticky vytvářely vlastní program na nevyšlapané cestě. Tomu snad alespoň do jisté míry napomohla skutečnost, že se prakticky všichni naši narátoři setkali s orální historií (byť třeba zpočátku ani nevěděli, že jejich výzkumná cesta spadá právě do rámce orální historie) v mládí, na samém počátku svého odborného vyžívání.

Dalším, nikoli však bezvýznamným faktorem je, že téměř třetina z dotazovaných orálních historiků začínala svou odbornou erudicí v jiných oborech než je historie. Tak Rina Benmayorová zahájila svou práci jako etnoložka sbírající sefardské balady, Daniela Koleva studovala filozofii a sociologii a Alessandro Portelli

14 Rozhovor s Paulem Thompsonem, vedl M. Vaněk, Londýn, březen 2008.

15 Rozhovor s Robertem Perksem, vedl M. Vaněk, Oakland, USA, říjen 2007.

si k orální historii proklestil cestu od studia práv přes studium moderní filologie a literatury, a přímo k orální historii se přiblížil sběrem protestních a politických písní (často doprovázených vyprávěním zpěváků) na konci 60. let. Snad i tato skutečnost přispívá k tomu, že orální historie je otevřená pro multidisciplinární a interdisciplinární využití a rozvoj.

Okruhy výzkumu

Od počátku tohoto projektu mi bylo zřejmé, že v plánovaných koncipovaných rozhovorech nebudu moci uplatnit a shromáždit klasické životopisné vyprávění; především pro nedostatek času a také s vědomím, že nebude možné sejít se k druhým, popřípadě následujícím rozhovorům. Zvolil jsem tedy metodu strukturovaného interview, které obsahovalo pět výzkumných okruhů: Kdy a jak se potkali s OH, v čem vidí hlavní sílu OH, jak se staví proti kritice a kritikům OH, jak vidí budoucnost OH a konečně co by popřáli a případně poradili českým orálními historikům?

První výzkumný okruh mě zajímal jak z odborného hlediska, tak z pohledu osobního. Jaké cesty a především jaké motivace přivedly tyto osobnosti k orální historii? I když jsou jejich motivy různé, zdá se, že přece jen vykazují jisté obdoby. Důležitým fenoménem alespoň u evropských badatelů je jistý aktivismus, někdy až radikální postoje ovlivněné sociálním vývojem let 60. a především rokem 1968¹⁶. Dalším důležitým faktorem byl vlastní zájem zainteresovaných o studovaný obor, především pak o nové výzkumné metody. V rámci nahranych rozhovorů zcela jedinečnou a velice zajímavou motivaci k praktikování orální historie, totiž okouzlení moderní technikou, především zvukem, staví jako prvotní zájem o orální historii Robert Perks, nyní vedoucí pracovník Sound Archives British Library: „*Motivace přicházela a týká se mé rodiny, kdy můj prapradědeček spolupracoval s Thomasem Edisonem, s oním pánem, který vynalezl zvukový záznam. Pracoval s ním ve Střední Anglii v Birminghamu, poté emigroval do Ameriky, o nahrávání jsem se tak zajímal od dětství, neustále jsem byl v kontaktu se zvukovými nahrávkami, kupoval jsem je, také mikrofon, používal jsem je, zajímalo mne vše, co mělo s nahráváním nějakou souvislost.*“¹⁷

Následující výzkumnou otázkou byl přínos orální historie v historiografii a dalších humanitních oborech. V tomto ohledu se téměř unisono všichni oslovení

zmiňovali o specifickém druhu informací, které orální historie badateli poskytuje a které historik nemůže vyhledat z žádných jiných zdrojů. Jedním z důvodů zde může být, že v těchto výzkumech se badatelé zaměřují na sociální vrstvy a jednotlivce, kteří byli ignorováni (o kterých se nepsalo) v tradičních historických prameňech, kteří byli marginalizováni, kteří zkrátka nebyli zaznamenáni tradiční dominující historiografií. V autoritativních režimech pak byly tyto „okrajové skupiny“ naprosto vymazány „z historie“. Zajímavý názor na tuto problematiku nabízí jeden ze zakladatelů orální historie, Charles Morrissey: „*V čem je její síla? Ano, zase ta energie, existuje přece tolik druhů sil... To, co je zde zřetelné, že činí radost lidem i historikům. Síla? První rovina je samozřejmě osobní uspokojení tím, co a jak děláte, za druhé, když se zeptáte jakéhokoli orálního historika, co cítí, když pomáhá vytvářet lidskou paměť, a že by ta paměť bez nich neexistovala, že vlastně vytváří něco pro budoucnost, co by jinak neexistovalo. Jestliže k tomu přispějí, myslím, že je to velmi uspokojivé, v podstatě jsem člověk, který napomáhá novým myšlenkám, mám otevřený přístup k lidem i věcem (door keeper), otevírám lidem pomyslné dveře, aby mohli vstoupit do orální historie, a to má velkou hodnotu zejména pro budoucnost. Patřím k historikům, kteří mají silný pocit toho, že historie potřebuje rovněž historické povědomí a znalost.*“¹⁸

Sílu a historický přínos, vznikající a rozvíjející se v prostředí orální historie, charakterizoval a současně strukturoval Alistair Thomson: „*Za prvé jsou to tedy nedokumentované příběhy, za druhé je to paměť coby předmět a zároveň pramen a za třetí? Za třetí a za čtvrté jsou body, které se propojují, za třetí je to posílení a za čtvrté obhajoba a já myslím, že se propojují. Pokud jde o ten třetí bod, moc hezky to vyjádřila má kolegyně v Anglii Joanna Bournettová, která řekla, že v jejím profesním životě byla chvíle, kdy kdosi po skončení rozhovoru řekl: 'Děkuji vám, že jste se mnou udělala rozhovor'. A Joanna si uvědomila, že ti lidé, s kterými děláme rozhovory, si toho vlastně nesmírně cení, že se někdo zajímá o jejich životní příběh a ten že má historický význam, který tak stvrzuje jejich existenci. Tím spíše, když jste byl nucen celou dobu mlčet, ať už z jakéhokoli důvodu, ten pocit, že se váš příběh najednou zaznamenává; tedy podle mě, ta třetí hodnota toho, co děláme, je, že dáváme někomu pocit, že jeho příběh má zvláštní význam. Pro něho samotného i pro jiné. A s tím je spojena dle mého názoru i čtvrtá hodnota orální historie, a tou je to, že stejně jako posilujeme historické sebevědomí jednotlivce, může totéž platit i kolektivně.*“¹⁹

16 Srovnej VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H., *Naslouchat hlasům...*

17 Rozhovor s Robertem Perksem.

18 Rozhovor s Charlesem Morrisseyem, vedl M. Vaněk, Oakland, USA, říjen 2007.

19 Rozhovor s Alistairem Thomsonem, vedl M. Vaněk, Guadalajara, září 2008.

Určitá skepse k využití pouze písemného pramene ve vlastním výzkumu pak byla společná všem. Zajímavé je zde především, že nikdo z oslovených průkopníků orální historie nikdy neplédoval pouze za jediný přístup ke zkoumání minulosti, zato všichni zdůrazňovali a zdůrazňují potřebu komplexního a multidisciplinárního bádání. Výstižně se vyjádřil Charles Morrissey: „Pamatuji si, že jsem studoval na Berkeley historii a učili nás tam metodologii a také to, že můžeme důvěřovat písemně předávaným datům, ale ne ústně předávaným..., ale já jsem postupně ztrácel důvěru jen v psaná data a začal jsem se stále zajímat o narativitu... Vnímal jsem, že i psané informace jsou zkreslené; chci tím jen zdůraznit, do jaké míry je historický výzkum komplexní, když je postaven jen na jednom prameni. Vždycky, když jsem pracoval metodou orální historie, kombinoval jsem různé prameny – jako noviny, archivy, ústní tradici – zaznamenanou paměť a to jsem vždy doporučoval i svým studentům.“²⁰ Podobné poselství předává svým studentům i Donald Ritchie: „Jako profesionál musíte být skeptický vůči všem pramenům. Musíte být skeptický vůči písemným pramenům. Mnoho úředních zápisů ve vládě je napsáno ne kvůli tomu, co se skutečně událo, ale kvůli tomu, aby se zakrylo, co se událo. A zrovna tak noviny publikují nepravdivé příběhy. Mnoho písemných pramenů, na které se obrácíme, je nepřesných. Deníky jsou velmi subjektivní. Také dopisy jsou v jistém smyslu velmi subjektivní. Takže k orální historii jste skeptický zrovna tak jako k písemným pramenům. Srovnáváte je mezi sebou. Říkám svým studentům, že pokud se jejich písemné a ústní prameny neshodují, potom nemají automaticky věřit tomu, že právě písemné prameny jsou pravdivé.“²¹

Oslovení orální historici a historičky vyjadřovali tedy pravý opak toho, co jim podsouvají jejich kritici, kteří sami často staví písemné prameny nad ostatní a ústní svědectví považují pouze za jakousi ilustraci, pramen druhého či dokonce třetího řádu.

Odborných disputací s kolegy historiky, pro něž jediným cenným a hodnověrným pramenem je pramen písemný, nezůstala alespoň na počátku své dráhy ušetřena ani většina našich západních kolegů. Určité výjimky představují Rina Benmayorová, která se podle svých vlastních slov do potyček se skeptiky vůči orální historii nemíchá, považuje je (tzn. potyčky – pozn. autora) za pouhý detail a balast, a vzhledem k tomu, že v mezioborovém prostředí, na něž se zaměřuje, tento spor roli nehraje, ani se s podobnou opozicí nesetkává. Naopak Robert Perks

v rozhovoru upozornil, že orální historikové byli dlouho v defenzivě, obhajovali orální historii proti kritice omylnosti, selektivnosti a nespolehlivosti paměti, ale od 80. let stojí „pevně“, zejména díky dílu A. Portelliho a těch historiků, kteří si začali všimát subjektivity a vztahu mezi přítomností a minulostí. Pokládá za specifikum a nikoli nedostatek orální historie, že způsob, jakým lidé vyprávějí své vzpomínky, se liší od vzpomínek jako takových, protože narátoři „vokalizují své příběhy pro určité publikum“. Spatřuje rozdíl mezi pamětí a vyprávěním, a upozorňuje, jak se příběh mění, je-li v časovém odstupu vyprávěn vícekrát. Tyto postřehy o povaze paměti a narativity pak pokládá za zvlášť důležité pro praktikování orální historie v kontextu bývalých komunistických režimů.²²

Donald Grele, jeden z nestorů orální historie, nás ujistil, že ani v době, kdy byla orální historie vůči „klasické“ historiografii v defenzivě, resp. byla apologetická a snažila se přesvědčit své odpůrce o své validitě a svých možnostech, necítil potřebu se za to, že je orálním historikem, nějak omlouvat či obhajovat. Jeho stanovisko vůči konzervativním odpůrcům bylo radikální a precizně formulované: „My klademe podstatné otázky, oni kladou otázky nepodstatné, mají na ně vypracovaná celá schémata. Důležité otázky jsou otázky subjektivity, vědomí, ideologie, identity, ne faktů a dat.“²³

Daniela Koleva se ve svém postoji vůči tradičním historikům zaštiťuje až aforistickým tvrzením Paula Thompsona, že „psaný dokument ztratil svou nevinost, pokud vůbec nějakou měl“.²⁴ Podle ní a také Beth Milwoodové se pak ale mají uhladit hrany metodického konfliktu poukazem na to, že musíme být stejně kritičtí vůči psaným i orálním dokumentům, kriticky analyzovat celou situaci, v níž se objevily. Dokládá, že pokud mluvíme o paměti, nesmíme zapomenout na pojem relativity: „každý má ‚svou‘ pravdu, neexistuje žádná pravda s velkým P. Pravdy, které odhalujeme, závisí tedy na kontextu a situaci,“ a zároveň doznává, že „jakožto orální historikové někdy opomíjíme i své vlastní jednostrannosti“. Beth Milwoodová pouze jinými slovy vyjadřuje přesvědčení dalších orálních historiků, že orální historie nikdy nebude a ani nechce být jediným, natož výsadním pramenem historického poznání, jehož kvalita do značné míry závisí právě na tom, z kolika různých badatelských metod a druhů pramenů vychází a skládá se do obrazu naší minulosti.²⁵

20 Rozhovor s Charlesem Morrisseyem.

21 Rozhovor s Donaldem Ritchiem, vedl Miroslav Vaněk, Oakland, USA, říjen 2007.

22 Rozhovor s Robertem Perkssem.

23 Rozhovor s Ronaldem Gremem, vedl M. Vaněk, Oakland, USA, říjen 2007.

24 Rozhovor s Danielou Kolevou, vedl M. Vaněk, únor Lisabon 2007.

25 Rozhovor s Beth Milwoodovou, vedl M. Vaněk, březen, Praha 2007.

Významné pasáže realizovaných rozhovorů patřily otázkám paměti, její selektivnosti, výbavnosti, procesu zapomínání. A. Portelli: „Zamyslí-li se nad problematikou paměti, panuje zde takový názor, pozitivistický, mylný, že paměť se může časem jen zhoršovat, ale já tomu nevěřím, protože paměť není něco, kam se ukládají fakta, kde zůstávají, a můžete je jen zapomínat. Paměť je neustálý proces, fakta jsou uložena a jsou dále vědomě i nevědomě, neustále v čase během života různě proměňována, interpretována. Orální historie tedy dává smysl a významu tomu, co znamenala minulost pro nás, není to jen výčet událostí, ale odhaluje smysl minulosti v naší přítomnosti“.²⁶

K otázce paměti se vyslovil rovněž Ronald Grele: *Když čtete Portelliho, zaujme vás, že paměť je fascinující právě tím, že si lidé nepamatují přesně. A proč je tomu tak? Jak se to odehrává? Stejně tak mě zajímalo, co se děje během rozhovoru. Lži, o jejichž pravosti jsou lidé přesvědčeni, světy, které si představují. To jsou důležité otázky, domnívám se.*²⁷

Právě „přilišná“ subjektivita orální historie (a tudíž „nespolehlivost“) v „konkurenci“ s jinými prameny vedla svého času k jejímu odmítání. Jak ale uvádí staré přísloví, i sebedelší řeka do moře dospěje, i tyto orální prameny začaly být i svými kritiky brány v potaz. V každém případě zůstává pravdou, že údaje získané z individuálních sdělení lze jen těžko vnímat prizmatem kvantifikujících měřítek využívaných při práci s jinými druhy pramenů. Rozhovory vycházejí z minulých prožitků jednotlivce jsou ovlivňovány časovým odstupem i prostředím, ve kterém vznikají, závisejí na osobních motivech dotazovaného, proč rozhovor poskytl, komu ho poskytl apod., a proto jsou údaje v nich obsažené v porovnání s jinými prameny bytostně subjektivní. Jedním dechem můžeme zdůraznit, že tuto vlastnost nevnímá badatel v oblasti orální historie jako nevýhodu, ale naopak jako její součást a nezbytnou specifickou kvalitu, kvůli níž rozhovory primárně pořizuje. Prostřednictvím orální historie se tak badatel dostává k novým informacím, poznatkům a faktům, které obohacují, rozšiřují nebo korigují jeho dosavadní obraz dějin a díky prožitkům a sdělením dotazovaného má možnost dodat svému dějinnému líčení jeho individuální rozměr („validnění dějin“)²⁸. Údaje získané z rozhovorů by se však, alespoň v našem pojetí orální historie, rozhodně neměly stát pouze jakýmsi ilustrativním doplňkem údajně objektivizujících tzv. „velkých“ dějin.

26 Rozhovor s Alessandrem Portellim, vedla Hana Pelikánová, Řím, květen 2008.

27 Rozhovor s Ronaldem Grelem.

28 VANĚK, M. – MUCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H.: *Naslouchat hlasům...*

„Objektivní fakta“, s nimiž narátor v rozhovorech samozřejmě operuje, by neměla být hlavní prioritou vznášených otázek a pobídek k vyprávění, ani by na ně neměl být kladen zásadní důraz – například na posuzování jejich „správnosti“, „chyb“ či absence v případné analýze a interpretaci rozhovoru. Ani tento apel však samozřejmě není přijímán bez výjimky, neboť nepochybně existují historická témata a rovněž z nich odvozené projekty, zaměřující se i na tuto komplementární součást obsahového sdělení rozhovorů například tam, kde se nezachovaly nebo vůbec neexistují pro bádání jiné a „validnější“ či „spolehlivější“ druhy pramenů (tajná konspirativní jednání „za zavřenými dveřmi“, mnohé námořní či letecké bitvy nebo katastrofy, problematika vězňů zajateckých a koncentračních táborů atd.). Protože v centru zájmu orální historie stojí sledování člověka jako lidské bytosti prostřednictvím zachycení, analýzy a interpretace jeho verbálních i neverbálních sdělení (*body language*, prostředí, v němž s rozhovor odehrává) a protože z epistemologického hlediska jsou si všechny druhy „sdělení o minulosti“ navzdory svým kladům i záporům rovné (počínaje listinným materiálem a sochou významného státníka, svazky Státní bezpečnosti, gramofonovou deskou a konče u nástěnkového plakátu či e-mailového spamu), pod tímto úhlem pohledu se nám také stírá striktní a mnohdy umělé polarizovaný rozdíl mezi historickými prameny tzv. objektivními a subjektivními.²⁹ Lidskou subjektivitu, která je každému z nás vlastní, narátorům stejně jako badatelům a interpretům (a to nejen těm, kteří využívají orální prameny), lze dobře dokumentovat známou historkou ilustrující rozličný pohled na realitu a svět, podmíněný momentální životní situací, jak ji vyprávěl jeden středověký kněz: „Cestou domů jsem šel po velkém staveništi a zeptal se jednoho muže, který tam pracoval, co tam dělá. Muž odpověděl: ‚Vydělávám si tady svou mzdu.‘ Druhý dělník na stejnou otázku odpověděl: ‚Osekávám kámen.‘ Třetí dělník, kterému kněz položil stejnou otázku, odpověděl hrdě: ‚Stavím katedrálu!‘“ Už na tomto příkladu je evidentní, že rozmanitost pohledu je člověku vlastní a nelze jej unifikovat. V každém z nás vězí částička všech tří popsaných typů, ale každý z nás zdůrazní v okamžiku položení otázky jiný aspekt své osobnosti a jinou motivaci, která se však během jeho života může změnit v závislosti na vnějších okolnostech, sociálním postavení, zdravotním stavu atd. Je zcela zřejmé, že každý den nepřináší rovnocennou příležitost uvědomit si konečný cíl, jednou přicházejí pocitu sebeuspokojení, jindy emoce zklamání a marnosti. To je lidská přirozenost, výsostně individuální a tudíž subjektivní, a přesto či právě proto hluboce pravdivá.

29 Tamtéž.

V mnoha rozhovorech zazněly specifické názory na individuální a kolektivní paměť z hlediska historického, psychologického a sociologického. Podle Greleho a von Plata je třeba vystříhat se pasti, která je na ně často „nastražena“ v tvrzení, že lidská paměť je nestálý nástroj a nemá proto žádnou hodnotu pro historický výzkum. Jak řekl A. von Plato, „Víme, že jde o past, neboť orální historii nejde o rekonstrukci „tvrдых“ dat a čísel, její nejsilnější stránkou je interpretace živoucích nebo lépe řečeno ‚pochopených‘ dějin. Jsme schopni vypátrat kontinuitu postojů, názorů, vjemů, konsenzuálních elementů a jejich následků trvajících mnohem déle než politické a sociální okolnosti, které je zformovaly.“³⁰ Sami bychom toto tvrzení mohli doložit rozhovory (a jejich interpretacemi) s někdejšími komunistickými funkcionáři a disidenty (*Vítězové? Poražení? Mocní? a Bezmocní?*), a jak se nám stále více potvrzuje, i rozhovory s příslušníky dělnických profesí v období tzv. normalizace.³¹ Až překvapivá část všech těchto rozhovorů rovněž ukazuje, že postoje a názory narátorů všech zmíněných skupin přetrvávají ještě devatenáct let poté, co se změnila okolnosti, jež tyto názory pomáhaly utvářet a stabilizovat. Von Plato upozorňuje na fakt, že „kritikové využívání vzpomínkových svědectví jako pramene v historiografii nechtějí vidět, že redukce na pouhé písemné prameny, především na akta státní správy, je dnes ještě problematictější, než byla před několika desetiletími nejen, že nejsou ‚objektivnější‘, ale také je zde a stále více bude mnoho ‚nezajištěných‘ pramenů, např. emailová pošta“.³² Alexander von Plato rovněž zdůrazňuje, že „redukce na pouhé písemné prameny je – a to musí být stále znovu zdůrazňováno – v pokušení zanedbávat subjekty rádooby pozitivistickým způsobem. Existuje však i nebezpečí obrácené, když například ti, kteří pracují se subjektivními vzpomínkovými svědectvími, použijí tyto prameny bez odpovídající kontroly.“³² Toto nebezpečí se však podle tohoto významného německého historika zmenšilo, „neboť se ve výzkumech dějin zkušeností prosadila pluralita, resp. mnohostrannost metod, kterou nao-

30 VON PLATO, Alexander, *International Oral History: Reflections on purposes and methodologies*. Příspěvek přednesený na 14. IOHA konferenci, Sydney 2006, 10 s. na konferenčním DVD.

31 VANĚK, M. – URBÁŠEK, P. (ed), *Vítězové? Poražení? Politické elity a disident v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 2. svazky. Praha, Prostor 2005, 1970 s.; VANĚK, M. (ed) *Mocní bezmocní a Bezmocní mocní. Politické elity a disident v období tzv. normalizace. Interpretativní studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006. 412 s.; VANĚK, M. (ed) „Obyčejní“ lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, publikace vyjde v roce 2009 v nakladatelství Academia.

32 Tamtéž. Srovnej i VON PLATO, A., *Zeitzeugen und historische Zunft. Erinnerung, kommunikative Tradierung und kollektives Gedächtnis in der qualitative Geschichtswissenschaft – ein Problemaufriss*, BIOS 13, 2000, s. 5–29.

pak u tradičních historiků někdy postrádám“.³³ Řada kolegů se ale domnívá, že tato hermeneutická past je překonána, neboť „dnes nepřijímáme kvalitativní výzkum výpovědi dotazovaných ani naivně jako ‚pravdu‘, ani nejsou subjekty ‚přistříženy‘ pro ilustrační účely odpovídající reálně historickým domněnkám (výpovědi nejsou pouhými ilustracemi tezí získaných z jiných zdrojů)“.³⁴ Zde se lze obrátit i na naše pokusy o „rozhovory s pamětníky“ konce 60. let, o nichž jsme si všechny zmíněné problémy s orální historií nejen vyčetli v západní literatuře, ale museli jsme je tak říkajíc na vlastní mikrofon prožít v naší osobní zkušenosti s orální historií, byť s mnohaletým zpožděním.

Jednou z příčin kritiky subjektivity a nepřesné paměti narátorů některými historiky, kteří realizují „orálněhistorický výzkum“, může být způsob, jak tito historici provádějí tzv. „interview expertů“ ve smyslu dotazování se na zcela určité události a omezená témata, tedy jakýsi proces zkoušení.³⁵ Když se pak setkají s nedostatky výkonů paměti, roste jejich kritika subjektivity, aniž by vlastně tuto subjektivitu vůbec prozkoumali. Ani několikahodinová „exploatace“ „objektů“ nepřináší kýžené ovoce, spíše naopak. Unavený a často zmatený narátor má pocit, že u „zkoušky“ neobstál. A že jde o naprosté nepochopení možností orální historie – právě třeba i nedostatečně erudovanými nebo nezkušenými orálními historiky – je nasnadě.³⁶

Další z otázek, které mě v realizovaných rozhovorech zajímaly, se týkala budoucnosti orální historie. Přiměla mě k ní především zanícená diskuse v roce 2006 na 14. mezinárodní konferenci IOHA v Sydney. Řečníci shodně zdůraznili fenomén globalizace a digitální revoluce, která přichází a nepřehlédnutelně se hlásí o své místo jako další impuls pro vývoj orální historie. A s tím přicházejí i otázky, zda a jak bude orální historie schopná přijmout tento nový svět. Díky

33 Tamtéž.

34 GREJLE, R., *IOHA on the Move: 1996–2006 and Beyond. A conversation among founders*. Příspěvek přednesený na 14. IOHA konferenci, Sydney 2006, 8 s. na konferenčním DVD. Srovnej i VON PLATO, A., *Zeitzeugen und historische Zunft...*

35 I z tohoto důvodu jsme, naštěstí, pojali již první „studentský“ projekt zakončený publikací *Sto studentských revolucí* jako autobiografická vyprávění o celém dosavadním životě narátorů (20–30letých), vrcholícím sice událostmi listopadové revoluce, ale začínajícím je do celého životního příběhu, takže paměť narátora byla tak říkajíc rovnoměrně rozprostřena a ani v jednom bodě svého vyprávění v něm nevznikl pocit, že by byl hodnocen, testován, či zkoušen, ať už z výbavnosti paměti nebo ze svých postojů.

36 VON PLATO, A., *International Oral History: Reflections...* Srv. též VON PLATO, A., *Zeitzeugen und historische Zunft...*

digitální technologii se mění způsoby, jimiž nahráváme, uchováváme, katalogizujeme, interpretujeme, sdílíme a rovněž prezentujeme orálněhistorické sdělení. Co tento vývoj přináší? Podle A. Thomsona budeme v blízké budoucnosti všichni nahrávat rozhovory na počítače, interviewovat lidi na druhém konci světa.³⁷ Audiovizuální digitální nahrávky budou okamžitě přístupné ve svém celku a nová umělá inteligence umožní každému, aby uskutečnil nová a tvůrčí spojení „v“ hranicích a „přes“ hranice orálněhistorických souborů s použitím zvuku i obrazu stejně jako textu.³⁸ M. Frish předpovídá, že digitalizování obrazu a zvuku a jeho vnímání uchem bude představovat výzvu dosud dominantnímu přepisu, vnímání okem.³⁹ Hrozbou pro orální historii může v tomto ohledu paradoxně být obrovské množství nashromážděného materiálu, který nebude nikdo schopen interpretovat (což považujeme za nejdůležitější součást orální historie). Tento materiál bude i snadno manipulovatelný, neboť bude pořízen na nejrůznější odborné úrovni, bez znalostí zásad orální historie a především bez dodržování etických zásad (sbírky politicky a ideologicky tendenční atd.).⁴⁰ Nebezpečí tkví pak především v tom, že takové sbírky už nemusejí směřovat ani k subjektivně jedince a na druhé straně nebudou mít ani platnost standardně zpracovaných sociologických vzorků. Konec konců na tento problém upozorňoval již v roce 1974 Bill Moos.

Střetnutí nových digitálních technologií s etickými požadavky a kritéria, jež si orální historie stanoví, může vést ke konfliktu hlubšímu a závažnějšímu, než byly spory mezi zastánci orální historie a jejich skeptickými odpůrci.

37 Vědom si existence a především pokroku, kterou digitální technika přináší, nedomnívám se, že může zcela suplovat reálný kontakt mezi narátorem a tazatelem. Více in VANĚK, M. *Orální historie...*, s. 165.

38 THOMSON, A., *Dancing through the memory...*

39 FRISH, M., *A Shared Authority Essays on the Draft and Meaning of Oral and Public History*, State University of New York Press, 1990, s. 188.

40 Velmi často byla v této diskusi zmíněna úloha médií a jejich tzv. orálněhistorických výstupů, rozhlasových nebo televizních pořadů (mimořádně vykazujících vysokou sledovanost). Nejenže jsou tyto výstupy mnohdy na honu vzdálené skutečně vědecky vedeným projektům orální historie, ale co je závažnější, samu metodu, na kterou se odvolávají, poškozují. Nežádá se o manipulované pořady bez hlubší znalosti tématu, aktivisticky nebo politicky zabarvené, v mnoha případech pak v honbě za senzaci odporující základním etickým normám (vztah k narátorovi jako dárci) zakotvených například v etickém kodexu IOHA nebo International Anthropological Association. Bylo zároveň poukázáno na složitost a velmi tenkou hranici odlišující skutečnou prezentaci orálněhistorických výstupů v médiích od snahy po vysoké sledovanosti za každou cenu. Že je ale i taková prezentace žádoucí a možná, ukázala řada kolegů ve svých ukázkách z rozhlasových a televizních pořadů.

Jestliže podle Beth Milwoodové jsme s digitalizací vůbec neměli začínat a řada orálních historiků naopak možnosti digitálních technologií vítá nebo alespoň akceptuje, byť s „ambivalentními pocity“, Ronald Grele vystupuje i k této problematice se svým velkorysým nadhledem a zároveň upozorněním, co je a bude pro orální historii skutečně důležité: „Dnes je na pořadu diskuse o nových technologiích, i o jejich etice. Stará OHA se fetišisticky zabývala tím, jak věci zpracovávat, ale problémem je historie [podtrhl M. V.]. Měli bychom se více zajímat o historické otázky kolem globalizace. Mluví se o marginalizaci, ale svět je plný okrajových skupin, potkáváme se na okrajích něčeho. Můžeme mobilizovat nové technologie, aby nám sloužily, ale skutečnými otázkami jsou otázky historické.“⁴¹

I my, kteří jsme v naší zemi propracovávali orální historii od okamžiku, kdy už nám hrozily pouze mříže naší tehdejší nevědomosti, jsme se museli, jak bylo výše několikrát řečeno, střetávat s konzervativními historiky, zpochybňující „reliability“ a „validity“ orální historie. Hrozí nám nyní, že se v horizontu patnácti, dvaceti let staneme „konzervativci“ sami, protože si uchováme přesvědčení, že technika, případně nejnovější technologie mohou při rozhovoru asistovat (a rozhovor přitom neruší), ale s vědomím, že žádná technologie nemůže nahradit specifickou kvalitu rozhovoru dvou lidí, tazatele a narátora sedících u jednoho stolu v jedné místnosti a prožívajících byť časově limitovaný, ale skutečný, nikoli virtuální lidský kontakt? Nevíme. Nevíme, jak se k rozhovoru „po internetu“ budou v další generaci stavět tazatelé i narátoři, zda tento posun k virtualitě překlene naši dnešní hlavní zásadu – získat si a nezklamat důvěru narátora nebo naopak, zda pomocí moderních technologií a určitou virtualizací rozhovoru se narátor spíše (tak jako při počítačové hře) otevře virtuálnímu tazateli, který v něm právě svou lidskou přítomností mohl vyvolávat určité zábrany nebo stud a rozpaky.

Tvrdí-li David Dunaway, že budoucnost orální historie „je zde“ (viz motto), jeho kolegyně Rina Benmayorová vnímá ve vztahu k budoucnosti především multidisciplinaritu oboru. Zajímavé jistě je, že již nehovoří o metodě, ale svébytném oboru. Jde zcela jistě o obrovský posun v dalším vývoji orální historie, a to se všemi důsledky, které z tohoto nového vnímání vyplývají. Z našeho pohledu jde o diskusi, která orální historii teprve čeká (i názory našich narátorů ukazují rozdíly ve vnímání pojmů, jako jsou metoda, disciplína, hnutí, obor) a kterou tato studie vzhledem ke svému cíli nemíní suplovat. Připojím zde jen vlastní subjektivní pohled, který bychom mohli uvést například v rovině, zda je chirurgie oborem

41 Rozhovor s Ronaldem Grelem.

v rámci širšího oboru medicíny, nebo metodou, kterou se určité zdravotní problémy neefektivněji (nebo nejradikálněji, nejnověji nebo naopak už zastarale) řeší. Nebo jinak: představím-li si obor, vidím rozlehlou, komplikovaně vystavěnou budovu, představím-li si metodu, vidím v této budově chodby, schodiště, výtahy, které mi umožňují se po budově pohybovat. Budova bez výtahů, schodišť a chodeb by sorva byla víc než urovaným skladištěm kamení, cihel nebo panelů, neobdžená schodiště.

Pokud má mít historie a další příbuzné humanitní obory smysl pro život, už v tom, že odkrývá a interpretuje jeho starší či nedávnou minulost, může a snad si musí dovolit tu a tam nějakou tu třináctou komnatu, k níž nevede žádné schodiště a chodba, i schody, které vedou pořád jen dál a dál a nikde nekončí, protože život má v sobě vždycky i kousek sci-fi a fantazie, ale především musí reálnému životu odpovídat svými stěnami, základy, schodišti i střechou.

Orální historie může být metodou, využitelnou v řadě oborů, a zároveň oborem, který se k poznání člověka, jedince a skupin, jež si v užším či širším okruhu vytváří, dobírá řadou dnes stále různorodějších metod a technologií. Ať se již na orální historii díváme jako na obor nebo metodu, jsou slova bývalé prezidentky IOHA povzbuzivá právě jejím pohledem na budoucnost oboru, o nějž nemá strach: „Orální historie byla objevena, poté ignorována. Pokud neměli tradiční historici k dispozici písemné prameny, museli se obrátit k orální historii, například v Jižní Americe se to nedalo udělat jinak, víte! A já to vidím v praxi, například studenti PhD., kteří vypracovávají své práce, využívají ústní prameny, všichni. Myslím, že za 10 až 15 let budeme mít silnou pozici i v určité části historie, v sociální historii, kulturní historii... mladí lidé přicházejí, mají jiné úhly pohledu, přemýšlejí jinak (...) Prezidentka Harvardské univerzity, žena, první věc, kterou vyslovila, byla ohledně vzdělání na Harvardu, které spočívá v interdisciplinární práci. Já osobně pohlížím na orální historii nejen jako na metodu, ale považuji ji za obor, studijní obor, je véceborová. A to je její budoucnost.“⁴²

Charles Morrissey přináší pohled do budoucnosti, zprostředkovaný vědomím, jakou cestu má orální historie za sebou, a nijak nepochybuje, že by tento proces neměl pokračovat: „V roce 1960 jsem byl požádán, abych učinil rozhovor metodou OH s knihovníkem prezidenta Trumana, s lidmi, kteří působili v Bílém domě prezidenta Trumana. Byly to opravdu skvělé rozhovory, vzpomínám si na tu nepokojnou dobu, dobu, kdy Truman činil klíčová rozhodnutí. A stejnou práci jsou vykonával,

když byl zavražděn Kennedy v listopadu roku 1973, dnes se to zdá téměř neuvěřitelné, ale v té době existovali pouze dva orální historikové v celém Washingtonu D.C. Jeden z nich se jmenoval Forrest Poe, druhý jsem byl já. A tak jsem se dostal neuvěřitelně až ke Kennedymu prostřednictvím OH a udělal jsem kariéru a teď máme rok 2007, podívejme se, kam až OH pokročila...“⁴³

Posledním probíraným, a nutno říci specifickým okruhem byl podnět, aby nárotoři vyjádřili, co by popřáli českým orálním historikům, České asociaci orální historie, jakých chyb by se případně naši specialisté měli vyvarovat. Reakce oslovených byly nejednou rozpačité, když skromně tvrdili, že se neodvážejí naší asociaci radit, snad že by upozornili, co se povedlo „u nich“, na čem stojí jejich orálněhistorický výzkum apod. Rob Perks s uznáním uvedl: „Myslím si, že je skvělé, že jste založili společnost OH v České republice, myslím si, že je důležité, když lidé, kteří možná pracují samostatně, mají možnost si o věcech společně popovídat.“⁴⁴ Velmi spontánně, dalo by se říci „jižansky“ nadšeně reagovala na vytvoření České asociace orální historie Rina Benmayorová: „Víte, jsem nadšená prací v mezinárodní asociaci OH, a byla jsem nadšená, když se u vás podařilo vytvořit národní asociaci. Hurá. Konec konců je cílem mezinárodní OH jezdit do různých oblastí a stimulovat práci OH. Takže jediný vzkaz, který mohu vyslovit, je: buďte nadšení, nedovolte, aby vám lidé řekli, že to neumíte...“ Pokud jde o nějaké doporučení, po krátkém uvažování navrhl: „Nevím, jak je orální historie v Čechách vnímána, omezoována, ale v současném světě dochází k velké změně, já jsem vždy realizovala své orálněhistorické projekty s multikulturními komunitami, s těmi, které byly z obecného povědomí vytlačeny, které nebyly zahrnuty do obecného povědomí, do paměti lidstva, myslím si, že se máte určitě čím zabývat ve vaší zemi, že máte k dispozici velkou část historie, a to je jeden z nejlepších způsobů, jak historii poznat a využít příležitosti, kterou demokracie nabízí k tomu, aby lidé o sobě vyprávěli. Umožněte lidem z ostatních oborů, nejen z historie, aby vstoupili do vaší asociace a podívejte se, jakým způsobem se dívají na paměť sociologové, jakým způsobem vzdělání lidé, jak analyzují příběhy, podívejte se, jakým způsobem pracují s pamětí etnologové, jednoduše si vytvořte širokou základnu, to je moje představa dobrého základu.“⁴⁵

Charles Morrissey na naši poslední otázku reagoval nejprve úsměvem, který ale v okamžiku vystřídal soustředění, jak sdělit mladým kolegům radu, která by nezněla od zřejmě nejstaršího orálního historika příliš profesorsky, ale spíše by za-

42 Rozhovor s Rinou Benmayorovou, vedl M. Vaněk, Oakland, USA 2007.

43 Rozhovor s Charlesem Morrisseyem.

44 Rozhovor s Robertem Perksem.

45 Rozhovor s R. Benmayorovou.

sáhla právě začínající kolegy v České republice. „Sděním vám dvě rady. Ta první je, podívejte se na mezery ve vaší národní historii, pro kterou existuje jen málo skutečných písemných pramenů, řekl bych to tak, že bych chtěl najít lidi, kteří mají ty zkušenosti a mohli by zaplnit mezery, které jsou ve vaší historii. A druhá rada je, naučte studenty a ostatní, aby měli radost, když nahrávají rozhovory, když se ptají, sdílejí komunikaci, bude to užitečné pro vás a mohlo by být užitečné v širokém slova smyslu, bude to prospěšné nejen pro jejich okolí, ale také pro společenství, ve kterých žijí, a vůbec pro celou zemi. Je třeba říct, že přirozený přístup k lidem je zapotřebí a že každý přístup k jednotlivci je jedinečný.“⁴⁶ Velmi působivě popsal svůj vztah k orální historii Donald Ritchie. Lze jej proto vnímat i jako jakési doporučení: „Asi vám řeknu to, co říkám svým studentům..., že za ta léta jsme vyvinuli standardní postupy. Samozřejmě máme etické normy, technologické normy a další záležitosti, máme rady, jak by se měla orální historie dělat. Důležité ale je uvědomit si, že neexistuje jen jeden způsob, jak ji dělat... Nejlepší na orální historii je to vlastní sezení s člověkem, kdy se o něm něco dozvídáte a kdy ho dovedete k tomu, aby vám řekl věci, které by možná nikdy nikomu jinému neřekl. Uslyšíte celou jeho minulost, necháte si vyprávět jeho důležité chvíle. Mezi oběma vznikne úžasný vztah. Za ta léta jsem potkal mnoho zajímavých lidí, měl jsem k tomu skvělé příležitosti. Někteří byli velmi slavní, o některých jsem předtím nikdy neslyšel, za to jsem se od nich dozvěděl, co jsem potřeboval slyšet. Hodně jsem se naučil, co se týká samotného psaní o lidech, se kterými jsem rozhovory dělal. Jsem velmi rád, že jsem tuto možnost dostal.“⁴⁷

Posledních dvou orálních historiků, odcházejícího prezidenta IOHA Alistaira Thomsona a nové prezidentky této organizace, jsem se mohl po úspěšné nominaci Prahy na pořadatelství světového kongresu v roce 2010 zeptat na jejich očekávání v konání tak významného setkání poprvé v zemi bývalého východního bloku. „Jako nová prezidentka IOHA bych chtěla říci, že jsem velmi ráda, že Praha získala pořadatelství příštího světového kongresu. Věříme, že podle toho, jak jste zde v Mexiku prezentovali svoji připravenost, bude Praha výborným organizátorem kongresu a chtěli bychom samozřejmě pozvat nejen všechny Čechy ale i všechny odborníky z této oblasti, pro které je orální historie přínosem, aby přijeli na kongres, kde budou prezentovány zkušenosti naší nedávné minulosti z globálního hlediska... nejen z pohledu Evropy, ale rovněž pohledem Ameriky, Austrálie, Asie.“⁴⁸ Alistair Thomson se

46 Rozhovor s Charlesem Morrisseyem.

47 Rozhovor s Donaldem Ritchiem.

48 Rozhovor s Pilar Dominguez, vedl M. Vaněk, Guadalajara, Mexiko září 2008.

zaměřil především na teoretickou rovinu orální historie a vzájemné ovlivňování této komunity napříč kontinenty: „Dovolte mi, abych to obrátil, protože důvod, proč mnozí z nás přijedou do Prahy, je vlastně ten, abychom se poučili z vašich zkušeností, abychom se poučili, jak se dělá orální historie v postkomunistických zemích východního bloku, čemu musíte čelit, jaké máte příležitosti a jaké jste zavedli inovace. Jeden z důvodů, proč je mezinárodní hnutí orální historie tak vzrušující, je ten, že se učíte z rozdílností různých částí světa. Také se dokážeme těšit z podobností a poučit s z rozdílností.“⁴⁹

Všechny shromážděné rozhovory s předními specialisty v orální historii ukazují, že jsme na naší cestě v základních otázkách teorie a praxe budoucnosti ve shodě se světovým trendem tohoto oboru. Důležité je, že samo mezinárodní ovlivnění a pomoc by nepadlo na úrodnou půdu, pokud by i v našich podmínkách nebylo vytvořeno institucionální zázemí.

Jestliže jsme výše vyjádřili přesvědčení, že je česká orální historie ve shodě se světovou v zásadních otázkách (smysl a hodnota výsledků, akceptované perspektivy), při detailnějším pohledu se setkáme s několika nuancemi, které českou orální historii odlišují; některé se týkají vlastní metodologie, a je spíše jen otázkou času, kdy dojde k sjednocení postupu známému v zemích s kontinuitou vlastní historie, bez velkých společenských otřesů a zvrátů (týká se to například vedení tzv. konfrontačních rozhovorů).⁵⁰

Poněkud více přemáhání, než je tomu ve světě, kde se orální historii věnují již po desetiletí, stojí pohled několika orálních historiků, kteří i ve zde realizovaných rozhovorech jako pozitivní fakt hodnotí, že spektrum této komunity tvoří mnoho odborníků akademiků, laiků, ale i novinářů.⁵¹ Takto deklarovaná „demokratičnost“ může podle nás v budoucnu způsobit potíže a již dnes má hlavní podíl na vytvoření dvou paralelních větví, akademické a laické. Přitažlivá demokratičnost může být pozitivně vnímána spíše u mladších generací britských a amerických historiků než našich, kteří si teprve v posledním dvacetiletí tvoří jasno mezi „rovností“ a „rovnostářstvím“. Novinář (či rozhlasový nebo televizní) reportér může přinést nesmírně cennou reportáž o určité osobnosti, skupině obyvatelstva nebo

49 Rozhovor s Alistairem Thomsonem.

50 Viz i VANĚK, M. – MUCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. *Nastouchat hlasům...*; VANĚK, M.: Those who prevailed and those who were replaced. In.: *The Oxford Handbook to Oral History* (ed. RITCHIE, D.), Oxford University Press, New York - London, 2008 (v tisku).

51 Rozhovor s Robertem Perksem.

profesi, ale tím ještě není řečeno, že náplní jeho práce je orální historie. I když se investigativní žurnalista dobere svých informací pomocí vlastní erudice, postupů a cest, není to erudice, postupy a cesty, které bychom dnes (budoucnost v této oblasti se neodvažujeme předjímat) chtěli zaměňovat s orální historií, ani je v kategorizaci různých profesí stavět výše či níže než orální historií. Jsou zkrátka jiné, mají jiné cíle, objekty i čtenáře, posluchače nebo diváky, než jsou ti, jimž jsou určeny výsledky práce badatelů v orální historii nebo orální historikové sami.

Další problém může být vnímán, především v našich geografických podmínkách, v České republice a v dalších zemích bývalého východního bloku, v často zmiňovaných substantivech: hnutí – revolučnost – orální historie. Historie spojení těchto substantiv pramení v historii orální historie samé, tzn. způsobu psaní dějin a změně pohledu na tzv. bezejmenné masy, jejichž vliv začal být postupně brán v potaz, a to nejen v rovině „kolektivní“ (například národů, tříd, vrstev, profesí, apod), ale i v rovině individuální. Za oceánem a ve Velké Británii, ale také v Itálii a částečně ve Francii prošla orální historie podobným vývojem, kdy od samého počátku byl patrný větší zájem o „dělnické vrstvy“ a sociální dějiny. Souviselo to mimo jiné i se značným vlivem marxistických myšlenek mezi tamními intelektuály (často i členy komunistických, dělnických či socialistických stran) a také s bohatou tradicí tzv. dějin práce (*labour history*).⁵² I poslední konference OHA v Oaklandu v říjnu 2007 nesla v názvu adjektivum „revoluční“: *The Revolutionary Ideal: Transforming Community through Oral History*.

Právě v našem prostředí nabývá termín „hnutí“ spojeného navíc s „revolučností“ jednoznačně politického významu a nevyjadřuje profesionálně určující atribut. I naše vlastní soudobé dějiny nám ukázaly, že „hnutí“ nemá zpravidla pouze poznávací cíle, ale cíle společenské, politické a implicity mocenské a že je zpravidla zaměřeno nejen k dosažení svého cíle, ale v nedílné jednotě svého obsahu i proti svému odpůrci nebo protivníkovi. Je tedy zřejmé, že v našich podmínkách bude ona „revolučnost“ vždy vnímána jen v kontextu s oborem samým. S tím, že za „revoluční“ spatřujeme přístup k bádání (všichni „aktéři“ mají stejnou možnost vyjádřit se) a rovněž nepředpojaté a černobílého vidění se varující soudy.

ROZHOVORY

52 Viz i VANĚK, M. – MUCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům...*

Rina Benmayorová

„Příběh je základ, víte... ať se jedná o historickou událost nebo lidovou pověst, je to vždy příběh. A lidé příběhy potřebují.“

Profesorka na katedře Institutu for Human Communication Columbia University, přednáší orální historii a latinskoamerická studia (především z aspektu vzpomínek a vyprávění). Ve výuce integruje nové technologie včetně využívání digitálních vyprávění shromážděných příběhů. Vystudovala románské jazyky a literaturu na University of California v Berkeley, kde také získala doktorát; poté vyučovala španělskou literaturu na Stanfordu, v devadesátých letech působila jako ředitelka Culture and Oral History at the Center for Puberto Eidam Studies na Hunter College v New Yorku. Rina Benmayorová je zakladatelkou a ředitelkou programu Columbia State University Monterey Bay (CSUMB), Oral History and Community Memory Institute and Archives, kolektivní paměti disponující více než 200 hodinami nahrávek ústních svědectví o historii Monterey Bay ve zvukové a digitalizované podobě. V letech 1996–2000 byla ředitelkou Institutu pro lidskou komunikaci. V letech 2004–2006 působila jako prezidentka IOHA. Mezi její nejdůležitější orálněhistorické publikace patří: *Romances sefardíes de Oriente*; je spoluautorkou studie *Migration and Identity, International Yearbook of Oral History*; spoluautorkou *Latino Cultural Citizenship* a autorkou monografie *Telling to Live: Latina Feminist Testimonies*.

Rozhovor s Rinou Benmayorovou (R. B.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Oakland, USA, 25. října 2007.

M. V.: Trochu si spolu pohovoříme a doufám, že náš rozhovor inspiruje i mé kolegy.

R. B.: Musím vám říci, že mě těší, že jste si mě vybral pro rozhovor.

M. V.: Moje první otázka se týká okamžiku, kdy jste se setkala poprvé s orální historií, kdy jste se rozhodla, že je to vaše vlastní metoda?

R. B.: Musím jít dál do minulosti, abych vám řekla, že jsem v té době pracovala

na své doktorské práci ze španělské literatury, nevěděla jsem nic o orální historii a ani nejsem historička. Když jsem dělala doktorskou práci, sbírala jsem balady předávané ústní tradicí. Vlastně takovou etnologickou práci v mé vlastní komunitě. Sbírala jsem staré španělské balady, které zaznamenávali, uchovávali a předávali si španělští židé během pěti století. Práce se mi tak zalíbila, chodila jsem s magnetofonem ke všem těm starým lidem, kteří pocházeli z Turecka, z Řecka a žádala jsem je, aby mi zazpívali staré písně, které si pamatovali od svých rodičů a prarodičů. Nikdo mi neřekl, abych shromažďovala také jejich životní příběhy. Takže to byla promarněná příležitost. Ale uvědomila jsem si, že se mi práce opravdu velmi líbí, bavilo mě diskutovat s lidmi, provádět takový etnologický výzkum, natáčet s nimi rozhovory. V té době jsem už učila, dostala jsem pracovní nabídku z New Yorku, abych pracovala ve výzkumném centru, které bylo součástí City University of New York, hledali někoho, kdo by se věnoval projektům orální historie v portorikánské komunitě v New Yorku, tak jsem si o to místo zažádala a dostala jsem ho, aniž bych o orální historii něco věděla. A navíc se přihodilo, že ve stejnou dobu, ve stejném roce a téměř ve stejném měsíci na Columbia University dorazil Ronald Grele. Kamarádka ze San Franciska mi řekla: „No to se musíš zkontaktovat s Ronem Grelem. Je teď na Columbia.“ A tak jsem se setkala s Ronem Grelem a ono se ukázalo, že je to orální historik. Řekla jsem si, že to je asi to, co bych měla dělat. Ron byl tehdy skvělý, protože shromáždil rozhovory s lidmi z celého světa, z Evropy, z Latinské Ameriky, pořádal semináře. Já žila v New Yorku a tak jsem mohla navštěvovat jeho semináře. Spřátelila jsem se s dalšími lidmi, kteří se zabývali orální historií, jako byl Jack Chen. A to všechno se stalo najednou. Začala jsem organizovat první projekty orální historie. A pak, jakožto akadeмиčce mi nestačilo příběhy jen shromažďovat, chtěla jsem je také analyzovat a interpretovat a vytvářet teorie v širším kontextu. Takže toto bylo mé první setkání s orální historií. Měla jsem štěstí.

M. V.: Rád bych znal váš názor na to, v čem spočívá síla orální historie, kde je místo orální historie, co je na ni zvláštní, specifické?

R. B.: Myslím, že je to hodně věcí. Ve svém výzkumu uplatňuji mezioborový přístup. Dříve jsem se zabývala literaturou, ale dnes učím všechno možné. A když se podívám na orální historii, vidím, jak se za ta léta změnila. Má první pracovní mezinárodní schůzka byla v Oxfordu, organizoval ji Paul Thompson, bylo to někdy v první polovině 80. let a já jsem začala vnímat to, že orální historii netvoří jen historikové, ale i další kolegové. Já k tomu přistupuji z pohledu analýzy vyprávěného. Jako když analyzujete literaturu, je to jen jiný druh textu. Myslím si, že její síla spočívá nejen v tom, že vám sdělí to, co není napsané v knihách, ale také v její samotné dynamice. Jste svědkem příběhu, který patří někomu jinému. Nějakým

způsobem ten příběh zvnitřňujete a snažíte se jej předat dalším posluchačům. Svým způsobem jej interpretujete. Myslím si, že silný účinek má také to, že lidé své příběhy vůbec vypravují. Může to mít pro ně terapeutické účinky, vyprávění je totiž povznášející. Skrývá se v tom cosi hluboce lidského. Podle mě je důvodem samotný příběh. Příběh je základ, víte... ať se jedná o historickou událost nebo lidovou pověst, je to vždy příběh. A lidé příběhy potřebují. Potřebujeme je všichni, protože jejich prostřednictvím se učíme. Na univerzitě nenajdete obor, který by se nazýval „Jak vyprávět příběh“, ale měl by takový být. Myslím si, že síla příběhu spočívá v hlase, hlas je zprostředkovatelem zažité zkušenosti. Žádným jiným způsobem ho nemůžete sdělit lépe, nemůžete to ani pořádně zapsat, musíte u toho prostě být. A tak si myslím, že v tom je jádro věci, alespoň pro mě. Velmi často se mě ptají studenti na přednáškách: „Proč se tím zabýváme, vždyť se to týká ostatních skupin lidí a ne nás.“ To se nikdy nestává na seminářích o příběhu. Jakmile vyzvu studenty, aby si vyprávěli navzájem své příběhy, rozdily zmizí a lidé se k sobě více přiblíží. Spíše než by se hádali, a tak podobně. V místnosti zavládne vzájemná náklonnost. Myslím, že příběh má velkou moc.

M. V.: Potýkáme se s problémem, možná o tom něco víte, že jsme občas napadáni konzervativně laděnými historiky za to, že orální historie je příliš subjektivní, že paměť je také subjektivní, selektivní atd. Rád bych věděl, co si o těchto názorech myslíte vy?

R. B.: Víte, já se do takových potyček příliš nemíchám. Myslím, že v oblasti historie je to jen detail. A protože nejsem historička, tak jsem se s tím ani příliš neselekala, pokud hovoříme o překračování hranic. Také učím na univerzitě, která je experimentální. Je mnohooborová a mezioborová, takže není zatížena tradičním kánonem. Tady dosud nikdo s něčím takovým nepřišel. Takže podobných hádek jsem ušetřena, ale myslím, že jasná odpověď na tuto otázku je, že mnoho tradičních a konzervativních historiků pracuje jen s písemnými prameny. Ovšem kdo tyto prameny vytvořil? Vytvořili je lidé; napsali je lidé, kteří měli nějaký záměr. To můžu udělat z literatury. Můžu říci, tady promlouvá hlas, ať ho chcete slyšet nebo ne. Většinu práce jsem dosud dělala s Latinoameričany. A to je historie, která se dodnes neobjevila v učebnicích dějepisu, víte? Byla vymazána, ignorována. Kdyby chtěl tradiční historik shromáždít dějiny skupiny lidí, které nebyly dosud zdokumentovány, musel by se uchýlit k orální historii. Nic jiného by mu nezbylo. A já to vidím v praxi, v pracích, které se mi sejdou na stole; například doktorandi, všichni využívají ústní prameny. Všichni. Počkejte dalších deset patnáct let a uvidíte, že nastane velký obrat, alespoň v některých oblastech historie, v sociální historii, kulturní historii. Nevím, jak v intelektuální historii. Myslím, že mladí lidé, a hodně jsem jich viděla na této konferenci, mají jiný úhel pohledu, přemýšlejí jinak,

vidí, že je nutné překračovat hranice jednotlivých disciplín. První věc, ke které se nová prezidentka Harvardské univerzity vyjádřila, bylo to, že bakalářské studium na Harvardu spočívá v interdisciplinárním přístupu. Vidíte, že jakmile se tomu dá prostor, bude v něm místo i pro orální historii. Já totiž na orální historii nepohlížím pouze jako na metodu, ale považuji ji za obor, studijní obor, který je víceoborový a mezioborový (multidisciplinární a interdisciplinární).

M. V.: Není to tedy metoda, je to obor?

R. B.: Myslím si, že v současnosti se jedná o obor. Kdysi to byla jen metoda, ale dnes je to především (samostatný) obor studia. U nás se z toho nedává PhD., máme několik magisterských programů, ale myslím si, že se jedná o obor, protože se úzce dotýká problematiky paměti.

M. V.: Na které univerzitě pracujete?

R. B.: Pracuji na Kalifornské státní univerzitě Monterey Bay. Existuje jen deset nebo dvanáct let, takže je velmi mladá. Z toho důvodu se zabýváme něčím novým. Až se nové okouká a konzervativní síly převládnu, přesuneme se zase k něčemu novému.

M. V.: Dotkla jste se mého dalšího dotazu, který se týká budoucnosti orální historie. Co si myslíte o její budoucnosti, o nových podnětech, které ji čekají, kde bude její místo?

R. B.: Myslím, že pro orální historii existuje mnoho podnětů. Myslím si, že na univerzitách a akademických institucích je to výuka. Hlavní smysl pro orální historii je v jejím vyučování, já mám přednášky o orální historii, ale zahrnuji ji také do dalších přednášek. Říkám to proto, že přednáším studentům, kteří pocházejí z pracující třídy. Nestanou se z nich vysokoškolsí profesori. Možná z nich budou učitelé na středních školách. Nebo budou učitelé na místních univerzitách, já nevím. Mnozí z nich se budou věnovat byznysu. Rozejdou se po různých cestičkách. Někteří půjdou do neziskových organizací. Dovednosti, které získají studiem orální historie, budou moci uplatnit v kterékoli oblasti. Takže si myslím, že je tu výborná příležitost učit studenty, jak pracovat s orální historií vedle dalších způsobů vedení rozhovoru. Víte, co myslím, sociologické průzkumy, všichni to známe. Novináři vedou rozhovor jinak, ale orální historikové jdou ve svých rozhovorech do hloubky, snaží se vidět pohledem lidí, kteří historii tvoří. Takže si myslím, že když to takovým způsobem budete učit studenty, tak to tak budou používat také v jiných oblastech svého života. Znovu říkám, poučit se o lidech skrze jejich příběhy je velmi důležité. Je zde velká oblast, kterou je třeba definovat, a v digitálním věku se ocitá v nebezpečí. Každý dnes říká, že dělá orální historii. Řekla jsem

to oehdy na jedné své přednášce umělcům. Umělci, malíři a každá organizace, která pracuje s mladistvými, všichni říkají, že dělají orální historii, když vyplňují žádosti o granty. Všichni říkají: „Součástí naší práce je orální historie, dozvídáme se o lidech atd.“ To je i není orální historie. Existuje tu nebezpečí, že se orální historie postupně vytratí. Na druhé straně zde může být nebezpečné, že se lidé příliš upnou jen na orální historii, myslím, že je zapotřebí v této záležitosti nalézt rovnováhu. Například zde na konferenci jsou lidé z různých oblastí života, z různých oborů. Je důležité, jak se tento obor rozvíjí, aby byl nějak definován, a v tom se skrývá jisté úskalí, musíme si stanovit jednoduché parametry toho, co si myslíme, že orální historie je. Nejen jít a postavit před někoho mikrofon, strávit tam deset minut, to není orální historie. Na druhou stranu to neznamena, že máte sedět a nahrávat rozhovory 24 hodin denně a s každým zvlášť. Digitální věk znamená pro orální historii to, že hodně věcí se dá na internet a do archivů nazvaných orální historie. V médiích platí, že méně je více, takže zkracujete, zkracujete, zkracujete. To se děje v dokumentárním filmu. Rychlý záběr na osobu, dvě minuty povídání, pak další dvě minutky povídání, ale takhle vám vlastně uteče bohatost objevování paměti. Takže s postupující digitalizací a zveřejňováním rozhovorů na internetu je důležité, aby si lidé mohli poslechnout rozhovory celé, ne jen úryvky. Být schopni umožnit výzkum v úryvcích, ale také v celých rozhovorech. Velmi často mě napadá, když kupujete DVD s filmem, tak tam máte takové ty bonusy, rozhovory o filmu apod., je to jako verze režiséra. Režisér jako by vypravuje svůj příběh, co musel udělat, aby dosáhl určité scény. Myslím si, že my jako orální historikové bychom to měli dělat stejně. Musíme interpretovat příběhy, které jsme nashromáždili, v našich vlastních orálně-historických bonusech. A měli bychom je zpřístupnit společně s původním materiálem, protože v orální historii je interpretace důležitá. Jak to udělat? Jak to naučit lidi? Jako obor k tomu máme mnoho příležitostí. Zviditelnit způsoby jakými interpretujeme paměť a ne ji nechat jen tak být, aby z ní pak někdo využil jen část, aniž by ji uvedl do kontextu. Takže je důležité, aby i zpracování orální historie bylo zdokumentováno. Na konferencích vždy slyšíme: „Udělal jsem rozhovor s pěti lidmi, nebo rovnou s pětadvaceti, a bylo to tam a tam a kontext byl takový a takový.“ Když máte média, tak se k vám taková informace nemusí nutně dostat. Jak se technika (médiá) vyvíjí, a pro nás je tak stále lehčí se o příběhy podělit, měli bychom se také podělit o to, co s příběhy děláme a jak vznikají. Příští schůzka OHA bude v Pittsburgu a bude o digitalizaci. Co je to ta digitalizace? Jaké jsou její současné omezení, výhody?

M. V.: Máte nějakou radu, která by mohla být užitečná české asociaci OH?

R. B.: Víte, byla jsem nadšená. Pracovala jsem v mezinárodní asociaci OH a byla jsem nadšená, když jsem viděla, že jste se zorganizovali do asociace. Bylo to báječ-

né. Měla jsem velkou radost z toho, že jste se dostali do kontaktu s lidmi, protože jeden z cílů mezinárodní asociace OH je jezdit do různých oblastí a podněcovat práci v orální historii. Takže jediný vzkaz, který mohu vyslovit, je: buďte nadšení a nedovolte, aby vám lidé řekli, že to neumíte, nebo že to nemůžete dělat. Vůbec neznám kontext OH v České republice, vy jste z Akademie věd, to je konzervativní instituce?

M. V.: Já nejsem v přístupu k historii konzervativní... (smích)

R. B.: Já nevím, zda jsou nějaká omezení pro orální historiky v České republice, ale v současném světě dochází k velké změně, i když k nějaké změně dochází pořád. Já jsem většinou dělala výzkumy s multikulturními komunitami, s těmi, které byly vytlačeny z psané paměti lidstva. Ve vaší zemi máte jistě ke zpracování velké části historie a toto je jeden z nejlepších způsobů, jak historii poznat. Využít příležitosti, kterou demokracie nabízí, k tomu, aby lidé o sobě vyprávěli, protože v tom orální historie spočívá, je ve své podstatě demokratická. Umožněte lidem z ostatních oborů, aby vstoupili do vaší asociace a podívejte se, jakým způsobem se dívají na paměť psychologové, jakým způsobem analyzují paměť antropologové a jakým způsobem pracují s pamětí folkloristé. Prostě si vytvořte širokou základnu, nezaměřujte se jen na jednu její část, historii. Možná je to moje představa, protože nejsem historička, ale je přirozené, že historici se k orální historii uchylují. A pokuste se propojit všemi možnými způsoby, jezděte na konference, pořádejte své vlastní konference, uspořádejte je u vás. Doufám, že se tak brzy stane...

M. V.: Rád bych ji uspořádal.

R. B.: Určitě bude skvělá! Myslím, že by to mohlo být všechno, co jsem chtěla říct, já nevím, necítím to tak, že bych vám mohla nějak významně poradit. Jsem z těch, kdo k tomu přišli jen tak, nejsem vystudovaná orální historička, ale cítím se v ní doma. Zjistila jsem, že je to skupina lidí, kteří mají rádi lidi. V USA nikdo nedostává profesorské místo jenom na orální historii. Přijeli jsme sem a přistupujeme k sobě přirozeně, nedíváme se po sobě, nezkoumáme se otázkami, jak je kdo teoreticky vybavený, jsou tu například archiváři, kteří neinterpretují, jen archivují. Orální historie má velmi mnoho různých aspektů, které spolu souvisejí. Je ve své podstatě demokratická.

M. V.: To je pravda, zcela jistě.

R. B.: Cítím se v naší společnosti doma, lidé mě přijali. Takže si myslím, že to, co jsem řekla o orální historii, platí.

Pilar Dominguezová

„Orální historie má moc měnit, přetvářet, tedy ne pouze nahrávat politiky nebo významné osobnosti, které vidáme v médiích. Naopak, umožňuje naslouchat hlasům nás všech, co se podílíme na utváření historie, hlas žen a mužů.“

Historička. Doktorský titul získala v oboru soudobých dějin na Universidad Complutense v Madridu. V současnosti působí jako profesorka dějin politického myšlení a sociálních hnutí na univerzitě Las Palmas de Gran Canaria ve Španělsku.

Stala se zakládající členkou semináře orální historie (Seminario de Fuentes Orales, de la Universidad Complutense de Madrid). V letech 1994–2000 byla členkou redakční rady časopisu *Jornadas de Historia y Fuentes orales*. Od roku 2006 byla viceprezidentkou IOHA a v letech 2004–2008 spoluredaktorkou časopisu *IOHA Newsletter*. Od září 2008 je prezidentkou IOHA.

V širokém záběru se zabývala výzkumem osudu španělských žen za občanské války ve Španělsku a k tomuto tématu publikovala řadu vědeckých prací: *The voices of the exile. Spanish women exiled to Mexico* (1998); *The Spanish women from the Republic to the rule of Franco: images and oral testimonies* (2000). Je rovněž autorkou nebo spoluautorkou řady dalších monografií. *The work in the railway infrastructure. An oral history* (2001); *The history and oral sources. The crisis of the franquism and the transition*. (2003); *The women during the Spain under the Republic through their images, 1936–1939* (2004); *Spain during the 1930s in front of Europe* (2001); *Trayectorias laborales femeninas bajo el primer franquismo a través de la memoria oral* (2006); *La Iglesia en la memoria de las mujeres canarias* (2007).

**Rozhovor s Pilar Dominguezovou (P. D.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.),
Guadalajara, Mexiko, září 2008.**

M. V. : Kdy a kde jste se poprvé setkala s orální historií jako metodou?

P. D.: Moje první setkání se odehrálo na univerzitě, když jsem studovala poslední ročník. Mojí profesorkou byla Carmen García Nieto, která tehdy na kurzu mluvi-

la o nové metodologii, o orální historii a o potřebě zahrnout do historie ty, kteří byli opomíjeni – ty, které nebylo slyšet. Z tohoto úhlu pohledu mě začala zajímat orální historie. Jak zařadit muže, ženy. Carmen se velmi zajímala o ženy a já jsem o podobném výzkumu začala rovněž přemýšlet a stala jsem se členkou badatelského týmu, který se věnovala ženám během občanské války ve Španělsku. Bylo nám jasné, že orální historie zde hraje důležitou roli, jelikož dříve nebylo proč studovat ženy, které byly v období republiky pronásledovány, vytěšňovány. Tehdy nebyly použitelné zdroje, nebo velmi zřídka – sice existoval tisk, ale věděli jsme, že je podstatné tyto ženy znovu objevit jako osobnosti, a zároveň tak jejich svědectví v orální historii. Tak jsem tedy začala pracovat na ústních svědectvích. To bylo už koncem univerzity a následně v doktorandském studiu. Tedy, začala jsem, když se založil seminář orální historie ve Španělsku, kde jsem byla jako studentka jeho zakladatelkou v roce 1984.

M. V.: V čem je podle vás síla a přednost orální historie?

P. D.: Myslím, že síla orální historie je nyní ohromná, protože psané zdroje se používají čím dál méně, nebo ne? Máme sice psané zdroje, ale to, co se děje, se objevuje i v dalších podpůrných materiálech, jako digitální tisk, slovesnost. V tomto smyslu tyto donedávna specifické zdroje užívá čím dál více lidí, nejen historikové. Navíc, orální historie má moc měnit, přerušovat, tedy ne pouze nahrávat politiky nebo významné osobnosti, které vidáme v médiích nebo jiných digitálních či elektronických podobách. Naopak, umožňuje nám slyšet hlas nás všech, co se podílíme na utváření historie, hlas žen a mužů. Věřím, že lidé si již nemyslí, že se dá ještě v dnešních dnech omezit dříve opomíjené skupiny, které paradoxně tvoří většinu společnosti. Myslím, že je důležité rozšířit jiné pojetí historie, řekněme zachovat paměť by bylo jednou z funkcí, jak bojovat proti zapomení jedné důležité skupiny obyvatelstva. Je třeba zaostřit pozornost na lidi, kteří byli na okraji, oběti války, nebo na paměť obyčejných lidí. Toto vše hraje důležitou roli, myslím tím demokratizaci historie, ke které dochází i díky šíření nových metod, díky možnosti uveřejnit rozhovory třeba na internetu.

M. V.: Jak se vyrovnáváte s konzervativními postoji některých kolegů, kteří kritizují orální historii kvůli její subjektivitě, paměti?

P. D.: Ano, historikové, kteří používají orální zdroje, byli vždy kritizováni kvůli subjektivitě a kvůli tomu, že lidé si již nepamatují to, co se v minulosti událo. Na univerzitách i v prostředí akademie byla orální historie dlouho na okraji zájmu, tento stav se pozvolna mění. Ale pevně věřím, že nejen my, kteří využíváme tuto metodu, ale dokonce i mnoho historiků, kteří upřednostňují písemné prameny, si je alespoň vědomo významu v subjektivním pohledu na historii. Chci tím říci,

že za prvé, jiné zdroje jsou také subjektivní, a za druhé, že orální zdroje vyjadřují „já“, vyjadřují osobnost, to je přednost orální historie, to je důvod, proč je někdy kritika nespravedlivá a hlavně neopodstatněná. Jde přece o zprostředkování osobního prožitku, a tak je jí třeba brát.

M. V.: Jak vidíte budoucnost orální historie?

P. D.: To má několik rovin. Například z hlediska techniky musíme myslet do budoucnosti, jelikož rozhovory se snadno zaznamenávají. Myslím, že i tady na našem kongresu se mluvilo o tom, že promluva může být v dnešní době zachycena i na kameru a jaké to přináší výhody, ale i nevýhody. To znamená, že člověk může být kamerou stresován, rozrušen, na druhou stranu videotechnika přináší komplexnější vzhled do duše narátora, ukazuje jeho emoce, duševní rozpoložení. Další věcí je vzrůstající obliba orální historie. Čím dál více lidí se zajímá o vzpomínky, o paměť, to je i případ Španělska. Jsou to témata zachycující období Republiky a války, která se nyní, po sedmdesáti letech znovu vyšetřuje. Myslím, že v budoucnosti se bude zájem o paměť zvyšovat, ačkoli nemůžeme být ve všem optimističtí, protože nové generace někdy minulost nezajímá. Problémem může být v budoucnosti i řekněme přílišná „demokratizace“ využití paměti novináři. Ta tendence je u nás patrná, je to na jedné straně důležité, ale nese to i mnohá rizika, protože prostě novináři nejsou výzkumníky, hrozí mnohá zkresení, především ideologická, či jen prostě nepochopení, velké obavy mám i z etických postupů některých novinářů, kteří provádějí z jejich pohledu „orální historii“. Na druhou stranu vidím, že se díky nim zvyšuje zájem o historickou paměť.

Jsou tu i mnohé další otázky: je orální historie především metodou nebo spíše disciplínou? O tom všem i na tomto kongresu diskutujeme. Chci zdůraznit, že orální historii, ať se to někomu líbí nebo ne, musíme do historických postupů, jako nový nástroj zahrnout. Jsem pro komplexní přístup k výzkumu soudobých dějin. Ve svých projektech můžeme využívat jak orální historii, například tak činíme v aktuálním výzkumu frankismu, kde využíváme rozhovorů s pamětníky této etapy španělské historie, ale bezpochyby rovněž využíváme archivů. Stejně tak když budeme nad tématy každodenního života, můžeme využít jak obecních archivů, tisku, tedy různých metod, k tomu, abychom dosáhli komplexnějšího porozumění minulosti. Já věřím, že historie je pouze jedna, ale postupy k jejímu pochopení mohou být různé. Věřím, že je správné využít, jak jen to je v daném tématu možné, i orální prameny.

M. V.: Jak vidíte Českou asociaci orální historie? A jak se stavíte k pořádání kongresu IOHA v Praze v roce 2010?

P. D.: Musela bych o té otázce více přemýšlet. V první řadě bych si přála, abyste

byli silnou organizací, vzájemně propojenou, zejména nyní, když máte připravit kongres. Věřím, že se vyhnete nějakým vnitřním rozbrojům a nenecháte se ve vsí práci znechutit nepřejícníky, kteří se najdou všude na světě. Snažte se získat hodně mladých lidí, kteří by spolupracovali, kteří by mohli pomoci a kteří by se mohli nadchnout pro orální historii a pro zájem o nedávnou minulost. Aby nezůstalo pouze u několika málo akademiků; nicméně, a věřím, že to můžete kongresem dosáhnout, aby se zapojilo hodně mladých lidí, nejen z České republiky, ale z celého bývalého východního bloku, ale poučit se přijdou i lidé z jiných koutů světa. Snad kongres alespoň trochu pomůže zvýšit zájem mladých lidí o minulost. Ve Španělsku lidi často minulost nezajímá, nebo ne tak, jak tomu bylo dříve. Žije se v přítomnosti. Tedy zaujmout mladé lidi a poté zabránit neshodám v asociacích a dokázat postavit zájmy celku před zájmy osobní. Toto je důležité, nemyslíte? Jako nová prezidentka IOHA bych chtěla říci, že jsem velmi ráda, že Praha získala pořadatelství příštího světového kongresu. Věřím, že, podle toho, jak jste zde v Mexiku prezentovali svoji připravenost, bude Praha výborným organizátorem kongresu a chtěli bychom samozřejmě pozvat nejen všechny Čechy, ale i všechny odborníky z této oblasti, pro které je orální historie přínosem, aby přijeli na kongres, kde budou prezentovány zkušenosti naší nedávné minulosti z globálního hlediska... nejen z pohledu Evropy, ale rovněž pohledem Ameriky, Austrálie, Asie. Doufám, že se všichni uvidíme v Praze, moc se tam těším!

David King Dunaway

„Síla OH spočívá v její autenticitě. Lidé, kteří ji vytvářejí, kteří jsou sami součástí historie, ji také prezentují, místo aby čekali 40 nebo 100 let na historiky, až to udělají za ně. Říkám, že veškerá historie zahrnuje schopnost představitivosti založené na seriózní badatelské práci.“

Profesor angličtiny a komunikace na University of New Mexico. Je uznáván jako oficiální životopisec amerického písničkáře Pete Seegera. Specialista na orální historii, lidovou hudbu a historii legendární cesty spojující východní a západní pobřeží USA, „Route 66“. Zaměřil se na práce o takzvaném hlavním proudu médií od roku 1973, na články o hudbě a sociálním aktivismu. Dunaway se věnuje psaní pro vysokoškolské studenty, pravidelně přispívá do časopisů jako je *The Public Historian* a *New Media and Society*. Je koordinátorem služeb Národního parku a programu „Route 66 Corridor Preservation“. V rámci tohoto programu zpracoval, nahrál a digitalizoval sbírky vztahující se k historii Route 66. Patří k nejvýznamnějším historikům zabývajícím se orální historií. Od roku 1972 působí v rozhlasové stanici KPFAS, Berkeley. Tři z jeho rozhlasových dokumentárních pořadů byly vyrobeny na podkladě jeho knih. Pořad *Across the Tracks: A Route 66 Story* (2001) obdržel četná ocenění (např. od sdružení Broadcast Education a Associated Press). K nejdůležitějším Dunawayovým orálněhistorickým publikacím patří: *How Can I Keep From Singing* (1987, 2008); *Oral History: An Interdisciplinary Anthology* (1996), *Huxley in Hollywood* (1990), *Writing the Southwest* (2003); *Across the Tracks: A Route 66 Story* (2008); *Oral History on Route 66: A Manual* (2005).

**Rozhovor s Davidem Kingem Dunawayem vedl Miroslav Vaněk,
Oakland, USA, dne 24.10. 2007**

M. V.: Vzpomněl byste si na moment, kdy jste se rozhodl věnovat se orální historii? A co rozhodlo o tom, že jste orální historii přijal za svou vlastní cestu a proč? Vzpomínáte si také na dobu, kdy jste ji začal používat?

D. D.: Ano, studoval jsem v té době literaturu a historii na univerzitě v Berkeley

(University of California) a abych si vytvořil nějakou protiváhu k semináři, usoudil jsem, že to, co potřebuji, je kontakt s veřejností. Z učeben v Berkeley jsem se zatoulal do místního rádia, kde byli oblíbení reportéři a začal jsem s nimi dělat rozhovory. Dělal jsem to po dobu asi šesti měsíců, nakonec jsem se vrátil na katedru historie a začal pracovat v semináři orální historie. Asi tak na druhém semináři jsem se seznámil s dílem Willy Baumové, jedné ze zakladatelek americké orální historie a také s mou pozdější spoluredaktorkou *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, tak trochu klasického dílka. Tak na tomto semináři jsem vstal a řekl: „Připadám si jako postava z Molièra, která vyjde na jeviště a řekne: Právě jsem si uvědomil, že celý život mluvím v próze“. V té chvíli jsem si totiž uvědomil, že jsem se celá léta zabýval orální historií, aniž bych věděl, že je to samostatný obor a že k němu existuje literatura. A to byla přesně ta chvíle, kdy jsem se rozhodl, že mým příspěvkem k orální historii bude uspořádat první antologii orální historie a článek o vytváření dokumentů z orální historie, protože velmi často se orální historikové soustředí spíše na sběr materiálů, než na jeho návrat do společnosti, které ho vlastně vytvořilo. Připadalo mi, že když budeme orální historií pouze shromažďovat a nebudeme ji vracet, můžeme jednou pocítovat vinu nad jistým druhem kulturní krádeže, takové, kdy vezmeme lidem jejich svědectví, o kterém si myslí, že k němu budou moci, ale ono místo toho skončí zasunuté někde ve skříni. Navíc orální historie často nebývá vůbec přepsána. Skončí na nějakém místě, někdo sice o ní ví, je to zaznamenané někde na kartičce, ale veřejnost neví nic o kontinuitě dějin, která je tak důležitá, takže mým cílem je, aby až někdo uslyší můj dokument, aby si řekl: „Tak to znám lepší příběhy“, a zapojil se do světa orální historie a sám se stal orálním historikem. Takže odpověď na první otázku, kdy nastala ta chvíle, kdy jsem se poprvé začal zabývat orální historií, zní, že ve chvíli, kdy jsem si uvědomil, že orální historie je to, co už nějakou dobu dělám.

M. V.: Rád bych znal váš názor na to, co si myslíte o přesvědčivosti orální historie. Čím může orální historie přispět například k porozumění naší minulosti nebo i naší přítomnosti?

D. D.: Síla OH spočívá v její autenticitě. Lidé, kteří ji vytvářejí, kteří jsou sami součástí historie, ji také prezentují, místo aby čekali 40 nebo 100 let na historiky, až to udělají za ně... Orální historie nabízí možnost, aby jednotlivci sami promluvili za svou vlastní část dějin. Zde v Oaklandu jsme viděli prezentaci hnutí Černých panterů, která začala pět bloků odsud. To jsou účastníci dějin, kteří prezentují své vlastní dějiny. To však neznamená, že nemusíme být nekritičtí – neznamená to, že my, vědci a výzkumníci, nemusíme znovu zkoumat tento dokument, naopak, musíme vyžadovat sebekritičnost, nejen jejich oslavu. Podle mě jedinečná síla orální historie spočívá v tom, že umožňuje lidem, kteří nebyli zahrnuti do historických

záznamů, kterým tak bylo řečeno, že nejsou důležití, aby řekli svůj vlastní příběh. Tím se historie přeorientovává a zahrnuje do sebe nás všechny, ne pasivním způsobem, ale aktivním, tím, že se my lidé stáváme součástí historie. V tom je podle mě síla orální historie. Dovoluje historikovi vytvářet svědectví založené na zkušenosti někoho jiného, ne z jeho vlastního úhlu pohledu, pokud orální historik dělá svou práci důkladně, důkladně provádí výzkum, je důkladně připraven, zná všechny dokumenty, vše pilně nastudoval. V rozhovoru založeném na orální historii lidé mají různé úhly pohledu. Historik si něco načel, prošel dokumenty, má ucelenou teorii, které rozumí, a všechno dohromady mu při kladení otázek poslouží. Předmět výzkumu nebo vypravěč přicházejí z jiného úhlu pohledu. On ho prožil, takže jeho zkušenost je poučená, resp. jeho svědectví je zakoušené, kdežto historikovo je vybadané. To je to úžasné setkání s větou „Tak tahle jsem to zažil já“ a někdo další ho pobídne: „Ano, to byla tvoje zkušenost, ale podívej se na to, to a to a řekni mi, jak tu svou zkušenost vidíš nyní, možná jinak?“ Takže je to kombinace nahrávek očitých svědectví a jejich kontextualizace, a je to právě tato kombinace, která dělá orální historii kouzelnou.

M. V.: A co říkáte na poměrně častý problém, který vyslovují konzervativněji ladění historici tvrzením o tom, že orální historie je příliš předmětná, že paměť je příliš selektivní?

D. D.: Říkám toto (a dělám to už víc než 35 let, takže jsem to za tu dobu musel říci více než jedenkrát): že veškerá historie zahrnuje schopnost představitosti založené na seriózní badatelské práci. A to platí jak pro vedení rozhovoru, tak pro čtení diplomatického dopisu. Stejná měřítko ověřování, hledání kontextu, důkazního prověřování historického záznamu jsou uplatněna jak u mluveného, tak u psaného dokumentu. V některých svých knihách jsem uvedl, že historie, která je vystavěna z ústních pramenů, se může lišit od historie, která je vytvořena výhradně z písemných pramenů. Kdybych chtěl na toto téma udělat teď přednášku, trvalo by to dost dlouho, učiním tedy jen poznámku; historikové se v momentě, kdy se začali věnovat orální historii, stali terénními pracovníky a najednou se zabývají stejnými otázkami jako folkloristé, hudební etnologové, antropologové, lingvisté při práci v terénu. Mou nejoblíbenější statí, kdybych je měl shrnout z mých knih na toto téma, je stať Zprávy z terénní praxe OH z *Oral History Review 1987*, která se pokouší – napsal jsem to v Dánsku, kde jsem tehdy pobýval pod záštitou Dánské výzkumné rady – najít odpověď na otázku, co to znamená pro orální historiky stát se terénními pracovníky a jakou citlivost si musejí osvojit, když se chystají pracovat s pohyblivými terči a s terči, které jsou interaktivní. Historie se v té chvíli stává interaktivní. Vaše poučené studium minulosti potkává mou zkušenost a společně vytváříme syntetický/umělý okamžik dějin, který není ani

v mém ani ve vašem čase; jedná se o dohodnutou minulost a dohodnutou autoritu. V odpovědi na otázku vašich kolegů, jakou výzkumnou metodu představuje OH, je třeba se uvědomit, že existuje široká nabídka literatury historiografie OH. V ní je obsažena důvěra, s níž se jednotlivec stane terénním pracovníkem, chápe, co to představuje, chápe, že dokument vytvořený na základě rozhovoru metodou OH je trialog, nikoli dialog – historik, vypravěč a Cleo, múza historie, které všichni sloužíme. A že tyto dokumenty nemusejí být nutně srozumitelné ve chvíli svého vzniku, ale budou mít hlubší význam ode dneška za pět, deset, padesát let. Nevytváříme pouze historickou chvíli, vytváříme historický záznam. A pak bych zdůraznil, protože jsem v této záležitosti odborník, že dobře zaznamenaná historická paměť má mnohem širší využití než psaná historie. Může se stát součástí filmu, televize, muzejních výstav, může se stát součástí rozhlasového pořadu, který je k tomu nejvhodnější, protože může využít škálu lidských hlasů a vytvořit tak dokument ve formě koláže, který svými různorodými úhly pohledu přispěje k obohacení širokého spektra názorů takovým způsobem, jakým by práce jednoho historika pracujícího s jedním druhem pramenů nemohla.

M. V.: Co si myslíte o budoucnosti orální historie a orálních historiků?

D. D.: Ve druhém vydání publikace *Oral History: An Interdisciplinary Anthology* jsem se v úvodním pojednání nazvaném *Interdisciplinární orální historie* touto velmi důležitou otázkou zabýval. Co se týká otázky budoucnosti OH, tak ta pro mě již nastala. Z původní metody zapisování se stala standardní výzkumná metoda, kterou lze aplikovat v širokém spektru oborů. Původně byla OH považována za způsob nahrávání pramenných informací na kazety, ke kterým by se člověk dostával až bůhvídkdy potom. Ale nyní jsme si uvědomili, že OH zahrnuje obě složky, jak obor, tak metodu. A že jedno obsahuje druhé, metoda oborové aspekty, a obor zase metodologické. Pro mě je jedním z největších úspěchů zmíněné publikace *Oral History: An Interdisciplinary Anthology* (která byla poprvé publikována před 23 lety) skutečnost, že metodu orální historie od té doby používají jak antropologové, etnologové, tak historikové. Ta naše malá, nevinná metoda, kterou jsme si poprvé uvědomili před 60 lety, v době New Dealu ve Spojených státech, a v prvních programech na Columbia University v New Yorku, naše malá, nevinná metoda (tehdy jsme zahazovali nahrávky v okamžiku, kdy jsme měli přepis) se stala běžným způsobem zapisování historie ve Spojených státech až do té míry – před chvílí jsem měl rozhovor s jedním profesorem z University of Maryland, že na jejich katedře historie padesát procent disertačních prací tvoří práce, které vycházejí z pramenů získaných metodou orální historie. Padesát procent! Situace v České republice asi nebude stejná, ale to určitě přijde, to je nevyhnutelné. Orální historie zde možná nemá ještě takové postavení jako v USA, Kanadě, Austrálii nebo Jižní

Americce, ale to určitě přijde, je to nezbytné. Ta situace určitě nastane. Z různých důvodů. Za prvé, kvůli otázce použití, protože lidé budou chtít rozumět dějinám stále více prostřednictvím rozhlasových pořadů, internetu, kde budou chtít naslouchat nahraným pramenům, dále budou sledovat natočené dokumenty a filmy, pro něž je kvalitní orálněhistorický výzkum výborným pramenem, a samozřejmě stranou nezůstanou odborné publikace. Takže, budoucnost orální historie je zde, pane profesore Vaňku... Je již tady a bude záležet na historících, jak přijmou nový rámec informací a nových technologií a zda zprostředkují nový způsob vnímání historického povědomí širší veřejnosti.

M. V.: To je dobře, že to říkáte, to je povzbudivé. Bylo by něco, co byste vzkázal českým kolegům?

D. D.: Především bych rád všechny pozdravil, skutečně rád a mám obrovskou radost, že se u vás tolik podařilo, že jste založili Centrum, Asociaci. Svět orální historie potřebuje více vědeckých pracovníků, kteří by dělali hloubkový výzkum odhalující mezery v historických záznamech; potřebuje více těch, kteří by vedli rozhovory a kteří by se nebáli klást ožehavé otázky vycházející právě z tohoto výzkumu; potřebuje více odborníků připravených naslouchat jemnostem historického svědectví; a v neposlední řadě, potřebuje více iniciátorů veřejných programů, jejichž prostřednictvím se takto nashromážděná historie vrátí komunitám, které ji už vytvořily a kterým na ní záleží. Přeji vám, aby se tito všichni připojili k vaší asociaci, a přeji vše nejlepší zvláště mladým, nadaným historikům, kteří budou pracovat pro své historické bohatství a inspirují tak další, ještě ne třicátníky s jejich zlatou pamětí.

Alexander Freund

„Nejde jen o to, uvést lidi z menšinových skupin do dějin, ale také je přimět, aby dějiny vytvářeli. Aby věděli, co dějiny vlastně jsou, že neexistuje jen jeden pravdivý příběh minulosti, ale že to je konstrukt přítomnosti, který je velmi politicky zainteresovaný, myslím si, že skrze orální historii to lidé chápou.“

Studium historie započal v Německu (Hamburg), graduoval na Univerzitě Simona Frasera v Kanadě, doktorský titul získal na německé univerzitě v Brémách. Orální historií se ve svém výzkumu zabývá od roku 1993. V postdoktorském studiu na Kolumbijské univerzitě a v americkém institutu Johna Hopkinse pro soudobá německá studia se začlenil do orálněhistorických programů. Nyní je spolupředsedou kanadské Oral History Association, vede katedru německo-kanadských studií na univerzitě ve Winipegu a působí zde jako asociovaný profesor historie. Zároveň je spoluredaktorem časopisu *Oral History Forum* kanadské OHA a působí v radě IOHA a výboru americké OHA. S Laurou Quiliciovou je spoluautorem stati *Exploring Myths in Women's Narratives: Italian and German Immigrant Women in Vancouver 1947–1961* (1995). Za tuto studii obdržel cenu Artikle Award Oral History Association (1996). Jeho doposud poslední publikace je monografie *Troubling Memories in Kation – building: Word War II – Memories and German's Interethnic Encounters in Canada After 1945* (2006).

**Rozhovor s Alexandrem Freundem (A. E.), vedl Miroslav Vaněk (M. V.),
Gudalajara, Mexico, září 2008.**

M. V.: Nejdříve bych se vás rád zeptal, kdy jste se poprvé setkal s orální historií?

A. E.: Začínal jsem žurnalistikou, když jsem studoval na vysoké. Když jsem začal magisterské studium v Kanadě na Simon University, tak jsem se dostal k orální historii spíše v teoretické podobě, na rozdíl od většiny. Chtěl jsem se zabývat prací o německých emigrantkách v poválečném Vancouveru. První údaj, s kterým jsem se setkal, bylo statistické číslo 25 000 německých žen. Mohl jsem napsat jejich historii a vycházet pouze z archivních, psaných dokumentů. Ale připadalo mi nějak přirozené jít ven, udělat s nimi rozhovor a tak získat jejich příběhy. Zajímaly

mě však také teoretické otázky týkající se outsiderů a jejich protějšků, insiderů neboli zasvěcených. Byl jsem pro ně v jistém smyslu zasvěcenec, protože ony byly Němky, emigrantky a já tak trochu německý emigrant, alespoň Němec v Kanadě. Ale zároveň jsem byl outsider, protože to byly ženy a já muž. A pak jsem byl také akademik, kdežto ony většinou pracující třída, takže nepocházely z akademického prostředí.

Chtěl jsem prozkoumat tyto pojmy a myslím, že nakonec pohlaví a třídní příslušnost nehrály skorou žádnou roli. Přirozenou hybnou silou rozhovorů byl věk. Považovaly mě trochu za zelenáče a poučovaly mě. Udělalo to na mě dojem a když jsem měl rozhovory hotové, pokoušel jsem se přijít na to, jaký mají smysl, co jako pramen znamenají pro historiky a jak zacházet s pamětí. Všechn ten intelektuální apel využívat orální historii na mě velmi působil. A od té doby dělám rozhovory. Na začátku byla myšlenka jít a hovořit s lidmi, poslouchat jejich příběhy. Nesedíte sám v archivu, víte, jde tak trochu o společenskou stránku věci. To bylo na začátku 90. let.

M. V.: Když přemýšlíme o výhodách a nevýhodách, myslím, že orální historie se vyznačuje zvláštní silou. Máte také takový pocit, že orální historie má svou specifickou sílu, která je důležitá?

A. E.: Podle mě jsou u orální historie dvě úrovně, jedna je, jak jsem zmínil, intelektuální fascinace, zabýváme se orální historií jako pramenem, jako textem. Nutí nás to přemýšlet o historii způsobem, jakým nám jiné prameny nedovolí. Také proto, řekl bych, orální historici, uvažují více kriticky o pramenech, i orálněhistorických pramenech. Takže podle mě je to intelektuální podnět. Podněcuje to intelekt také proto, že jako orální historici se nevyznačujeme jen vůlí přesahovat obory, my jsme nuceni jít do jiných oborů, aby měla orální historie smysl. Zabýváme se antropologií, folklórem, společenskými vědami atd. Intelektuálně to velmi podněcuje, ale vedle toho to také demokratizuje dějiny, což je podle mě velmi důležité, jak říká Paul Thompson, demokratizovat dějiny na mnoha úrovních. Víte, nejde jen o to, uvést lidi z menšinových skupin do dějin, ale také je přimět, aby dějiny vytvářeli. Aby věděli, co dějiny vlastně jsou, že neexistuje jen jeden pravdivý příběh minulosti, ale že to je konstrukt přítomnosti, který je velmi politicky zainteresovaný, politicky motivovaný, že je to politický akt. Takže si myslím, že skrze orální historii to lidé chápou. Nakonec to tedy demokratizuje dějiny. Také, a to je cosi, co zažívám v poslední době, kdy vyučuji orální historii, vidím, že pomáhá studentům zvlášť porozumět co dějiny jsou, co je silou dějin, a vytvořit si kritický přístup k dějinám, hlavně v bakalářském studiu. Když vyjdou ven a dělají rozhovory, právě tehdy začínají rozumět složitosti dějin. Že dějiny nejsou jenom to, co je napsáno v učebnici, věci, které se mechanicky učíte, abyste napsali test,

ale jde především o vystavění příběhu, který dává smysl, který vám pomáhá v přítomnosti. Pak to skutečně demokratizuje dějiny.

M. V.: Co říkáte skeptickým pohledům na naši práci?

A. E.: V Kanadě je stále dost historiků, kteří jsou skeptičtí. První věc, kterou bych řekl, nebo alespoň kterou bych chtěl říci, možná nejsem tak nelibostný, je "proč nejdete a nepřečtete si o tom nějakou literaturu, tak jako o kterémkoli jiném oboru historie?" Kdybyste byl moderním historikem, neudělal byste pár zběžných poznámek o dějinách středověku bez nějakého východiska. To je více méně to, co my děláme, načteme si věci, ke kterým si můžeme vyvinout kritické porozumění. Ale jestli jste skeptický vůči orální historii, a zároveň jste si o tomto oboru nepřečetl, řekl bych vám, abyste si přečetl kapitolu o paměti ve *Voice of the Past* Paula Thomppsona, pak získáte obrázek o tom, kde asi jsme. Anebo si přečtete *Death of Luigi Trastulli* od Sandra Portelliho, a pak se můžeme bavit o paměti na příslušné úrovni. Nejde o zapomínání, mít příběh správně, nebo data správně, o to v orální historii nejde. Jde o vzpomínky a o vytváření protichůdných vzpomínek a protichůdnou historii. Takhle bych na to především reagoval. A poté, co by to udělali, bych s nimi velmi rád hovořil o orální historii jako o prameni, nebo jako o textu, a porovnal bych je s jinými prameny. To poněkud v orální historii chybí, dívat se do dalších pramenů, které užíváme v historii, a vidět, jak se z nich lze navzájem poučit. Od orálních historiků se sice můžeme učit, ale jsou jisté stránky, ze kterých se můžeme učit zase my. Takže si myslím, že potřebujeme více si vyměňovat myšlenky, kritické přístupy k pramenům, k dějinám obecně.

M. V.: Je orální historie metoda nebo obor? Je tohle rozlišení vůbec důležité?

A. E.: Myslím si, že orální historie má různé významy, a myslím, že je důležité jim rozumět, protože je potřeba být přesný v terminologii. Ovšem je také důležité nebyt zase příliš dogmatický. Já osobně používám termín orální historie k vysvětlení toho, že orální historie je pramen, je to metoda a je to hnutí. A to jsou tři různé myšlenky. Může to být zavádějící, pokud nemáte jasno v tom, o čem mluvíte. Takže je užitečné vyjasnit si, o jakém významu orální historie mluvíte. Rozhodně to není jen metoda a určitě je to obor literatury, v jistém smyslu interdisciplinární. Je to zajisté komunita lidí, kteří si vyměňují myšlenky o orální historii jako takové, určitě je to obor.

M. V.: Když řeknete hnutí, co tím myslíte? Novou metodu, nový pohled na historii, určitou organizaci?

A. E.: Hnutí jako demokratizace dějin. Myslím, že má radikální podhoubí. Vychází přece z hnutí společenských dějin 60. let, myšlenka změnit historii, přepsat histo-

rii. A to byl radikální čin. Šlo o to, dostat určité lidi na katedry historie, ovládnout místa na akademii. Šlo o změnu v chápání historie, že to není jeden velký příběh, že jsou tu protichůdné vzpomínky a protichůdné historie, které jsou právě tak cenné. Myslím, že zde je toto radikální podhoubí. Dnes to trochu ztratilo směr, řekl bych, také proto, že se orální historie jako hnutí rozvětvila a v několika ohledech dosáhla svého. Podívejte se na katedry historie v Americe, hodně se začaly lišit. Takže toho bylo dosaženo. Samozřejmě, že ta generace 60. let se posunula na pozici moci a establishmentu a přestala být tak radikální. Další generace, alespoň tak to je v Kanadě, kde byla příležitost zprostředkovat paměť začátků zmařena. Takže mnoho Kanadanů neví nic o dějinách orální historie v Kanadě, ani obecně o té mezinárodní. Ale myslím, že šance znovu oživit ten původní radikalismus tu je. Líbilo se mi, co řekl Grele v Sydney o orální historii, že to je hnutí, které demystifikuje globalizaci. Myslím, že pro toto hnutí je to nová a skvělá cíl, dokumentovat jak zažíváme globalizaci. Jak má globalizační kapitalismus vliv na lidi po té negativní stránce, anebo obecněji, jak globalizace mění životy lidí ze všech možných hledisek. Myslím, že je to naše role orálních historiků, a naše zodpovědnost zdokumentovat to a dát tomu nějaký smysl. A pak samozřejmě orální historie poskytuje prostor, jak Alistair Thomson řekl, dát lidem sílu a využít jí k politickému aktivismu. Myslím, že hodně lidí považuje orální historii buď za akademickou disciplínu nebo nějaký druh aktivismu, ale já si myslím, že orální historie a historie vůbec je vždycky politická. Ať uděláte cokoli, je to politická intervence v sociálních otázkách ve struktuře společnosti. Ať píšete konzervativní dějiny nebo radikální dějiny, pořád je to politické nebo liberální. Taková věc jako neutrální historie neexistuje. Je to politika.

M. V.: Co si myslíte o budoucnosti orální historie?

A. E.: Můj pohled se omezuje většinou jen na Severní Ameriku. A právě tam, zvláště ve Spojených státech, se vyprávění příběhů na webu rozmohlo jako houby po dešti. Lidé užívají digitální média k zaznamenávání příběhů a k jejich umísťování na web. A já si nejsem moc jistý, kam toto směřuje a jaké to bude mít důsledky. Vyprávění příběhů je všude. Alespoň v Německu, když se podíváte, jakým způsobem televizní reportéři využívají očitá svědectví, rozhovory metodou orální historie k vytvoření dokumentárních pořadů. Je to něco, co my, orální historikové musíme nahlížet zpřímá a uvědomit si, jaký význam a důsledky z toho plynou. Na druhou stranu, existují obrovské iniciativy, které často mají dost peněz. Ignorují orální historii a vše, co jsme vytvořili, co se týče kritického přístupu ke svědectví, ke vzpomínkám. To je problém a já si myslím, že se musíme zaktivizovat a přimět je, aby nám naslouchali. Ale je to také poněkud nekritický způsob užívání digitálních médií, který považuji za problémový. Nemůžete prostě jen tak jít a nahrá-

vat příběhy jenom proto, že je to tak snadné a nyní dokonce i tak levné, nahrávat na digitální kameru a mikrofon. To je něco, k čemu bychom měli přistupovat mnohem kritičtěji, mnohem, mnohem obezřetněji a mělo by nás být slyšet. Takže jsem rozpolcený, pokud jde o to, jestli orální historie směřuje k digitálnímu věku, i když o tom není pochyb. Jsem rozpolcený, co se týče možností a různých nebezpečí. Je v tom obojí, myslím, a musíme se zaměřit více na ta nebezpečí.

M. V.: Měl byste nějaké doporučení nebo radu studentům orální historie?

A. F.: Řeknu vám velmi stručně, co se přihodilo v Kanadě. Zde hnutí orální historie začalo na začátku 70. let mezi archiváři, kteří byli zaměstnaní v institucích. Dostalo se jim docela dobré finanční podpory od národních a regionálních archivů, mohli pořádat konference a vydávat sborníky atd. To bylo všechno v pořádku až do konce 80. let, kdy začaly drastické škrtky v rozpočtech archivů, což archivářům téměř znemožnilo pokračovat v této roli. Jenže oni se během institucionalizace nebo organizování orální historie v Kanadě nespojili s dalšími lidmi. Novináři a akademici často z asociace orální historie odcházeli v 80. letech. Na konci 80. let si asociace orální historie jen tak tak neodhlasovala úplné zrušení. Toto bylo zažehnáno, ale orální historie byla v podstatě v těžkém útlumu. Teprve v posledních letech se z toho vzpamatováváme. Poučení z toho tedy plyne takové, že až v České republice vytvoříte asociaci orálních historiků, vlastně už jste ji vytvořili, určitě si najdete partnery v dalších společenských sektorech, nejen mezi archiváři, nejen mezi akademickými historiky, ale všude. Abyste měli jistotu, že máte několik základen v případě, že jedna přestane fungovat, ať už z jakéhokoli důvodu. Další je, ujistěte se, že máte mechanismy na zprostředkování paměti orální historie v České republice dalším generacím. To v Kanadě také chybělo. Nová generace orálních historiků neví o kořenech orální historie ve své zemi nic, a to je problém. Takže jestli se vám podaří zajistit, aby příští generace věděla o historii orální historie v Čechách, tak to vám moc, moc pomůže.

Ronald Grele

„V orální historii to, co po lidech chceme, je, aby se stali historiky, dali do nějaké racionální podoby různé události ze svého života, chceme je vysvětlit, dát je do kontextu, chceme vědět, jak se minulost vynořila, jak se změny udály, chceme po nich, aby se stali historiky a to, o co nám opravdu jde, je historické vědomí... Důležitá otázka je, jak lidé žijí v dějinách, jak lidé vytvářejí svou minulost“.

Historik, někdejší ředitel Columbia University Oral History Research Office. Vedoucí orálněhistorického programu na UCLA a ředitel výzkumu v New Jersey ve zdejší Historické komisi, zároveň pracoval jako asistent ředitele Fordovy nadace pro orální historii. Grele zahájil svoji kariéru v orální historii jako výzkumný pracovník, tazatel a archivář v John F. Kennedy Oral History Project. Posléze získal řadu stipendií k výuce a výzkumu pomocí orální historie doslova po celém světě (Indonésie, Evropa, Latinská Amerika a Asie). V roce 1988 byl zvolen prezidentem OHA, k čemuž se dopracoval dlouholetým a aktivním členstvím ve výboru asociace (1978–1988). Grele rovněž působil v roli vedoucího redaktora *The International Journal of Oral History*. Je autorem řady publikací, které se staly pro orální historii klíčovými a přelomovými díly, napsal na tři desítky odborných pojednání a esejí především do *Journal of American History*, *Oral History Review* a *The Public Historian*. Obdržel čestný doktorát na Rutgers University a na Lafayette College. Přednášel rovněž na California State University, Long Branch, a Kingsborough Community College. V současnosti vede interviews pro Columbia Oral History Office především s ženami právníčkami, dále s řediteli a vedoucími organizace Atlantic Philanthropies a General Atlantic Group. Pracuje rovněž na komunitním projektu dokumentujícím sociální a kulturní historii Harlemu. Mezi autorovy nejdůležitější orálněhistorické publikace patří: *Envelopes of Sound: The Art of Oral History* (1975, 1985), *Subjectivity and Multiculturalism in Oral History*; *Useful Discoveries: Oral History, Public History, and the Dialectic of Narrative* (1991).

Rozhovor s Ronaldem Grelem (R. G.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.),
Oakland, USA, říjen 2007.

M. V.: Rád bych vám položil pár otázek, které se i pro náš projekt zdají důležité.

Nejprve bych se vás rád zeptal na dobu, kdy jste se setkal s orální historií, na okamžik, který vás ovlivnil, kdy jste pochopil, že se budete touto cestou ubírat?

R. G.: Ovlivnily mě dvě věci. První práce s orální historií v mém životě... Dostal jsem práci a šel jsem pracovat do Kennedy Library v létě 1965, pracoval jsem tam rok s Charlesem Morrisseyem, byl to tehdy můj šéf, byla to má první práce, ale moc se mi nelíbila z různých důvodů – ze studijních důvodů, nepustili nás totiž ke Kennedyho osobním dokumentům, takže jsme dělali rozhovory založené pouze na novinových reportážích. Zuřila válka ve Vietnamu a pro mě opravdu nebylo potěšením pracovat pro vládu. Nelíbilo se mi to. Se ženou jsme bydleli ve Washingtonu, nelíbilo se nám pracovat tam. Chtěli jsme pryč z východního pobřeží, takže jsem s prací skončil.

O mnoho let později jsem se zapletl s Charlesem Morrisseyem znovu, pracoval na projektu Fordovy nadace, dostal smlouvu na orální historii pro Fordovu nadaci a z různých složitých důvodů jsem u něj skončil jako zástupce ředitele projektu. A právě ve Fordově nadaci jsem začal brát práci orálního historika vážně. Práci jsme si dělili tak, že Charlie dělal většinu rozhovorů a já jsem dělal většinu práce v zákulisí, zpracování rozhovorů, v té době to znamenalo, že jsme dělali cosi, čemu se říkalo *audit editing*, což představovalo, že já jsem poslouchal pásek a díval se do přepisu, abych se ujistil, že ten, kdo rozhovor přepisoval, to udělal správně. Takže jsem nejdřív poslouchal pásek, abych udělal poznámky pro přepisovatelku, pak jsem poslouchal pásek a četl přepis znovu, abych zjistil, že změny zanesla, pak to šlo zpátky k osobě, s kterou byl rozhovor dělán, ta osoba vám poslala svoje opravy a já se na to musel znovu podívat. Takže každý rozhovor jsem poslouchal dvakrát, přepis četl třikrát, takže postupně, jak jsem rozhovory poslouchal, dělo se cosi víc, než jen pouhé vyhledání faktů. Dělali jsme rozhovory s lidmi, kteří měli specifický pohled na svět. Byli to lidé, kteří dávali peníze do Fordovy nadace a svým způsobem plánovali svět, rozhodovali, která část sociálních věd ve Spojených státech a na mezinárodním poli bude financována a která nebude, rozhodovali o vzdělávacím systému v Nigérii, rozhodovali o tom, kdo v Indonésii dostane jaké peníze a na co... Bylo celkem jasné, že toto je americký establishment, který rozdává peníze. A za tím stál pohled na svět, v němž historie byla velmi důležitá. Bylo to ještě období studené války a toto bylo proniknutí do podstaty ideologie amerického liberalismu.

A tehdy jsem hodně četl francouzské publikace o marxismu a strukturalismu, francouzský marxismus a Louise Althussera z jistých politických důvodů, strukturalismus prostě proto, že jsem hledal způsob jak zvládnout obrovské množství dat; a velmi na mě zapůsobil folklorista jménem Henry Glassey, který byl strukturalista a napsal několik úžasných děl. Takže, ve stejné době, kdy jsem četl Leviho Strausse, četl jsem Chomského a Lacana a podobné autory, začala mě velmi zají-

mat otázka ideologie, uvědomovat si, co ideologie je, a pak to uplatňovat přímo v rozhovorech. Začal jsem přemýšlet o tom, jak se historie vytváří, že v orální historii to, co po lidech chceme, je, aby se stali historiky, dali do nějaké racionální podoby různé události ze svého života, chceme je vysvětlit, dát je do kontextu, chceme vědět, jak se minulost vynořila, jak se změny udály, chceme po nich, aby se stali historiky a to, o co nám opravdu jde, je historické vědomí. Takže vyvstává otázka, co je historické vědomí? Samozřejmě, na to je spousta literatury a já ji stále procházím, a to různým způsobem.

Když jsem byl na magisterském studiu, pracoval jsem s člověkem jménem Warren Sussman, a ten se velmi zajímal o vzájemný vztah mezi ideologií a mýtem, takže jsem začal využívat jeho myšlenky o ideologii a mýtu v kontextu strukturalismu, zájem o ideologii od Althussera, zájem o mýtus od Leviho Strausse a splétal jsem je dohromady v jakýsi model, znáte to, když jste mladý, tak takto přemýšlíte. Dneska už tak nepřemýšlím, ale když jste mladý, chcete změnit svět. Možná, že vy něco takového chcete udělat dnes. Možná použijete náš rozhovor k nějakému velkolepému projektu, tak jak to mladí dělají a jak to dělat mají. Takže na to jsem myslel a moje první práce, ke které se lidé stále vracejí, byla diskuse na téma orální historie ve smyslu toho, jakým způsobem lidé utvářeli dějiny na základě dotazů a souhry mezi ideologií a mýtem. Tento druh analýzy znamenal odlišnou roli pro tazatele, tazatel byl plně zainteresován do procesu. Velké množství dobové literatury, zvláště v oblasti sociálních věd a orální historie, zdůrazňovalo odtažitou, kontemplativní roli tazatele, který neovlivňuje, pokládá neutrální otázky, v rozhovoru nezaujímá žádné stanovisko, vše záleží na osobě, která je dotazována, a otázky, pokud jsou dobře položeny, neovlivňují svědectví. No, byla to pěkná blbost. Je přece jasné, že tazatel zastává v rozhovoru klíčovou roli, není pravda pouze to, že dotazovaný vyslovuje nějakou ideologii, také tazatel vyslovuje nějakou ideologii prostřednictvím svých otázek. Když velmi pozorně prozkoumáte otázky a podíváte se na ně v kontextu, uvidíte, jakou ideologii tazatel zastává. To není z mé hlavy. Robert Murton a další lidé v sociologii už o tom mluví celá léta, ale převažujícím trendem v americké sociologii byl tou dobou poněkud naivně pozitivistický empirismus, a proti tomu jsem vystupoval. Mělo to i politický rozměr, protože samozřejmě. A v 60. letech jsme se o to teoreticky hádali, tento druh marxistického vidění světa byl anti-empirický, takže všechny tyto věci tehdy v mém životě tak nějak konspirovaly, to bylo někdy mezi 1972 a 1979, a ve Spojených státech jsem byl s tímto názorem poněkud osamocen. Samozřejmě jsem tehdy měl podporu Charlese Morrisseyho, mého šéfa, kterého to hodně zajímalo a který mě podněcoval, abych chodil a četl tu něco a tam něco a tak podobně, a samozřejmě mi poskytoval čas pro práci na Fordově projektu, ale v rámci asociace orální historie té doby, znovu nechci říci převažující, ale zcela jistě nej-

oblíbenější způsob pohledu na svět byl ten sociálně-vědecký. Když jste se zajímal o ideologii, měl jste ji najít ve svědectví, v samotných faktech, pravda stanoviska byla v datech samotných a rozhovor sloužil pro informaci a velmi málo lidí si uvědomovalo věci jako texty nebo řeč/promluva. Tento jazyk/slovník ještě neexistoval. Skoro nikdo se tím nezabýval.

A pak v roce 1978 se odehrála v podstatě první schůzka. Pro mě to bylo skoro jako zjevení, protože jsem se setkal s určitou skupinou lidí, myslím, že pro ně to bylo také jako zjevení. Sešli jsme se: Luisa Passerini, Paul Thompson, většinou ze severovýchodního pobřeží, i když jeden tam byl z Mexika, ale většinou ze severovýchodního pobřeží, našli jsme se tak my, co jsme se samostatně pohybovali po stejné dráze, která vyplynula z politiky 60. let, z nespokojenosti s dominantními způsoby myšlení v sociálních vědách a z otázek po vyprávění a textu. Luisa v té době pracovala na knize o fašismu, a když se na to podíváte, otevírá to diskusi o užitečnosti Batina a o dialogické imaginaci/představivosti a o povaze příběhu. Luisa se o to všechno velmi zajímá. Bertau tehdy pracoval jako sociolog v kvalitativní sociologii, a tedy v opozici ke kvantitativní sociologii, jak se tomu tehdy říkalo, a tak jsme měli obdobné zkušenosti, politicky i intelektuálně. Setkali jsme se v Essexu a stala se z nás velmi důležitá skupina, skupina orálních historiků, byla to právě orální historie, která nás spojovala, zkušenost práce v terénu, radost z ní, ale také komplikace této zkušenosti. Pro nás všechny bylo důležité, že zkušenost z práce v terénu bude objevena ve všech svých možnostech a složitostech. Víte, nebyl to jednoduchý vztah. Byl to vztah založený na jednání, jednání byla velmi, velmi složitá a komplikovaná. Myslím, že se nám podařilo vytvořit dílo, které přinejmenším udává směr, jakým se orální historici mají vydat. Zmínil jste, že jste něco z toho četl a mně to připadá zajímavé, že někdo se ve 21. století vrací k dílu napsanému v 70. a 80. letech jako k jistému druhu zakládajícího díla v orální historii. Myslím si, že to je proto, že otázky, které jsme položili, jsou otázkami pro praxi.

M. V.: Zmínil jste hodně, co se vztahovalo k mé další otázce, která se týká síly orální historie. V čem si myslíte, že síla OH spočívá?

R. G.: V 70. letech jsme se domnívali, že se podílíme na pozvednutí sebeuvědomění narátorů, pokud vyrazíme do terénu. Právě teď v tuto chvíli se nacházíme na konferenci asociace orální historie, na níž je tématem revoluční ideál. Různí lidé zde hovoří o zmocnění (*empowerment*) a mně to připadá roztomilé. Dřív bych se hádal za mnohem opatrnější a přesnější definici toho, co znamená síla. Nevěřím, že lidské životy se mění tím, že s nimi někdo dělá rozhovor. To ve vzácných případech, víte. V 70. letech jsme si mysleli, že když vycházíme do terénu, tak tím posilujeme sebeuvědomění narátorů. Dělali jsme s lidmi rozhovory a přiváděli jsme

je k historickému vědomí. A to má některé velmi vážné důsledky. Jedním z nich je to, co bych nazval falešná proletarizace. Věřili jsme, že pozdvihnutím vědomí působilme jako učitelé pracující třídy, a proto jsme členy pracující třídy. Asi znáte ten jazyk, asi jste na tom jazyce vyrostl. Chci říct, že když se podívám zpátky, je to šilené, téměř věcem už nevěříme. Takže s tím jsem byl vždy trochu opatrný. Neřekl bych, že život člověka se změní poté, co s ním někdo dělá rozhovor. Samozřejmě dáváme lidem otázky, o kterých si třeba nikdy nepomysleli, že to vůbec otázky nebo problémy jsou. My samozřejmě obracíme každodennost v něco, co je předmětem zkoumání. Žádáme lidi, aby nám řekli věci, o kterých si nikdy nemysleli, že jsou otázkami. Takže to se děje, o tom není pochyb. Ale potom rozhovor skončí, oni se vrátí ke svým rodinám, vrátí se k práci do továrny, ke svým sexistickým vztahům, do světa, ve kterém žijí. Takže nevím, co toto zmocnění, *empowerment*, v rozhovoru znamená. Samozřejmě, v některých případech to může lidi dovést k otázkám po věcech, o nichž si nikdy žádné otázky ve svém životě nekladli. V tomto smyslu, v tom samozřejmě intelektuální schopnost je. V některých případech, a je o tom spousta dokladů, lidé hovoří o projektech orální historie v komunitách, v nichž se lidé zapojí do práce na své vlastní historii, členové komunity jsou vlastně, nechci říci cvičení, ale podněcování k tomu, aby se stali orálními historiky, aby vyšli ven a zabývali se vlastní historií, aby ji měli pod dohledem. Je to trochu něco jiného než akademicky přijít do komunity, pracovat na její historii, odejít a napsat knihu. Teď máte lidi přímo v komunitě, kteří se zabývají svou vlastní historií a naším úkolem je podporovat je a pomoci jim tak, aby to dělali takovým způsobem, ve kterém z toho bude lepší historie, chci říci ve kterém bude vysvětleno více. To je další smysl zmocnění, *empowerment*, kdy se síla interpretace přesouvá z akademie do komunity, ale to je síla interpretace. Neznámá to nutně, že nastane posun v ekonomických, sociálních či politických silách, které hýbají danou komunitou. Může se to stát, i nemusí. Může se stát, že při takovém komunitním projektu budou spolu lidé sedět a najednou jim dojde, že mají jakousi politickou pozici tváří v tvář silám ve své komunitě. To je chvíle, které jsme říkali zápas o pozici. Takový moment může nastat. Takže já si myslím, že celá diskuse o „síle“ musí být vedena mnohem preciznějším a opatrnějším způsobem, než tady. Navštívil jsem jednou sešlost, na níž mladí lidé – myslím jsem, že jim bylo tak čtrnáct patnáct, ale ukázalo se, že to byli vysokoškolské profesory – mluvili o rozhovorech se svými rodiči, migrujícími pracovníky v zemědělství. A samozřejmě to, o čem mluvili, byly zážitky/zkušenosti, které měli po rozhovorech se svými rodinami o jejich minulosti a samozřejmě o radosti, kterou jim to způsobilo, a jejich nadšení bylo skutečné. Jedna mladá žena se rozplakala, tak ji dojal rozhovor s vlastním dědečkem. Je to doopravdy, ale je to síla? Změnit to pak na otázku moci, nevím. Myslím, že by se měl dávat větší pozor na to, jak postupovat.

M. V.: Má další otázka má k tomu velmi blízko. Jsem z České republiky, ale myslím, že u vás to bylo stejné. Konzervativněji ladění historici nám často vytýkají, že náš způsob práce je příliš subjektivní, že paměť lidí je selektivní. Co byste jim na to odpovněl?

R. G.: Moje odpověď je, že my klademe důležité otázky. Problém je, že oni kladou otázky nepodstatné. Mají vypracovaná celá schémata na nepodstatné otázky. My se bohužel můžeme uběhat, abychom všechny ty důležité otázky položili. Důležité otázky jsou otázky subjektivity, otázky vědomí, otázky ideologie, otázky identity. To jsou ty důležité. Důležité otázky nejsou otázky fakt, důležité otázky nejsou otázky dat. Důležitá otázka je, jak lidé žijí v dějinách, jak lidé vytvářejí svou minulost. Fascinuje mě způsob, jak lidé vytvářejí příběhy. Všichni se dnes zabýváme diskusí o narativitě. Kdybych měl dnes dělat práci, kterou jsem dělal dříve, nemluvil bych o jazyce, mluvil bych o narativitě. Je to jiná věc. Žasneme nad tím, jak lidé formulují příběhy a jak jsou lidé tvůrci příběhu. Jak řekl můj přítel Jerry Brunner, to je to, co nás činí lidskými. To jsou podle mě důležité otázky. Nikdy jsem neměl pocit, že by se orální historici měli omlouvat za to, co dělají, kvůli tomu jsem se dříve hádal s Asociací orální historie a na dalších místech, protože velká část literatury byla apologetická. Jak bychom mohli být přesnější, jako jsou sociální vědy, jak bychom mohli přesvědčit lidi, že lidé si skutečně věci pamatují. Nikdy mě nenapadlo se za to omlouvat. Když si přečtete Portelliho, fascinující součástí paměti je to, že lidé si nepamatují věci správně, víte. A proč ne? Co se děje? Stejným způsobem jsem se snažil odhalit, co se odehrávalo v rozhovorech ve Fordově nadaci. Jaké lži si to lidé namlouvali? Jaký svět si představovali? Svět fantazie? To jsou podle mě ty důležité otázky. Mou odpovědí je velmi pozitivní druh odpovědi, velmi vyzývavý druh odpovědi.

M. V.: Slyšel jsem vaši přednášku v Sydney v roce 2006 o budoucnosti orální historie. Hovořil jste o problému globalizace. Moje otázka se týká budoucnosti orální historie a orálních historiků. Co si o tom myslíte?

R. G.: No, můj pohled je poněkud křečovitý. Je celkem zřejmé, že lidé zde vidí budoucnost orální historie ve smyslu digitalizace a nových technologií. A vlastně i příští rok budou tématem média, nové technologie. A velká část diskusí, které zde proběhly – teoretických diskusí – byly diskuse o tom, jak zvládnout nové technologie, jaký je význam nových technologií. Dokonce i při včerejším panelu o etice byly vzneseny otázky o etice nových technologií. Obávám se, že se vracíme k bodu, kdy jednou z věcí staré Asociace orální historie bylo, že se fetišisticky zabývala tím, jak věci zpracovávat. Jaký druh papíru používat, jak vystavět přepis, náležité metody archivování a indexování apod. Ale problémy byly historiografic-

ké. Problémem je historie. Možná se přibližujeme věku nových technologií, ale otázkou stále je historická otázka. Měli bychom se více zajímat o historiografické a historické otázky rozvíjející se kolem toho, čemu říkáme globalizace. Lidé zde hovoří o marginalizovaných skupinách atd. Okraje „margins“ se dají definovat mnoha způsoby. Zde se mluví o lidech, kteří jsou marginalizováni naším hlavním proudem, o migrantech, o komunitě gayů, o transgenderech, o Afroameričanech, o rasových menšinách. Ale když se na to podíváme jako lidé, kteří žijí na okraji něčeho nebo raději, kteří se setkávají s jinými lidmi žijícími na okraji, přemýšlíme o globálním světě jako o světě plném okrajových skupin. Všude se lidé stěhují, mají různou identitu. Žijeme ve světě, ve kterém je neustálý pohyb v čase i prostoru, takže se v jistém smyslu potkáváme na okrajích něčeho. A musíme prozkoumat, jak se tyto okraje vytvářejí, jak na těchto okrajích žijeme, jak sami sebe definujeme před dalšími lidmi na tomtéž okraji. Pak chceme rozumět, řekněme ve Spojených státech, způsobům, jakým mladí Hispánci a mladí Američané hovoří anglicky vytvářejí celá společenství, která jsou napůl anglická a napůl španělská. Ve Spojených státech se původní španělština neudržuje. Vytváří se jazyk, který je zpola španělský, zpola anglický atd. Takže spolu mohou mluvit na okrajích věcí. Například způsob, jakým mladí Hispánci přejímají černošské postoje. Ve smíšených prostorech se něco děje. Jedete do Dublinu a máte tam Italy, kteří žijí v Dublinu. Co se děje s Dublinkem, s Italy, s Iry, co se tam odehrává? Samozřejmě, Italové jsou tam v menšině vzhledem k celému Irsku, ale něco se děje na těch okrajích, něco, co je historiograficky zajímavé. Můžeme sice mobilizovat nové technologie, aby nám lépe sloužily, aby byly při ruce při vytváření dokumentace o menšinách, například. Ale skutečnými otázkami jsou historiografické otázky, a já se obávám, že v budoucnosti, vy mluvíte o technologické budoucnosti, nám sejde z mysli fakt, že otázky jsou historiografické; otázky jsou otázky historické.

M. V.: Měl byste nějakou radu nebo vzkaz pro českou orální historii nebo pro asociaci české orální historie? Co by pro nás mohlo být užitečné?

R. G.: No, řeknu vám, co mám na srdci. Byl jsem na Yale, kde se mnou dělala rozhovor skupina mladých lidí a docela mě šokovalo, jakým způsobem se postavili zády k celé části teoretické literatury. Z post-komunistické Evropy se stala post-marxistická Evropa, a ti lidé nikdy nečetli Marxe! Podle mě se tím připravují o velmi napínavé čtení. Možná, že jsem prostě staromódní, že ta doba dávno minula a není víc k užítku. Docela mě překvapilo, co oni nečetli z toho, co já jsem považoval za velkolepou tradici. A nemusí to být nutně jenom Marx. Vrátil jsem se k němu, abych si ho znovu přečetl, a to proto, opakují, zajímám se o mýtus a myslím, že jsem dost probádal etymologickou stránku mýtu a tak se toho trochu obávám. Takže se vrátím zpět a čtu o mýtu, abych našel nějaký jiný... je to těžké.

Ale co mě zasáhlo, bylo to, že to bylo neznámé jméno, možná jsem starý, zaseklý mezi dávno mrtvou literaturou, mrtvými tradicemi nebo tak něco. Ale dělá mi starosti, že ti lidé nevytěžili jistou tradici, aby získali nový vhled do věci. Pořád si myslím, že z kontinentální literatury se dají vyzískat užasná vnitřní zření. Také si dělám starosti o kolegy, kteří se strašně zajímají o „subaltern history“ atd., kde se jisté druhy spojení dělají s jinými daty. Co chci říci? Měli by číst literaturu své doby a měli by číst literaturu minulosti.

Daniela Koleva

„Když dáme někomu hlas, či hlas uslyšíme?“

Narodila se v roce 1961 v bulharské Oriahově. Profesorka sociologie University St. Kliment Ohridski v Sofii. Vystudovala filozofii na univerzitě v Petrohradě a sociologii na univerzitě v Sofii. Pracovala v projektu Institutional Power and Individual lives: The Normal Biography. Projekt se zaměřil na určitý aspekt fungování institucí moci v různých režimech s dopadem na jednotlivé životy a osobnosti. Ve svých projektech se soustředila na zkoumání „normálního“ způsobu myšlení, jednání a chování jednotlivců, jejich očekávání, cíle a strategie. Daniela Koleva se věnuje po řadu let orální historii a biografiím. Aktivně se angažuje především v mezinárodních projektech European Social Science History Conference (ESSHC), kde je členkou výboru. Mezi její nejdůležitější orálněhistorické publikace patří *Talking History: Proceedings of the International Conference in Oral History and Life-History Method*. *Talking Histories* (1999); *Narrating Nature: Perceptions of the Environment and Attitudes Toward it in Life Stories*. In *The Roots of Environmental Consciousness: Popular Tradition and Personal Experience* (2000); *Die Erinnerung an die kommunistische Machtübernahme in Bulgarien am 9. September 1944* (2001).

Rozhovor s Danielou Kolevou (D. K.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Lisabon, Portugalsko, únor 2008.

M. V.: Vzpomínáte si na moment, kdy jste se setkala s orální historií jako s metodou nebo kdy jste ji poprvé použila?

D. K.: Ano, pamatuji si to přesně, jenom jsem v té chvíli ještě netušila, že se to jmenuje orální historie. Bylo to někdy v devadesátém čtvrtém, v polovině 90. let. Seděli jsme s kolegy u kávy a povídali si o životě (o každodenním životě, ne o tom akademickém). A přitom jsme si uvědomili, že život velmi rychle mění věci, o kterých jsme si mysleli, že jsou dané, neměnné, že tyto věci se po revolu-

ci v osmdesátém devátém začaly radikálně, dramaticky měnit. Například jsme si říkali, že jsme skoro zapomněli na fronty, že jsme stávali dlouhé fronty, a to jen několik let předtím. Začali jsme zapomínat na nedostatek zboží. Začali jsme zapomínat, jaká vynalézavost se vyžadovala od nás, matek a manželek, když jsme měly uvařit jídlo z potravin, které nebyly k dostání atp. A z toho se zrodil nápad hovořit s lidmi, většinou staršími lidmi, kteří si tu dobu pamatovali, kteří si pamatovali na minulost. Nápad se spíše podobal tomu, čemu se říká záchranná antropologie nebo záchranná archeologie. Prostě existovala kultura, způsob života, který pomalu mizel, a my jsme chtěli zachytit to, co zbývalo. Chtěli jsme to zachytit ve vzpomínkách lidí, s kterými bychom dělali rozhovory a zachovali tak jejich paměť pro budoucí generace, prostě jen tak, aby věděly. Takže prvním impulsem nebylo dělat výzkum, na speciální výzkumný projekt jsme nemysleli. Prvním podnětem bylo spíše archivování. Chtěli jsme jenom zdokumentovat, zachovat příběhy, protože jsme viděli, jak velké ty změny byly a jak rychle přicházely, a bylo nám jasné, že už za několik let nezbude nic z toho, co si pamatujeme, co jsme měli do devětaosmdesátého. Tak tehdy jsem se s orální historií setkala poprvé. Pustila jsem se do projektu, který zaštitilo Bulharské ministerstvo školství s velkým nadšením. Projekt se jmenoval Zkušenostní historie. Byla to tedy současná historie, jak ji lidé zažili, a jak si ji pamatovali, a teprve později, když jsme začali dělat rozhovory a začali jsme se pokoušet o to, abychom dali smysl tomu, co máme, materiálu, který jsme nashromáždili, tak teprve tehdy jsem narazila na *The Voice of the Past* Paula Thompsona a o něco později na *Oral History Reader* a ještě nějaké další knihy, a až tehdy jsem pochopila, že to, co už nějakou dobu děláme, se jmenuje orální historie, že to má svou tradici a že v ní existuje spousta zajímavých a úchvatných studií a také hodně příjemných lidí, s kterými jsem se mohla seznámit. Tak takhle to začalo.

M. V.: Vidíte tedy sílu, kterou orální historie jakožto disciplína disponuje? Co je podle vás na ní nejdůležitější, proč vy nebo já orální historii používáme?

D. K.: Samozřejmě, že si to myslím, orální historie je velmi silná výzkumná metoda. Možná bych měla říci plodný druh výzkumu; jinak bych to nedělala víc než deset let. Takže první věc, jak jsem se už zmínila, může nám dát znalosti o každodenním životě, o podceňovaných skupinách, jako minoritní skupiny, etnické a náboženské minority. Marginalizované skupiny, například nemohoucí lidé. Například ženská otázka, dějiny feminismu spočívají na orální historii. Především nám dává znalosti, které jsou nedostupné jiným způsobem. Za druhé nám dává možnost mít demokratičtější výzkumný program. Když děláme rozhovory s lidmi, když s nimi mluvíme, necháváme na nich, aby si sami zvolili pořadí, v jakém o jednotlivých věcech budou mluvit, podle toho, jak moc je zajímaví nebo jak jim

případají důležité; ne podle toho, jak se zdají důležité nám. Takže náš „předmět výzkumu“ je pro nás korektiv, výzkum je tak velmi demokratický a skutečně je to do budoucna etika historického a společenskovedního výzkumu. Tak to je také pro mě důležité. Také je to obohacující pro mě samotnou, mluvit s lidmi, kteří jsou, jak bych to řekla, svým způsobem moudří, po všech životních zkušenostech. Většinou jsou to, čemu říkáme, obyčejní lidé, ale mají své moudro a své mravní postoje a osobně se cítím obohacena tím, že s nimi hovořím a naslouchám jejich příběhům. To je můj osobní zisk, nikoli zisk výzkumníka.

M. V.: Nevím, zda máte podobnou zkušenost, ale nás občas napadají někteří kolegové s námitkou, že lidská paměť není dobrým zdrojem historie, že lidé spoustu věcí zapominají, že orální historie je příliš subjektivní apod. Co byste na mém místě odpověděla těmto skeptickým hlasům?

D. K.: Ano, ano, také slychávám skeptické hlasy, ty první jsem slyšela, když se název a metoda orální historie objevily v bulharském tisku vůbec poprvé, bylo to v Bulharském historickém sborníku, v kritice na projekt orální historie a na knihu, která z toho vznikla. Tvrdilo se tam, že životní příběhy jsou subjektivní, nemůžeme se na ně spolehnout, raději bychom měli hledat v archivu atd. Ale, jak jsem říkala, v archivu se nedá najít všechno, to za prvé. Pak Paul Thompson napsal ve *Voice of the Past*, že psaný dokument ztratil svou nevinnost, jestli někdy nějakou vůbec měl. Takže musíme být kritičtí k psaným dokumentům a stejně musíme být kritičtí, a to jsme, k orálním dokumentům. Musíme kriticky analyzovat situaci, ve které se objevily. Sociální postavení lidí, kteří s námi mluví, a my víme, že jejich sociální postavení ovlivňuje příběhy, které nám sdělují, a my víme, jak se to stane. Takže to můžeme mít všechno na paměti a být kritičtí k těmto zdrojům, stejným způsobem jako jsme kritičtí k jiným pramenům. A pak, využívání orální historie a spoléhání na paměť znamená jiný druh výzkumu. Možná jste si všiml, že pojem paměť se v posledních deseti patnácti letech stal velmi populární. Mnoho historiků hovoří o paměti, což je myslím důsledek oněch postmoderních nebo řekněme poststrukturalistických kritik dějin, podle nichž historie není jediným vyprávěním (vypravěčem) minulosti, ale je jedním z vyprávění (vypravěčů) minulosti a vůbec ne tím nejoprávněnějším. A když mluvíme o paměti, nesmíme zapomenout na pojem relativity – já mám svou pravdu, vy máte svou pravdu, a neexistuje žádná pravda s velkým P, která je vždy platná a rovnocenná pro všechny a v každé situaci. Tak to je způsob, jak kontextualizovat náš výzkum. Připustit, že pravdy, na které přicházíme, které odhalujeme, závisí na kontextu a na situaci. A to je skromnější postoj, pokud jde o výzkum, ne ten vševědoucí a všudypřítomný postoj výzkumníka coby boha, který je kdesi nade vším, nad historií, nad obyčejnými lidmi a který může, který má tu výsadu vidět vše tak, jak se událo. Přece jen jsme obyčejní lidé.

A můžeme mít sklon k jednostrannosti jako kdokoli jiný. Naši jedinou výsadou je, že jsme schopni sebereflexe, sebekritiky a to, že jsme jednostranní, víme. A nějak umíme, když chceme, najít způsob, jak té jednostrannosti oponovat.

M. V.: Jak vidíte budoucnost orální historie, co si myslíte o jejím dalším vývoji? Možná v něm spatřujete i určitá nebezpečná úskali?

D. K.: Jak jste si asi všiml, jsem nadšenec, takže co můžu říci? Doufám, že její budoucnost je světlá. Víím, že jsou problémy, o kterých se dnes ví, různé problémy ohledně metodologie, ohledně etických zásad výzkumu, ohledně otázky tzv. zpřinocnění, dáváme hlas znevýhodněným lidem, marginalizovaným skupinám atd. A s tím jsou trochu problémy, protože jednou z otázek, kterou si můžeme položit je, když dáme někomu hlas, či hlas slyšíme? Některé z těchto marginalizovaných skupin už přijaly za svůj názor dominantní většiny o nich samých, není tak jednoduché dát hlas a doufat, že jsme demokratičtí a že se chováme jako dobří výzkumníci a jako dobří občané, řekněme. A když to říkám, uvědomuji si, že jsou také problémy mezi požadavkem orální historie být vědeckým úsilím, vědeckým cvičením, dosáhnout na jedné straně určité pravdy a demokratického étosu orální historie a požadavkem, aby orální historie dávala hlas, a byla demokratickým snažením stejně jako akademickou disciplínou. A v tom vidím konflikt, mezi akademickým postojem, vědeckou pozicí, a v širším slova, řekněme, polickou pozicí. A víím, že je mnoho způsobů, jak tento problém vyřešit, jeden způsob je podle Marxe, který tvrdil, že pozice proletariátu je výsadní a proletariát jistým způsobem vlastní historickou pravdu, ale popravdě řečeno, nejsem si tím dnes tak jistá, nepřipadá mi to jako univerzální řešení.

M. V.: Pamatuji si na naše první setkání na konferenci v Berlíně v roce 2002. Toto setkání mě hodně ovlivnilo. Mohla byste třeba něco poradit českým orálním historikům?

D. K.: Proč ne, posloužit akademickou radou je součástí mé práce, takže já mám vždycky nějakou po ruce. Nevím, kdo se jí bude řídit, jestli vůbec někdo, ale to víte... Mám teď na mysli slavného amerického antropologa z první poloviny 20. století Alfreda Krögera. V době jeho slávy se ho ptali, co by poradil antropologům, kteří se chystali dělat terénní výzkum. A on nebyl dvakrát zdvořilý a řekl: „Co se dá poradit? Buď to umějí, nebo ne.“ Můj názor ale je, že tomu tak není, že Kröger neměl pravdu, lidé se to mohou naučit dělat. Existují dobré příručky, metodologie a lidé se můžou pokusit se to naučit, ale ani když se to naučí, tak jim to nepůjde, pokud to nebudou chtít dělat doopravdy. Takže moje rada je: ujistěte se, že orální historie je to, co chcete dělat, a pak to půjde.

Elizabeth Milwoodová

„V naší společnosti neumíme dobře naslouchat.“

Od roku 1997 terénní výzkumná pracovnice a koordinátorka jednoho z největších orálněhistorických projektů *Southern Oral History Program* (SOHP) na University of North Carolina v Chapel Hill. Působila na řadě univerzit jako asistentka orálněhistorických programů. V současnosti působí jako jedna z vedoucích projektu SOHP, který se věnuje výzkumu a zmapování života jižanského obyvatelstva počátku 20. století. Přednáší na univerzitě, rovněž se věnuje komunitnímu vzdělávací metodou orální historie. Vede University's Institutional Board. V rámci projektu *Women's Leadership and Grassroots Activism Project* se věnuje ženské otázce v USA. V roce 2004 získala cenu Bryan Award za příkladnou službu v SOHP jako koordinátorka programu, za školení a poradenství na poli orální historie. Řadu let působí ve výboru Oral History Association, je jednatelkou Fordovy Nadace orální historie, členkou Michigan Oral History Association a mezinárodního Visitors Council. Má za sebou řadu publikací. *Oral history Guide SOHP* (2002); *Oral History Projects: Saving the Sound of our Voices* (1999); *Veteran's Voices: Recording, Saving and Publishing Wartime Oral History* (2002).

Rozhovor s Elizabeth Milwoodovou (E. M.), vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Praha, únor 2007.

M. V.: Vzpomínáte si na chvíli, kdy jste se rozhodla začít s orální historií?

E. M.: Ráda bych začala tím, že se nepovažuji za „matku“ orální historie, jsem až z druhé generace. Poprvé jsem se setkala s orální historií někdy v 80. letech, kdy jsem četla článek nějakého historika z Michiganu. Dělal tenkrát rozhovory s dělníky z automobilky a jejich prostřednictvím se snažili vysvětlit proměny, které se udály na pracovním trhu. To drama a ty hlasy lidí, kteří přicházeli z farem na jihu Spojených států a stěhovali se na sever, aby tam pracovali v automobilce u pá-

su. A to byl ten klíčový okamžik, kdy jsem si řekla: jsou to obyčejní lidé a přitom jejich hlasy mi přinášejí tolik poznatků o tom, jaký život vedou. A to probudilo můj zájem. Pak jsem začala metodicky zjišťovat, co to ta orální historie je, setkala jsem se s ředitelkou Asociace orální historie v Michiganu, což byla taková postarší dáma, která mluvila jen o tom, jak důležité a kritické to celé je a jak to skoro nikdo nedělá. A odsud jsem se přesunula k Charliemu Morrisseyemu, což byla záležitost celých let, vytváření kontaktů a zjišťování, o co vlastně jde. A pak, když jsem se přestěhovala do Severní Karolíny, spustila jsem orálněhistorický program.

M. V.: Popsala byste, na co se ten program zaměřoval?

E. M.: Začal v roce 1973. Srdcem programu je jeho ředitelka Jacqueline Hallová, její přístup k orální historii je zdola, takový, že dělníci, lidé pracující na poli a v tabákovém průmyslu, jsou těmi hlasy orální historie; přinést mnoho těchto hlasů, které tady v minulosti nebyly. Takže její energické nasazení bylo od začátku v souladu s tím, co orální historie je, a to jsou právě tyto hlasy obyčejných lidí. Součástí toho nasazení je nejen publikovat a nejen kontrolovat, že se pásek nahrává, ale také propojit naši práci zpět k lidem, jejichž hlas jsme použili, takže velmi často naše práce představujeme v prezentacích a na videu atp., vracíme ji do komunit, protože mnohé z těchto komunit na tom nejsou dobře a tato zpětná vazba může pomoci.

M. V.: Přemýšlela jste o tom, v čem spočívá síla orální historie?

E. M.: Často se sama sebe ptám, v čem síla orální historie spočívá. Těžko se to popisuje, aniž by v tom zazněly emoce, ale když vidíte nebo slyšíte někoho vyprávět příběh, jste v jeho přítomnosti, jsou jeho slova emocemi často prostoupená. Když jste si udělal předběžný výzkum a jdete se na ty věci přeptat, aby vám je potvrdili, často vám přímo do očí řeknou: „Ne, ne, tak to nebylo a tak jak o tom přemýšlíte, to je taky špatně.“ A taková interakce je kritikou našeho výzkumu a kritikou našeho chápání. A to je dar. Často říkám komunitním skupinám, že v naší společnosti neumíme dobře naslouchat. Když za nimi jdete a dostanete šanci pokládat otázky a poučit se o něčem, lidé jsou uchvázeni, protože jim nasloucháte. Musíte si opravit fakta, potřebujete solidní základ, ale síla spočívá v tom, že tam jste schopni provést bádání, že tam jste schopni rozšířit své téma, abyste ho objasnili, sice se můžete trochu odklonit od tématu, ale ta síla, ta doopravdy spočívá v lidském kontaktu a v naslouchání, a to je důležité. Síla orální historie spočívá podle mě také v tom, že ji lze brát jako metodologii, která může přivést k diskusi celou řadu oborů; zdá se mi, že kdyby sama zůstala oborem, ztratila by něco ze své ráznosti, ze svého tvůrčího rozmachu, ze své rozmanitosti. Po letech rozhodování jsem došla k tomu, že metodologie je správný způsob jak se na ni dívat. Ale jedna věc, kte-

rou vidím, a možná že teď přemýšlím trochu napřeskáčku, orální historie je velmi rovnostářská, lze lidi zaučit do jejího umění a řemesla. Ale právě tato problematika umění a řemesla a zacvičování do metodologie je výzvou do budoucna, a to v tom smyslu, že ne každý, kdo má mikrofon, si musí hned myslet nebo prohlásit, že je orální historik. To je třeba problém některých novinářů, bez historických znalostí, ale především etiky práce historika.

M. V.: V Čechách je to teď už trochu lepší, ale bývali jsme osočováni skeptičtějšími kolegy, že metoda orální historie je příliš subjektivní. Paměť narátorů je selektivní. Jaké je to v USA?

E. M.: To je výborná otázka. Podle mého soudu se orální historie setkala se stejným skepticismem v USA, a určitě byste ještě našel několik lehce konzervativních akademiků, kteří by vám řekli, že to je příliš subjektivní na to, aby to mohlo být použito jako primární svědectví ještě dnes. Ale moje reakce na to je velmi prostá, orální historie totiž nikdy nebude jediným zdrojem historické paměti, musí být kriticky srovnávána s psanými dokumenty a dalšími zdroji. V jistém smyslu je to jen další odstín v barevném spektru historie. Ano, může být vznesena spousta námitek, že můj příběh je příliš subjektivní. Ale pokud badatel měl čas vytěžit a propracovat se zdokumentovaným materiálem, pak může říci, jakmile začnu vyprávět svůj příběh: „Ano, například, toto je další pohled, a co si o tom myslíte.“ U psaných záznamů tuto možnost nemáme. Když projdete archiv, můžete si sice říci, tak napsal toto, ale... není to kompletní, není to hotová odpověď, je to subjektivní, ale napadá mě, že orální historii velmi pomohl hloubkový výzkum v oboru paměti a v tom, jak vyprávíme své příběhy v časových odstupech, jak vyprávíme určitý příběh, jak ho tříbíme. I širší dosah toho, jak zvláště u traumatických zážitků si nalézáme způsob, jak je vytříbit, aby se nám o nich lépe hovořilo. A to vše souvisí s tím, jak lidský mozek funguje, jak přemýšlí. Máme lidi, s kterými jsme dělali rozhovory před 30 lety a přicházíme k nim znovu a dostáváme od nich odlišný pohled na věc.

M. V.: Co si myslíte o budoucnosti orální historie? Myslím, že čelí nové výzvě, globalizace, digitalizace, možná, že se orální historie rozdělí na dvě odvětví, akademické a dejme tomu laické, co očekáváte vy?

E. M.: S mnohým z toho, co jste naznačil, se orální historie bude muset vypořádat. Já, z pohledu člověka, který hodně pracuje v komunitní orální historii, kde zaučujeme dobrovolníky a kde zprostředkovávám přístup k tomu, co se děje v akademickém světě a dále jak přemýšlet o tom, jak dělat orální historii, vidím jedno úskalí v tom, že přechod k digitalizaci vytváří nové varianty k tomu, co si můžeme dovolit a co ne. Jestliže uchovávání je jedním z našich cílů, jestliže to má být jed-

ním z našich cílů, přechod k digitalizaci to udělal ještě trochu složitější a trochu nebezpečnější. Souhlasím, že jsme s digitalizací vůbec neměli začínat. Vidím sice úžasnou pružnost v tom, co nám nové technologie přinášejí, ale problémem je, že komunitní orální historie jsou velmi málo financovány, na archivování v místních knihovnách prostě nemají takové zdroje, aby mohly dodržet adekvátní archivní kritéria. Pokud jde o nás, zkoušeli jsme pracovat s některými skupinami a pomáhali projektu na takovou úroveň, ve které bychom si ho chtěli nechat archivovaný, protože máme širší možnosti jak využívat velké archivy a digitální sklady, které tyto komunity nemají. To je jedna stránka věci, takže velkou výzvou je problematika uchovávání. Dalším problémem je, nevím jak to obsáhnout, je to něco, o čem jsem se už zmínila, dokumentární práce a orální historie jsou plně omyšleny; myslím, že orální historie musí přesvědčit a přimět lidi, aby dělali výzkum a aby studovali doprovodný materiál. Mnoho bakalářských programů má studenty k tomu, aby dělali dokumentární práce, jenže to, co dělají, je v podstatě nahrávání toho, co je právě teď, co se teď děje, ale bez kontextu. S jistou znalostí může být výsledek jiný. Jestliže je toto jediná příležitost nahrávat s těmito jednotlivci, bylo by dobré to rozšířit a prohloubit. Myslím, že bychom měli pokračovat v tom, abychom učinili orální historii přístupnou, ale nemusí z toho vždy vyjít detailní a složitý výzkum, může to být uděláno na úrovni příslušející určité komunitní skupině. Zaučení do metody je velmi důležité, stejně jako background. Nevím, jestli to dobře vysvětlují, ale znepokojuje mě, že spousta vynaložené práce není dělána dobře.

M. V.: V našem případě nechceme „pouze“ shromážďovat nahraný a přepsaný materiál, rádi bychom ho rovněž interpretovali. Je to podobné i v USA? Myslím na to, že lze najít tři možnosti a cíle využití orálněhistorických výzkumů: shromáždění materiálů a jeho digitalizace a archivace, přičemž někteří badatelé jej využijí ke své vlastní interpretaci z rozličného zorného úhlu, pak je to vlastní interpretace a konečně publikování redakčně upravených rozhovorů určených širší veřejnosti.

E. M.: Řekla bych, že v USA je to dosti podobné. To co vidím z pohledu komunity je širší a vzestupný impuls dělat orální historii a pak ji okamžitě hodit na web. Takové projekty obvykle nevěnují dost pozornosti ani psanému textu o tom, co dělají, ani samotnému uchovávání toho, co dělají. Prostě to jen dělají a zpřístupňují to. Ale jedna dobrá věc v USA je, že je zde určitý a silný trend materiál zpřístupnit a zároveň ho také analyzovat. Takže tam nemáte jen přepis a zvuk, ale můžete tam také jít a jako badatel z České republiky si chcete přečíst rozhovor, který jsme dělali, a hned si můžete vybrat: chci to, to a to. A jít hned na tu část v rozhovoru, kde se o tom mluví. To jsou drahé, ale velmi užitečné pomůcky. Druhým extrémem je ono jednoduché: my tady děláme orální historii. Je to tady, načtete si to a posloucháte. Na to, aby lidé poznali, jak je orální historie silná, je

to velmi málo. Ale použít to v prezentacích, prostě tak, že přehrajete ty hlasy při prezentacích, to lidem pomůže porozumět, jaké to pro dělníky bylo. Ale v České republice, a vím, že jsme o tom už spolu mluvili, by mě zajímalo, kolik práce musíte vynaložit, abyste vzbudili u lidí důvěru, aby se vám otevřeli, protože nejste člen jejich rodiny ani dobrý přítel, ale jenom někdo, kdo nahrává.

M. V.: Co se týče zveřejňování rozhovorů na webu, máte nějaké problémy s tím, že se jedná o soukromé informace? U nás existuje zákon, který nám neumožňuje bez písemného svolení a autorizace narátora tyto informace zveřejňovat. Ze zveřejnění bez příslušné autorizace mám velké obavy, přiči se to elementární etice.

E. M.: Naprosto souhlasím s některými vašimi obavami. Myslím, že dát na web rozhovor v surovém stavu je jedním z lepších způsobů, jak s ním naložit. Je to sice velké množství informací, kterými se prostě musíte prokousat sám, sám musíte vyslechnout celé dvě hodiny rozhovoru. Další stinnou stránkou je, a to trochu kritizují, že mnoho těchto projektů, které to tak dělají, to dělají hlavně proto, aby zpřístupnily materiál, a to z toho prostého důvodu, že nemají finanční zdroje, zato mají přístup k internetu a vědí, jak s ním pracovat, takže velmi malé komunitní projekty mohou mít šest hlasů a mohou mluvit o historii své komunity. Stinnou stránkou ale je, že jeden mluvčí se může úplně odvázat a poukazovat k nějaké osobě ve městě ne zrovna lichotivým způsobem. Kolik významů může mít jenom kritika místního starosty. Nepovažují to za rafinovanost. Každopádně bych se velmi přimlouvala, aby takové zpřístupnění bylo vždy konzultováno s vyskolenými orálními historiky, aby nezvítězila touha po senzaci, ale touha po skutečném poznání naší nedávné minulosti.

M. V.: Doporučila byste něco české orálněhistorické společnosti? Co byste vzkázala našim orálním historikům?

E. M.: Co považuji za vaši přednost, je ohromná a plodná základna, kterou máte, se všemi těmi vzpomínkami, které nebyly dosud nijak zaznamenány. Sebrat je do jednoho díla, v tom je potenciální hodnota. Pomáhejte lidem pochopit, že jejich historie je důležitá, že jejich příběhy mají svou závažnost. Někdy je o tom musíte přesvědčit, je v tom obrovská síla a v každé kultuře je určité procento lidí, kteří se o historii nezajímají, a další, kteří si rovnou myslí, že to je hloupost, a další, kteří si myslí, že to je celé vymyšlené, a proto není o tom třeba nic vědět. Ale když jediný pochopí, že je hercem na jevišti dějin, nebo že jsou jimi jeho rodiče, síla toho porozumění – jak třeba říkal známý zrovna včera: žil právě v této kultuře, narodil se v roce 1962, doma mohl probírat věci s rodiči, ale ve škole nemohl. Pospojovat, splétat znovu dohromady celou historii, to je to, co čeští historici mohou vrátit zpět svým vlastním lidem.

Charles T. Morrissey

„V podstatě jsem jako dveřník, otevírám lidem pomyslné dveře, aby vstoupili do historie. A to má velkou hodnotu zejména pro budoucnost.“

Charles T. Morrissey, historik, patří k zakladatelům orální historie. Se svými prvními orálněhistorickými projekty započal přibližně před 40 lety, kdy byl pověřen zaznamenat a poté archivovat rozhovory s bývalými členy Bílého domu, zaměstnanci státní správy prezidenta Trumana. Krátce po smrti Johna F. Kennedyho byl vybrán, aby vedl orálněhistorický projekt pro John F. Kennedy Library. V letech 1970–1971 zastával funkci prezidenta OHA. Vedl několik projektů Fordovy nadace. Během posledních tří desetiletí (od roku 1975) se již plně věnoval především orální historii, konkrétně pak projektům Kongresu Spojených států amerických. Přednášel teorii a metodiku orální historie na více než padesáti univerzitách, a napsal více než třicet článků o využití orální historie jako výzkumné metody. Jako konzultant působil v mnoha historických projektech University of California a na dalších akademických institucích. Na Aspen Institute v Coloradu převzal cenu Harveye A. Kantora za vynikající přínos k orální historii. Od roku 1985 do roku 1989 byl šéfredaktorem mezinárodního časopisu *Journal of Oral History*. V současnosti stále působí jako konzultant orální historie na řadě univerzit a jejich orálněhistorických center. Stal se rovněž vedoucím konzultantem prezidentského projektu Williama J. Clintona v Arkansasu.

Mezi nejdůležitější Morrisseyovy orálněhistorické publikace se řadí *The Two-Sentence Format as an Interviewing Technique in Oral History Fieldwork* (1987); *The importance of understanding organizational culture* (1991); *Why Call It „Oral History“? Searching for Early Usage of Generic Term* (1980); *Riding a Mule Through „The Terminological Jungle“*. *Oral History and Problems of Nomenclature* (1984).

Rozhovor s Charlesem Morrisseyem (Ch. M.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Oakland, USA, říjen 2007.

M. V.: Pane Morrissey, chtěl bych se vás zeptat, jak si dnes vzpomínáte na dobu, kdy

jste se poprvé setkal s OH, kdy jste si poprvé uvědomil, že to je vaše cesta, že orální historie je pro vás důležitá.

CH. M.: Nemohu říct, že by se to stalo v nějaké přesné chvíli, ale studoval jsem tenkrát v magisterském programu na Kalifornské univerzitě v Berkeley historii a samozřejmě všem studentům historie a příbuzných oborů se říkalo, že mohou důvěřovat psanému slovu, mluvenému ale ne. A já jsem postupně ztrácel důvěru v psané slovo, v jeho autenticitu, důvěryhodnost, v tisk, a když jsem šel s někým udělat rozhovor, zjistil jsem, že za každým dokumentem je nějaký příběh, který osvětluje, jak byl tento dokument vytvořen a jaký význam do něj lidé vložili. A v mnoha případech tento příběh zrevidoval historikův vlastní přístup a tedy i to, proč tento dokument vlastně existuje. Pamatuji si, že jsem dělal rozhovor jen dvě minuty chůze odsud s jedním bývalým americkým senátorem jménem William Noland z Kalifornie, jehož rodina vlastnila noviny *The Oakland Herald Tribune*, zrovna tady přes ulici, on sám opustil senát v roce 1958, aby mohl kandidovat na guvernéra Kalifornie a tehdejší guvernér Kalifornie zase odešel z funkce, aby se stal senátorem ve Washingtonu. A oba byli v oněch volbách roku 1958 poraženi. A v médiích se hovořilo o tom, že senátor Noland chce být guvernérem, aby měl pod kontrolou republikánskou delegaci na republikánském kongresu v roce 1960 a zbavil tak Richarda Nixona jeho kandidatury na prezidenta. Dělal jsem s ním rozhovor a on to ostře odmítl. Ale později o něm jeho děti řekly: „Tatínek byl posedlý kandidaturou na prezidenta.“ Pomyslel jsem si, to je zajímavý případ, v podstatě tisk řekl jednu věc, on ji popíral, ale členové jeho rodiny ji potvrdili. Což názorně ukazuje, jak složité historické bádání je, mnohem složitější, než bychom jako pozorovatelé zvenčí připustili. Prostřednictvím rozhovorů s několika lidmi jsem byl schopen popřít to, co Noland popřel, a také popřít to, co tvrdil v novinách a co si vymyslel, a to, že chtěl zpátky do Kalifornie, aby byl „nablízku své rodině“, výmluva, která se často uvádí. Z toho pro mě vyplynula velmi důležitá věc, vždy pracujete s různými prameny. S psanými doklady, s ústně předávanou pamětí, a vždy musíte nahrát více než jeden rozhovor, abyste rozřešili jeho složitost. To se stalo v roce 1960, dva roky na to jsem byl přijat, abych dělal rozhovory metodou OH pro prezidentskou knihovnu Harry S. Trumana, tedy o lidech, kteří pracovali v Bílém domě, když byl Truman prezidentem. Absolutně fascinující rozhovory o tom, jak Trumanova administrativa učinila tolik zásadních rozhodnutí. Totéž jsem pak dělal, když byl zavražděn J. F. Kennedy v listopadu 1963, a věřte nebo ne, tehdy byly v celém Washingtonu jenom dva orální historici, ten druhý byl Forrest Pogue, který byl pověřen, aby sepsal několikavazkovou biografii generála George Marshalla. Takže z nedostatku pracovních sil jsem se stal ředitelem projektu orální historie v John F. Kennedy Library a tak se začala má životní dráha. Trvalo mi chvíli, než jsem si to uvědomil, ale teď jsem zde v roce 2007, stále aktivní na poli orální historie.

M. V.: Gratuluji vám, udělal jste spoustu úžasné práce. Mohl byste říci, v čem podle vás spočívá síla orální historie, co to vlastně je?

CH. M.: V čem je její síla? Snažte se vždy uvažovat rozmanitě, říkám svým studentům. Je několik sil, z nichž jedna je jasná: dovoluje odmítnutým lidem, odmítnutým historiky, historickými prameny, vstoupit do historie. Takže jestli je historie příběhem bohatých a mocných mužů, dovoluje chudým ženám, aby se dostaly do historických záznamů. Za druhé, jsem přesvědčen, že psané dokumenty vznikají většinou se záměrem zakrýt skutečnost, spíše než ji odhalit. Takže když s někým jdete natočit rozhovor, tak se snažte zjistit kontext, v němž byl dokument vytvořen. Neustále přitom narážíte na staromódní pramenné zdroje, o nichž Leopold von Roche tvrdil, že jsou jediným zdrojem dějin. Pokud jde o mluvené „rozpomínání se“, které má svá úskalí – paměť nás občas pěkně klame – někteří lidé si nevzpomenou vůbec na nic, když se jich ptáte, proč se něco přihodilo právě tak a tak, nebo je to v protikladu k dojmům, které máte z psaných zpráv. Tak to jsou dvě zásadní věci. Zmíním se také o třetí, a tou je vlastní uspokojení. Každý orální historik, když klade otázky, pomáhá spoluvytvářet záznam, a tento záznam by neexistoval, kdybyste se o jeho vznik nepříčinil. Takže vaším přičiněním je něco zanecháno pro budoucnost, a neexistovalo by to, kdybyste tomu nepomohl. A to mě, jak roky běží, velmi uspokojuje. V podstatě jsem jako dveřník, otevírám lidem pomyslné dveře, aby vstoupili do historie. A to má velkou hodnotu zejména pro budoucnost. Patřím k historikům, kteří mají silný smysl pro budoucí potřeby historických znalostí.

M. V.: Ano, myslím si, že je to normální, oproti USA a Velké Británii jsme někde na začátku. Někdy je naše snažení napadáno konzervativnějšími historiky. Říkají nám: „Ano, ale je v tom příliš subjektivita, lidská paměť je příliš selektivní, a to je problém.“ Jaká je vaše odpověď na tyto postoje?

CH. M.: Nepochybně, paměť je selektivní. Nepochybně, rozhodnutí, podle kterých vybíráme a uchováujeme písemnosti, jsou učiněna velmi subjektivně. Tohle je k ničemu, to můžeme vyhodit, tohle je cenné, to bychom měli zachovat. Kdo dělá taková rozhodnutí a podle čeho? Je to často sekretářka, která potřebuje uvolnit šanon, takže si řekne: „Prostě to vyhodím, stejně je to jedno.“ Historikům to ale jedno není. Selektivita je opravdu problém. Na druhou stranu, když natáčím rozhovory a mohu lidem říci, ty a já pracujeme spolu pro budoucnost, musíme úzce spolupracovat a dát dohromady celý tvůj příběh, všechny detaily, protože od nás obou se čeká, že posloužíme budoucnosti, jak nejlépe umíme. A když lidé na tento vztah přistoupí a nepovažují mě za protivníka – někdy můžu pokládat dotěrné otázky – pak, myslím, těsnou spoluprací a dobrými vzájemnými vztahy můžeme dosáhnout něčeho, co bude mít jistou hodnotu. Ale vrátím se k tomu, co jsem

chtěl říci: nikdy nestačí jeden rozhovor s jedním člověkem k naprostému zdokumentování situace. Teprve vícero rozhovorů s několika lidmi a z různých úhlů pohledu vám poslouží, abyste učinil nějaký závěr.

M. V.: Co si myslíte o budoucnosti orální historie, orálních historiků, co všechno nového máme před sebou?

CH. M.: Na tuto otázku se názory liší, někteří zaujímají extrémní postavení, že budeme nacházet stále méně písemných pramenů, méně je dokumentováno na papíře nebo jiným způsobem, ať elektronicky nebo jakkoli, co se dá uchovat, a jediný způsob, jak se něco dozvědět, za dvacet třicet let odedneška, bude skrze orální historii. A to proto, že zvláště v USA se lidé tolik bojí, zvláště teď, na podzim 2007, s obnoveným utajováním ve federální vládě. Hodně právníků říká svým klientům: „Nic nepište a vyhoďte, co jste dostali.“ Co tedy zbude budoucím historikům? Dopisy, v nichž bude stát: „Jak jsme probrali po telefonu, postupujte podle strategie, na které jsme se dohodli.“ Co vám to řekne? Moc ne, pokud nepůjdete za těmi, kteří spolu telefonovali, na čem že se to spolu dohodli. Takže si myslím, že orální historii čeká světlá budoucnost. Nový, možná zásadní způsob, jak dokumentovat minulost a pokus o její analýzu a vysvětlení. Na druhou stranu, veřejné zdroje na to, čemu já říkám „humanistická činnost“ jako historický výzkum a výklad, v této zemi neustále ubývají. Takže se musíte zabývat základní finanční otázkou, odkud půjdou peníze, abychom si mohli tohle vše dovolit? A to je jeden z největších rozdílů, který jsem během své kariéry, během nějakých čtyřiceti let, zaznamenal: vzestup mnoha nadací pod prezidentskou knihovnou, filantropických nadací, jejichž zájmem je zachování historie jako kulturní aktivity. Dnes toho tolik není a v blízké budoucnosti toho bude pravděpodobně ještě méně, a to je velká škoda.

M. V.: Měl byste nějaká doporučení, radu pro české orální historiky?

CH. M.: Sdělím vám dvě rady, které mě teď napadají. Ta první je, vyhledejte mezery ve vaší národní historii, pro které existuje jen málo písemných pramenů, pokud vůbec jsou, které byly vytvořeny vládnoucí autoritářskou elitou a řekněte si: „Najdu lidi, kteří to prožili, udělám s nimi rozhovor a vyplním tak jednu mezeru.“ A druhá je, jestli učíte studenty všech věkových kategorií, tak z toho mějte potěšení. Mějte potěšení nejen z toho, že se setkáváte s lidmi, mluvíte s nimi a zaznamenáváte jejich životy, záznamy mohou být užitečné nejen jejich rodinám, ale také jejich společenství, zemi, apod. Mějte také na paměti, že lidská přirozenost činí každý rozhovor jedinečným. Každý člověk je jedinečný. Udělal jsem stovky rozhovorů, ale na začátku každého musím mít na paměti, že tento možná bude jiný než všechny ostatní. A musíte být připravený na to, že budete muset vyjít s osob-

ností člověka, s kterým pracujete. Když jdou rozhovory dobře, cítím velkou radost a uspokojení, že jsem byl schopen je udělat. A vaši studenti by toto uspokojení měli cítit s vámi.

Robert Perks

„Je rozdíl mezi pamětí a vyprávěním a to je pro historiky neskonale fascinující součást orální historie, protože se týká důvodů, proč se o vzpomínky podělit, týká se moci, týká se vztahu mezi vypravěčem a posluchačem, ukazuje se, jak je lidská osobnost rozmanitá, když je příběh vyprávěn vícekrát.“

Historik zabývající se orální historií již přes dvacet let, vedoucí kurátor orální historie a ředitel *National Life Stories Sound Archive of British Library*. Tajemník *Oral History Society* (mezinárodní organizace, která vznikla v roce 1969 a je určena k shromažďování a uchovávání orálněhistorických sbírek ve Velké Británii). Člen redakční rady *Oral History Journal*, člen rady IOHA (2006–2008), v jejímž rámci odpovídá za evropský kontinent. Vyučuje orální historii, především pak problémy archivace a digitalizace, financování orálněhistorických projektů, využití orálněhistorických projektů on-line atd. Zabývá se projekty mapujícími život umělců, architektů, divadelníků, obchodníků, novinářů, sportovců, rovněž problematikou migrace a otázkou života žen. Spolu s Alistairem Thomsonem je redaktorem sborníku *The Oral History Readers* (1998, 2004), který mapuje teoretické a praktické aspekty orální historie a je jedním ze zásadních příspěvků k dosavadním výsledkům orální historie. K dalším důležitým publikacím patří: *Tesco: An Oral History Tesco* (2000); *Food: From Source to Salespoint* (2001); *Oral History of British Photography* (2003); *Oral History of British Fashion; HIV/Aids Testimonia* (2006).

**Rozhovor s Robertem Perksem (R. P.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.),
Oakland, USA, říjen 2007.**

M. V.: Rád bych se Vás zeptal, kdy jste se poprvé setkal s orální historií a co vás ovlivnilo při jejím výběru, kdy jste získal pocit, že se jí chcete věnovat?

R. P.: Vlastně se jedná o dva momenty, které byly v tomto ohledu důležité. Jeden se týká mé rodiny: můj prapradědeček spolupracoval s Thomasem Edisonem, s oním pánem, který vynalezl zvukový záznam. Pracoval jako rytec v Berlíně a když na něj přišla bída, emigroval do Ameriky a pak pracoval s Thomasem

Edisonem. Vždycky jsem si myslel, že dějiny nahrávání se nějak týkají mé rodiny, zkrátka, že nahrávání máme v rodě. Vždycky mě zajímaly magnetofony. Od malička jsem je měl, kupoval jsem si je, také mikrofon, používal jsem je, zajímalo mě vše, co mělo s nahráváním nějakou souvislost. Podobně jako pro mnohé historiky mé generace, orální historie nehrála nijak velkou roli v době, kdy jsme vyrůstali, a i na univerzitě to byla ještě nová metoda. Až když jsem začal dělat výzkum, abych obhájil PhD., setkal jsem se poprvé s orální historií a také s *Voice of the Past* od Paula Thompsona a začal jsem uvažovat o sbírání lidských příběhů. Zkoumal jsem politické změny v Británii v období pozdního 19. a začátku 20. století a tehdy jsem si uvědomil, že některé informace jsem mohl získat prostřednictvím vyprávěných příběhů, které nebyly dostupné v tištěné podobě, v novinách nebo jiných psaných dokumentech. Pracoval jsem v jedné firmě v Yorkshiru, která se proslavila jako spekulantská firma, mělo to dlouhou historii, tak jsem si dal inzerát do novin, jenom abych viděl, jestli je ještě někdo, kdo si pamatuje na dobu, kdy tam pracoval. Ozvali se mi tři pamětníci a to byli první lidé, s kterými jsem dělal rozhovor, ale dopadlo to příšerně. Nic jsem neuměl, neměl jsem vlastně žádné pořádné technické vybavení, ani propracovanou metodologii. Ale pochopil jsem, že to, co je uzamčeno v lidské paměti, je jedinečné, ale zároveň také problematické, protože lidé se neshodují, jejich paměť se neshoduje, a použít ji jako důkaz bude velmi těžké, neboť se s dalšími zdroji často neshoduje. Ale v jistém smyslu to byl právě tento historický pramen, který mě zaujal, a tam to tedy začalo, u rodinného zázemí ve smyslu technickém, ve smyslu zvukových nahrávek, a u mě coby historika, nebo začínajícího historika, který se zabýval tím, jak historie může oponovat tradičním formám historického bádání.

M. V.: Co si myslíte o přesvědčivosti orální historie? O její síle, co je na ní pozitivní, co si myslíte o orální historii?

R. P.: Myslím si, že v této oblasti existuje mnoho věcí, které OH může poskytnout. První je samozřejmě to, že nám dává informace, které nemůžeme získat z jiných historických pramenů. Jednoduše jde o lidi, o kterých se nepíše v tradičních historických pramenech, nebo kteří byli marginalizováni většinou společnosti, kteří mají zážitky, jež nejsou běžně zaznamenávány atp. Takže to obohacuje historii. Ale myslím si také, že OH dává poněkud jiný druh historie, má to co dělat s tím, jak se lidé vyjadřují a jaký smysl dávají svým zážitkům a jak se to celé časem proměňuje. Dává vám to jak orální historii, tak jiný druh historie. Ve své práci, kterou se zabývám celá léta, používám orální historii tak, abych lidi podnítl k vyprávění určitých příběhů, takže vzniká archiv, který by jinak neexistoval, archiv etnicity a ženské otázky, ale také ji využívám tak, aby způsob, jakým ty příběhy budou vyprávět, zůstal zcela na nich, takže je vyprávějí tak, jak sami chtějí. A to je, myslím,

velmi důležité, protože to podněcuje archivy a knihovnický a historický přemýšlet o této věci trochu jiným způsobem.

M. V.: Už jsem se vám možná zmiňoval o problematickém postoji vůči orální historii v České republice, není to jen náš problém, ale jedná se o problém obecný, který spočívá v tom, že stále ještě nemalá část historiků odmítá orální historii kvůli „nespolehlivosti“ paměti vypravěčů, neboť ta je velmi subjektivní, víte, co myslím? Byly podobné problémy v Anglii, pohovořil byste na toto téma?

R. P.: Jako historikové jsme byli dlouhou dobu v defenzívě, obhajovali důležitost OH, lidé často kritizovali omylnost a nespolehlivost paměti jako historického pramene. Ale od 80. let si za ní stojíme velmi pevně hlavně díky lidem jako Sandro Portelli a dalším, kteří si začali všimnout subjektivity a také vztahu mezi přítomností a minulostí. Většina historiků dnes chápe orální historii jako vztah mezi minulostí a přítomností, a to proto, že způsob, jakým lidé vyprávějí své vzpomínky, se liší od vzpomínek jako takových. Proces mezi vzpomínáním a vyprávěním je pro historiky neuvěřitelně zajímavý, protože lidé vokalizují (dávají výraz) své příběhy pro určité publikum při určité příležitosti a představují tak určitou osobnost. Vykládají věci nejrůznějšími způsoby, takže když s někým děláte rozhovor po čase znovu, způsob, jakým dává smysl svým vzpomínkám, nebo lépe řečeno, jakým vypráví své vzpomínky, je vždycky jiný. Jinými slovy, je rozdíl mezi pamětí a vyprávěním a to je pro historiky neskonale fascinující součástí orální historie, protože se týká posluchačstva, týká se formy vyprávění, týká se důvodů, proč se o vzpomínky podělit, týká se moci, týká se vztahu mezi vypravěčem a posluchačem a je to nekonečně rozmanité ve způsobu, jakým lidé své příběhy vyprávějí; a to je velice zajímavé, ukazuje se, jak je lidská osobnost rozmanitá, když je příběh vyprávěn vícekrát. A co se týče kontextu společností, víte, co myslím, bývalé komunistické společnosti, bývalé apartheidy atd., k tomu je orální historie velmi cenným nástrojem, jímž lze zachránit jednotlivé zážitky, ale také je sdělit různým způsobem v různých dobách a z těchto důvodů je to nesmírně cenné.

M. V.: Co si myslíte o budoucnosti orální historie, o jejím směřování?

R. P.: Myslím si, že pro orální historii existují různé varianty budoucnosti. Ačkoli je dnes orální historie národním hnutím (národním směrem) i mezinárodním hnutím, a přitom jsou země, které si orální historii neustále dobírají, myslím, že se to na různých místech vyvíjí různou rychlostí, a to z různých důvodů. V Británii se samozřejmě změnilo to, že orální historie začala jako radikální socialistické feministické hnutí, a to jako součást sociálních dějin v 60. letech, ale dnes se z toho stal velmi rozsáhlý obor nejrůznějších činností, orální historii využívají nejrůznější lidé: historici náboženství, medicíny, korporací, takže je velmi rozšířená politic-

ky i sociálně a je využívána v mnoha oborech, takže se z toho stává tak trochu metodologie, která se užívá v širším kontextu, než jsme původně předpokládali. A to se stalo i v jiných zemích, ale ne ve všech. Ale samozřejmě i v těch společnostech, které byly nějakou dobu pod útlakem, politickým nebo sociálním, je orální historie skutečně velmi cenným nástrojem. V Jižní Africe a bývalém Sovětském svazu a v dalších zemích po celém světě a stejně ve společnostech, kde původní obyvatelstvo žilo pod útlakem. Například v Austrálii, s jejími odcizenými zážitky původních obyvatel, se orální historie stala velmi cenným nástrojem. Myslím si, že otazník visí nad společnostmi, jako je ta britská, kde není zcela jasné, kde je orální historie nástrojem sociálních změn. Výzvou do budoucna je pro nás zachovat orální historii coby radikální nástroj a nedopustit, aby ji zcela spolkla mainstreamová historie. V jistém smyslu jsme vždycky chtěli být mainstreamovou historií, takže v jistém smyslu jsme dosáhli svého, ale zároveň cítíme, že orální historie poněkud ztratila svůj radikální brit politického hnutí a asi bychom si měli hledět toho, abychom byli schopni uhájit orální historii na předních pozicích radikálních změn, jako sociální hnutí. Tak takhle to nyní vypadá v Británii, ale kdekoli na světě najdete vždycky nějaké jiné fáze vývoje a jiné fáze změn a jiné fáze, v nichž se užívání orální historie ocitá, je užívána různými lidmi z různých důvodů, takže je těžké říci, jaká je budoucnost orální historie. Samozřejmě, technologie umožňující získávat kvalitní nahrávky je nyní mnohem jednodušší než bylo kdy v minulosti a stále více materiálu se bude objevovat na webu, takže bude moci rychle oběhnout svět a bude se moci užít různým způsobem, ale jak jsme slyšeli na této konferenci, někteří se obávají právě tohoto masového přístupu k informacím, toho, že by mohl být nějak zneužit. Samozřejmě, v nestabilních společnostech by mohla být shromážděná data zneužita bezpečnostními silami nebo politickými silami nejrůznějšího druhu. Myslím si, že jako orální historikové bychom měli být poněkud opatrní, co se týče důsledků masového přístupu k materiálu, jež sbíráme. V demokratických zemích této problematice nevěnujeme dvakrát pozornost, ale asi bychom měli. A rozhodně bychom si měli uvědomit celou škálu možných rizik.

M. V.: Je něco, co byste chtěl doporučit české orální historii? Nějakou profesionální radu nebo nějaký vzkaz? Co by pro nás mohlo být užitečné? Co si myslíte o založení asociace orální historie v České republice?

R. P.: Myslím si, že je skvělé, že jste založili společnost orální historie v České republice, myslím si, že je důležité, když lidé, kteří pracují většinu času samostatně, mají možnost si společně popovídat o věcech, které je spojují. Přemýšlím, jaké chyby jsme udělali my v naší společnosti orální historie... Myslím si, že je třeba zachovat rovnostářský přístup, být otevřený novým možnostem. Síla britské

orální historie spočívá v tom, že zastupuje mnoho různých lidí, kteří pracují metodou orální historie. Přestože se jí zabývá mnoho akademiků, není jednoznačně a pouze akademickým hnutím. Je v ní mnoho historiků komunit, historiků rodin, novinářů, rozhlasových reportérů, lidí, kteří pracují se starými lidmi v pečovatelské službě. Takže členská základna v britské orální historii je velmi široká, a také časopis, který vydáváme, se zvláště zaměřuje na to, aby zahrnoval i věci ne zcela klasicky historické. Myslím, že to jí získalo určitou moc. Je takovým tavicím kotlíkem, v němž jsou jak akademici, kteří chtějí teoretizovat a problematizovat, tak lidé z komunitních skupin, kteří rovnou chtějí příběhy shromažďovat a využívat je pro účely celé lidské společnosti. Jsou tam samozřejmě třetí plochy, což je ale ve svém důsledku zdravé a podněcuje to debatu na obou stranách barikády a zároveň podněcuje akademiky k tomu, aby vystupovali praktičtěji, a komunitní aktivisty zase, aby uvažovali teoretičtěji. Myslím si, že šíře záběru orální historie v Británii závisí také na její síle prosadit se. Co bych vám poradil? Poradil bych vám, abyste byli otevření všemu a všem, kdo se k vám přidají, udržujte si široký záběr, který se vám postará o další stoupence a udělá z vaší společnosti životaschopnou organizaci. To je podle mě základ.

Alexander von Plato

„Někteří mají mylnou představu, že když zarchivují svědectví, tak se tím jak oby garantuje, že je budoucí generace historiků interpretuje stejně jako by to udělali oni. Ale já si myslím, že budoucí generace to prostě udělají po svém.“

Narodil se v roce 1942, historik, zakladatel a ředitel Ústavu dějin a biografii (*Institut für Geschichte und Biographie*) od roku 1993. Od téhož roku editorem a redaktorem časopisu pro výzkum biografii a orální historie *Zeitschrift für Biographieforschung BIOS*. V letech 1996–2000 tajemník Mezinárodní asociace orální historie (IOHA). Ve svém výzkumu se zaměřuje na zkoumání mentality orálního socialismu, dobu okupace a konečně na koexistenci dvou německých států po 2. světové válce. Ve všech svých výzkumech využívá metodu orální historie. Spolupracuje s německou televizí na dokumentech z německých soudobých dějin, podílí se na tvorbě multimediálních prezentací řady muzeí. Mezi jeho nejdůležitější orálněhistorické publikace patří: *Ein unglaublicher Frühling*, und A. LEH (1997); *Studien und Berichte*, Band 1 der Reihe Sowjetische Speziallager in Deutschland 1945 bis 1950 (1998); *Die DDR in der Erinnerung* (1999); *Die Vereinigung Deutschlands – ein weltpolitisches Machtspiel* (2002); *Zeitzeugen-Erinnerungen und das Problem der „Verdrängung“* (2002); *Lebensgeschichte, Erinnerung und Realgeschichte. Vom geteilten kollektiven Gedächtnis in Deutschland*, (2004).

Rozhovor s Alexandrem von Platem (A. P.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Lisabon, Portugalsko, únor 2008.

M. V.: Jsem rád, že jste si udělal čas na rozhovor. Zajímalo by mě, jak si vzpomínáte na okamžik, kdy jste se ve vaší profesi poprvé setkal s orální historií.
A. P.: Myslím, že těch okamžiků bylo několik. Nejdříve jsem se setkal s Lucintou, protože jsem četl její oznámení o projektu s pamětníky a pak jsem si říkal, že by někdy bylo lepší vytvořit si vlastní historii, sbírat osobní zprávy ze života nebo zvláštní vzpomínky, události atd., to byl ten okamžik a zároveň to byl okamžik,

kdy jsem byl nespokojený s historií, jak jsem ji dělal předtím. Ve zpolitizované situaci ve Freiburgu, levicovém Freiburgu, a já jsem byl nespokojený s možnostmi historiografie, která se zaměřovala na politickou historii, ekonomiku, dějiny korporací a elit, atd. Protože jsme se pokoušeli zaměřit se i na výjimečné osoby, které vystupovaly proti nacionálnímu socialismu. Kteří utekli z NDR. Každý máme nějakou zkušenost s takovými lidmi, ale nikdy jsme se na tyto dějiny nedívali z úplně jiného úhlu, z jiné úrovně. Kdybyste chtěl najít způsob nebo různé způsoby jak udělat historiografii více univerzální, pak nemůžeme mluvit o nedostatku subjektivního pohledu na historii jako takovou. V němčině máme pro historickou zkušenost zvláštní slovo. Znamená nejen zkušenost, ale je to také způsob, jak vyjádřit pohled zpátky a propracovat se určitou zkušeností, nebo časem nebo životním příběhem. Tak to je jedna věc, a ta druhá... Vyrostl jsem v místě plném utečenců z doby po válce a moje rodina s těmi, co přišli první, cítila. První rok jich bylo asi sto. A asi za dvacet třicet let se někteří vrátili a vyprávěli nám příběhy ze života na našem statku po válce. Přicházeli z různých částí Německa, dokonce z Československa, z východu, pocházeli z různých podmínek, odloučení od rodin atd. Bylo to strašně zajímavé, i když politicky jsem nebyl na jejich straně, protože jsem si myslel, že utečenci by se měli integrovat do západní společnosti a že bychom se neměli ohlížet na kdysi velké Německo, vracet se k Polsku a podobné věci. To je politická záležitost. Ale ty osobní příběhy, které nám vyprávěli, vůbec nebyly naplněné pomstou, ty byly tak bohaté, byl to pohled, který byl někdy úplně odlišný od toho, co jsem o utečencích četl. Byl to pohled z druhé strany. Rozmach levicové orientovaných, jako jsem byl já, po studentských bouřích 1968 byl komunistickou organizací a jejich cílem bylo také přetvořit historiografii. Obětí, utlačovaných, těch, kdo by se do dějin vůbec nedostali, kteří by nikdy nebyli jejich součástí. Paul Thompson napsal knihu *Hlasem minulosti*, bylo to vyjádření své doby. Nechal promluvit lidi.

M. V.: Připomenu mu to příští týden.

A. P.: A to bylo heslo, které viselo ve vzduchu. V trochu jiném významu jsme použili i my. Nechat promluvit lidi v historii. Myslím, že historici neradi slyší, že jsou vyjádřením určité historické situace. Ale já vím, že já jsem. Byl jsem zvláštní případ. Byl jsem součástí tohoto vývoje. Moje role v tomto procesu byla malá. Rád bych řekl, že mě všechny tyto myšlenky napadaly už tehdy. Ale ve skutečnosti to byla směsice různých teorií, které vždy končily otázkou: jak to, že byl nacionální socialismus tak úspěšný, a co všichni ti lidé? Jeden z prvních projektů německého historiografického hnutí zdola byl vždycky spojen s otázkou kontinuity v osobních životopisech těch, kteří žili v době nacionálního socialismu. Někteří byly zločinci v zodpovědných funkcích, jiným to zase bylo jedno a o politiku se vůbec nestarali.

Někteří byli oběti, ale orální historie ukazuje, že i život za nacionálního socialismu a pod diktaturou byl mnohem diferencovanější, než jak ukazuje běžná historie.

M. V.: Řekl jste, že jste nechali promluvit lidi, lidské bytosti. V čemž je možná síla orální historie. V čem podle vás spočívá to podstatné, aby se orální historie uplatnila?

A. P.: Měli bychom si vyjasnit, že orální historie není jen propletenec různých hlasů. Podle mého názoru je to historiografie zkušenosti, zážitku. Ani tyto zážitky nemohou být jedinou složkou výzkumu, musí být kombinovány se zdroji subjektivních vzpomínek jako deníky, fotografie, alba, dopisy atd. Společně nám mohou dát žádaný pohled. Mám na mysli onen odlišný pohled, který běžná historiografie nedává. A co se týče té síly zkušenosti v historii, řekl bych, že orální historie přivádí nás historiky k otázce role lidí mezi jednotlivými historickými procesy. Je škoda, že se tento rozměr přechodu od současnosti do čisté historie vytrácí. Síla naší historie spočívá ve schopnosti vrátit tento subjektivní zážitek zpět do historiografie. To je jedna část. Druhá část se týká toho, že historie byla vždy svázána s politickými otázkami. Nejdříve s oběťmi a s odporem vůči nacionálnímu socialismu. Byla svázána s otázkami demokratické historiografie. Popsat nejen politické události, to bylo pro nás důležité, ale i sílu té doby. Ačkoli někdy proti metodologickým zásadám, velmi důležité pro nás tehdy byla víra v to, že ovlivníme vědeckou historiografii, vrátíme se zpět k lidem a prozkoumáme otázky, na které se do té doby nikdo neptal. V nejmladší historii, když se podíváte na 19. století, vidíte, že i německá historie využívala tento zdroj, zповědi starých lidí. Když se podíváte například na Švédsko nebo na Polsko, abych jmenoval i jiné země, na Spojené státy a na Německo, tam měli další důvody, aby pracovali s metodou orální historie. Například ten, aby zachránili mizející svět. Například industrializace. Nebo Indiáni v severní Americe a jejich zvyky. A všechny tyto věci, které odnáší modernizace, se tehdy začaly vytrácet.

Možná jsme zažívali určitý konflikt s univerzitou nebo s dobovou historiografií, ve studentském hnutí jsme jim nedůvěřovali. Nedůvěřovali jsme starým historikům, kteří nebyli ani pozitivisté, sloužili politické historiografii. Objevilo se to v 60. letech v Německu a oni nehledali kontinuitu mezi událostmi a tématy. Jediné co hledali, byla kontinuita a zlomy v mezích politického systému. Všechny ty vlivné kluby a strany atd., ten systém nacionálního socialismu byl velmi důležitý. I podle mého názoru. Většina z těch, co byla naživu a zažila čtyřicátý pátý, nyní měla žít v novém systému, a Německo je země s pěti odlišnými politickými systémy v jedné nebo dvou generacích. Zcela něco jiného než ve vaší zemi. Byl to jeden ze základních faktorů, který mě okamžitě přesvědčil, bylo to ve vzduchu, nikdo předtím se kontinuitou lidí nezabýval. Tento projekt odmítl stejnou periodizaci pro lidi, tak jak se prezentovala dosud. Je jasné, co bylo zkušeností a jak ovlivnila další. A jak tyto ovlivnily pozdější politické orientace, osobní ori-

entace, zrod jejich života, generační rozdíly, rozdíly mezi pohlavími atd. Tyto byly vždycky institucionální, nikdy osobní. A nakonec to tak skutečně bylo. Dnes už stejnou sílu nepozorujete, proto říkám, že musíme vytvořit orální historii našich dějin. Historikové byli ve stejné situaci a orální historikové změnili mysl a metodu a myslím, že první kolegové, kteří orální historii dělali, byli ve své zemi naprosto osamoceni. Proto se rádi setkávali v mezinárodním prostředí.

M. V.: Já to vidím velmi podobně.

A. P.: Ano, ale vy pocházíte z druhé strany.

M. V.: Četl jsem hodně vašich článků, které jste publikoval, poslouchám vaše konferenční příspěvky a v nich vyslovené obavy. Jak se díváte na upřednostňování pouze písemných zdrojů. A považuje za hloupé důvěřovat lidské paměti, protože ta je, jak někteří kolegové u nás říkají, „to nejhorší z toho, co můžeme použít“?

A. P.: Ano, máte pravdu, napsal jsem o tom, o otázce svědectví a profesionální historické práci na univerzitách. Problémem je nedorozumění, že naše historie je z větší části metoda zpětného pohledu na jisté události, dějinné procesy, možná rekonstrukce jednoho nebo několika dnů. Myslím, že orální historie je úspěšnější coby metoda analýzy prožité historie, ne jako metoda s důrazem na rekonstrukci skutečné historie. Na druhou stranu si někdy říkám, jestli nejsem v tomto bodě příliš přísný. Když se podíváte na dějiny historiografie, pak vidíte, že mnoho důležitých témat vzniklo především díky orálním historikům. Například první výzkumy o koncentračních táborech, utečencích, gulazích v Sovětském svazu, všechny vycházejí z mluvených zdrojů. Tak to bylo na začátku, pak to bylo stále rozšířenější a rozšířenější. A historici musejí s nimi souhlasit, i když se někdy jejich zdroje mýlí atd. Právě teď máme sebou projekt, který ukazuje, že lidé na nucených pracích měli velmi dobrou paměť pro detail, továrny, jména mistrů, kolegů, výrobků apod. Byl jsem užaslý, protože jsem tomu moc nedůvěřoval, nechtěl jsem se jich na toto ptát. A možná to tak je kvůli kompenzacím, museli být velmi přesní, aby dostali kompenzaci. Nevím, ale myslím si, že to nebude jen toto. Nemůžete si vystačit jen s jednou stranou, oni byli na druhé straně. Když se ptáte na koncentrační tábory a neptáte se lidí, kteří byli vězni v táboře, máte svědectví jen z jedné strany, od pachatelů a institucí, které organizovaly holokaust atd. A proto jsem tak přísný. Orální historie není jen historiografií zkušené historie, možná je to její hlavní myšlenka, ale je také v jistém smyslu historiografií fakt a osob, abych byl stručný.

M. V.: Jak vidíte budoucnost orální historie?

A. P.: Myslím, že to je různé. Záleží na politice jednotlivé země. Například otázka nucených prací je velmi odlišná v bývalém Sovětském svazu než řekněme v Izra-

eli, Spojených státech, Holandsku. Holocaust je v Německu stigmatem, nucené práce a otrocké práce vězňů koncentračních táborů jsou součástí historie kulturní paměti a jsou součástí politiky proti nebo vůči uplynulým létům. Ale v dalších zemích je to jiné. A proto to zasahuje do politiky, zasahuje to do kulturní paměti. Další pohled je, že naší povinností nebo úkolem posledních let je zachovat mnohá svědectví – různou formou, psané, videozáznamy –, zachovat tato svědectví těch, kteří prožili nacionální socialismus během války a těsně po válce atd. Jenom v Německu máme archivována mnohá svědectví, která se mohou v budoucnu hodit, neboť tito svědci umírají nebo už umřeli. A v jiných zemích to samé, například Izrael, otázka Židů, ale ptali jsme se také lidí ve východní Evropě, v 27 zemích, na tenhle projekt. V USA máme situaci, kdy videoarchiv vyrobil tato svědectví během posledních třiceti let. Máme... nadace se 45 000 až 50 000 svědectvími, zvláště Židů. Je to trochu jiné než ve východní Evropě. Domnívám se, že se to často neseťkává s důvěrou, protože se tazatelé ptali jenom Židů. A co naše ryzí hodnoty – slyšíme v podtextu otázek. A co naši dělníci, kteří byli transportováni do Německa nebo do okupačních zón atp. A k této době je několik svědectví. V celém historickém kontextu chybí kulturní paměť. Další generace historiků naloží s našimi svědectvími po svém. S rozhovory a videem naloží, jak budou muset. Vždyť víte, jak některá videa vypadají, někdy není rozumět, musíte to vystříhnout. Současná generace nemůže rozumět všemu, co ta předchozí chtěla říci.

M. V.: Něco jiného je ale žurnalistika a něco jiného historie, je v tom rozdíl.

A. P.: Ano, musíme ukázat kontext. Příští generace historiků a vědců budou analyzovat kontext, v kterém naše svědectví vznikala, na jeho základě se k nim budou vyjadřovat. Stejně jako to děláme my dnes. Musíme ukázat, čeho byla konkrétní doba svědkem. Nejsou například jen oběti nebo pachatelé, každá mince má dvě strany. Je na nás, abychom ukázali, co tito lidé udělali nejdřív a co potom. To je úkol pro historiky. Učíme se, jak se lidí ptát, a to je způsob, jakým se propojená paměť a komunikační paměť proměňuje. Když všichni tito lidé, kteří mohou ovlivnit historiografii, protože byli součástí historie, zakusili ji na vlastní kůži atd. Byli její součástí, můžeme se jich ptát znova, a podle toho, co odpovědí, položit jim otázku, kterou jsme jim nedali před třiceti lety. V tom podle mě spočívá nebezpečí pro všechny orální historiky, no, možná ne pro všechny, ale někteří mají mylnou představu, že když archivují svědectví, tak se tím jako by garantuje, že je budoucí generace historiků interpretuje stejně, jako by to udělali oni. Ale já si myslím, že budoucí generace to prostě udělají po svém.

M. V.: Co byste doporučil kolegům, orálním historikům v České republice, kteří založili asociaci orální historie?

A. P.: Řeknu jen něco o iluzích. Možná se mohou něčemu naučit, něco si na jedné straně ušetřit. Průkopníci orální historie museli po druhé světové válce precizovat metodu, se kterou nyní pracujeme my. Vždy půjde o kontextualizaci svědectví, tzn. porovnat je, případně je postavit proti sobě, aby se historie vyjevila v jiných souvislostech. Svědectví mluví jen sama za sebe, musí se ukázat v kontextu, musí se analyzovat, podle mě by se neměla publikovat jen svědectví samotná, víte, co myslím? Nejde jenom o drobné omyly, ty nejsou tak důležité, ale existuje celá řada velmi úzkoprsých svědectví, která se prostě musí zasadit do kontextu, a ten podají historikové. Na jedné straně se ukazuje, jakou sílu orální historie coby prožitá minulost má, na druhou stranu je třeba odvést precizní práci a zachovat svědectví své doby.

Alessandro Portelli

„Většina psaných dokumentů z archivů jsou vlastně přepisy ústních výpovědí, s nimiž nemáme žádnou zpětnou vazbu, nebo jsou to zápisy ze soudů, sjezdů a schůzí, a to jsou falzifikace toho, co bylo řečeno, takže je otázka, zda jsou opravdu spolehlivé, ale alespoň jsou přesnější v datování. Podle mého názoru mají ústní zdroje jiné poslání, i když jsem opravdu přesvědčen, že by orální historik měl konzultovat také archivy a dělat srovnání.“

Narodil se v Římě v roce 1942, vystudoval práva a později moderní filologii a literaturu na Università di Roma „La Sapienza“, kde v současnosti vyučuje anglo-americkou literaturu. Podííl se rovněž na práci pracovní skupiny institutu Ernesta De Martino a „Circle Gianni Bosio“ pro výzkum orální historie a ústní kultury. Portelli je jedním z nejuznávanějších světových orálních historiků. Zároveň uvádí a moderuje několik programů v rádiu RAI o americké country hudbě. Je editorem a moderuje několik programů v rádiu RAI o americké country hudbě. Je editorem časopisu *American Studies Review* a *Acoma*. Je autorem mnoha knižních publikací a odborných pojednání. Pracoval též jako poradce římského starosty v sekci pro ochranu a propagaci města v historické paměti. Jeho kniha *The Order Has Been Carried Out: history, memory and meaning of a Nazi massacre in Rome* se stala doslova bestsellerem a získala i řadu mezinárodních ocenění. Portelli vydal řadu esejů týkajících se italského protinacistického odporu, studentského hnutí 60. let. Je čestným profesorem několika univerzit (University of Manchester, University of Aberdeen). Od počátku založení IOHA se aktivně zapojil do práce výboru. K jeho nejdůležitějším orálněhistorickým publikacím patří: *History, Memory, and Meaning of a Nazi Massacre in Rome* (2007); *The text and the voice: writing, speaking, and democracy in American literature* (1994); *The death of Luigi Trastulli and other stories: form and meaning in oral history* (1991); *The Battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue* (1997).

Rozhovor s Alessandrem Portellim (A. P.) vedla Hana Pelikanová (H. P.),
Řím, Itálie duben 2008.

H. P.: Kdy a kde jste se poprvé rozhodl, že se budete věnovat orální historii?
A. P.: Byl to postupný proces, na konci šedesátých let jsem se rozhodl, jednak kvůli kulturním zájmům, jednak politické angažovanosti, zabývat se lidovými a protest-

ními písněmi, a současně na konci 60. let, zhruba v roce 1967 nebo 1968, jsem se rozhodl jít, jako tehdy mnozí další mladí lidé, do římských borghetti, což jsou něco jako dnešní slumy, a tam dělat sociální práci, třeba jen pomáhat dětem s jejich domácími úkoly. Tam jsem také začal dělat rozhovory s místními obyvateli, aniž bych tedy měl na mysli orální historii nebo něco podobného. A postupně, jak jsem poslouchal písničky, tak jsem si všiml, že když se jednalo o písně ze současné doby, které mě nejvíce zajímaly, např. o dělnickém hnutí, o Resistenci (italský odboj), tak ten, který je zpíval, skoro nikdy neopomněl přidat i nějaké vyprávění. A protože moje hudební vzdělání je opravdu skromné, ale mám naopak vzdělání literární, všiml jsem si, že to byla vyprávění zajímavá, a když jsem poznal, že některá z nich nebyla přesná, tak ve mně vybuchla vášeň, protože jsem chtěl pochopit, co tyto příběhy znamenají. V tomto mám výhodu, že nejsem profesí historik, protože bych řekl, jako mnozí kolegové, že ústní prameny nejsou věrohodné. Ale protože mám vášeň pro umění, literaturu a příběhy, a ten, kdo se zajímá o literaturu, žádným příběhem nepohrdne, domnívám se, že příběh je vždy plný významů, i když není pravdivý, i když je to jen povídka. A tam jsem se tedy začal zajímat o vyprávění jako takové, a jak se do vyprávění promítá narativní struktura, fantazie, přání, sny, to co jsem se poté naučil od Luisy Passerini nazývat subjektivitou, což jsem tenkrát nevěděl. Začalo to tedy touto prací na periférii na konci 60. let, a zlom nastal v polovině 70. let., když jsem se hlavně zajímal o dělnická hnutí, o lidové a politické písně v Terni.

H. P.: A tam žil Luigi Trastulli.

A. P.: Tam to všechno začalo, když jsem zjistil, že Luigi nezemřel v roce 1953, a tak jsem se ptal, proč to ti lidé tvrdí. Mojí snahou nebylo vidět rozhovor jako zobrazení historických událostí, ale jako výtvar proces, ve kterém paměť a fantazie konstruuji význam událostí. A potom se také stalo, že jsem chtěl udělat výzkum o dělnickém hnutí v Terni mezi roky 1949 a 1953 a v prvním rozhovoru mi jedna paní začala vyprávět o Garibaldim. Tak jsem si řekl, že ani toto nemůžu vyhodit, a hned jsem zůstal okouzlen nepředvídatelností těchto setkání a uvědomil jsem si, že lidé by mohli vyprávět o daleko více věcech, než jsme si vůbec schopni představit.

H. P.: Zajímalo by mě dozvědět se něco více o vývoji orální historie v Itálii.

A. P.: V Itálii existují dvě tradice. Ta první, nazýváme ji akademickou, není akademická v tom špatném slova smyslu, ale v tom pozitivním, neboť žije uvnitř veřejných výzkumných ústavů, a hlavní postavou této tradice je Luisa Passerini, která přinesla do Itálie práce historika Paula Thompsona, anglických historiků a jiných, ale v akademické rovině tady nebylo moc dalších osobností. Teď vyšla jedna krás-

ná práce o vzpomínkách z války a bombardování od Gabriely Gribaudi z Neapole, která je i předsedkyní Společnosti pro orální historii. Další tradice vycházela z politicky angažované historie, jejíž základy položil Gianni Bosio, který se k orální historii a k lidové hudbě dostal v polovině 50. let prostřednictvím analýzy historie nevládnoucích tříd. Řekl si, do teď byla historie dělnické třídy psána s ohledem na historii vedoucích skupin a jejich politických reprezentantů, takže dějiny dělnické třídy byly vlastně dějinami vedoucích komunistických a socialistických stran. A Bosio říkal, možná bychom se měli zaměřit na minulost lidí a na historii zapomenutých proudů, anarchistů, náboženských utopistů, ale i na ten lidový svět, který se nezabývá politikou, na lidové formy náboženství a na každodenní život. A pro tyto oblasti jsou klíčové především narativní prameny a hudba. Bosio v polovině 60. let napsal krásnou esej, jmenovalo se to *Óda na magnetofon*, kde napsal, že díky existenci magnetofonu můžeme u lidové kultury, která je založena na ústních pramenech, uskutečnit stejnou kritickou a filologickou práci jako se psanými zdroji, protože je můžeme „zastavit“, přemýšlet nad nimi. Bosio se snažil do zkoumání lidové kultury přenést všechny kompetence jazykové kritiky a filologie, které se používaly především ke zkoumání psaných pramenů. Další, kdo se zajímal o narativní prameny, byl Rocco Scodellaro, mladý básník a odborář z Lukánie, který chtěl v polovině 70. let zdokumentovat život zemědělců na Jihu. Napsal jednu překrásnou knihu o životech pěti zemědělců, a orální historie byl jediný způsob jak takový výzkum uskutečnit. Nemyslím si, že Rocco nahrával, podobně jako nenahrával další autor politicky angažovaných publikací Danilo Montaldi, sociolog z Cremony. Mimochodem Bosio byl z Mantovy a Montaldi z Cremony, takže se neměli moc rádi. Danilo Montaldi vydal dvě zásadní knihy: *Politické aktivisté (Militanti politici di Base)*, kde poukazuje na něco podobného jako Bosio, že v politických hnutích jsou klíčoví běžní lidé, a *Autobiografie Leggera*, Leggera jsou mikrokriminální protistátní až anarchistické skupiny. To jsme na začátku 60. let. Potom jsou tady úvahy kritických marxistických skupin, jako Červené sešity (*Quaderni Rossi*) v 60. letech a na začátku let sedmdesátých, které se zabývaly změnami v „složení“ dělnické třídy, jak vlastně dělníky definovat, kdo mezi ně patří etc. Vycházely jak z poznatků z terénních výzkumů (např. s dělníky mluvili na polích), tak z prvních prací Mao Ce-tunga. Takže existuje tento aktivistický proud a akademická tradice, kterou datujeme o patnáct let později. V mezidobí velkou práci odvedly místní instituce, např. ústavy pro paměť odboje a knihovny, způsob jejich bádání byl něco na pomezí angažovanosti a vědy, s tím, že vědecké a teoretické poznatky pocházely spíše z angažovaných neakademických kruhů a potom od Luisy Passerini. Nicméně, Luisa Passerini je skoro izolovanou postavou v italských akademických kruzích, protože se na akademické půdě setkala s velkým odporem, nevím jestli s ní uděláte rozhovor, ale měli byste; dlouho byla jedinou oso-

bou na italských univerzitách, která v historických pracích používala ústní prameny. A když pomyslíme na osobnosti italské orální historie v současnosti, tak Cesare Bermani je nezaměstnaný, Giovanni Contini pracuje pro ministerstvo kultury, a já třeba vyučuji americkou literaturu. Na italských univerzitách je vyučování praxe a metodologie orální historie prakticky nulová. Teď se uvažuje, nevím zda už je to hotové, o doktorském studiu v Neapoli.

H. P: *Chtěla bych se zeptat na Váš názor na nejčastější kritiky orální historie – že je příliš subjektivní, nepřesná, nesrovnatelná s psanými dokumenty.*

A. P: Jinými slovy, jde o to, jak dosáhnout, aby ústní zdroje měly stejnou úlohu jako ty psané, protože se ty psané považují za přesnější. Ale když se nad tím pozastavíme, tak si uvědomíme, že většina psaných dokumentů z archivů jsou vlastně přepisy ústních výpovědí, s nimiž nemáme žádnou zpětnou vazbu, nebo jsou to zápisy ze soudů, sjezdů a schůzí, a to jsou falzifikace toho, co bylo řečeno, takže je otázka, zda jsou opravdu spolehlivé, ale alespoň jsou přesnější v datování. Podle mého názoru mají ústní zdroje jiné poslání, i když jsem opravdu přesvědčen, že by orální historik měl konzultovat také archivy a dělat srovnání. Ale když vycházíme pouze z ústních pramenů, tak cílem našeho výzkumu není tolik přesná rekonstrukce událostí, ale spíše historie paměti, historie vytváření významů a historie subjektivity. Já jsem se inspiroval známou větou Fidela Castra, který po krachu sběru cukrové třtiny řekl, že je nutné změnit prohry ve výhry. A já jsem řekl, změňme tzv. slabiny orální historie v její sílu. Jsou subjektivní? Dobře, pracujme na subjektivitě, ovšem ne „náhodně“ a neorganizovaně. Jsou to manipulovatelné zdroje v tom smyslu, že to, co nyní řeknu já, bude posléze tím, co říkáte vy? Pracujme tedy na dialogu, na setkání dvou různých subjektů. Existují momenty, na které lidé zapomínají a kde vzpomínají chybně? Dobře, pracujme na zkoumání zapomnění a vzpomínání. Podle mého názoru jsou však i ústní zdroje fakticky přesné zhruba z 90 procent. Ale smyslem hry mezi různými prameny je právě zkoumat, jak pamatují instituce a jak pamatují lidé. Takže za prvé, na námitky, že ústní zdroje nejsou věrohodné, můžeme odpovědět, že žádný pramen není věrohodný a priori. A za druhé, u ústních pramenů děláme stejnou kritickou práci jako u jakýchkoliv jiných pramenů. Já jsem se vždy nadchl, když jsem zjistil, že ústní pramen není spolehlivý. Ale abych to zjistil, musel jsem jeho věrohodnost zkoumat. Musel jsem vědět, že Trastulli umřel v roce 1949, abych se dozvěděl, jak je důležité, že lidé říkají, že se to stalo až v roce 1953. Já vždy říkám, že děláme tři věci. Děláme normální historickou práci, zaměřenou na to dozvědět se, co se stalo, poté práci antropologa, neboli to, co lidé „myslí“, co mají v hlavě, a nakonec děláme orální historii, neboli dáváme do souvislosti tyto dvě věci. A proto se kritiky neodmítají, ale považují se za počáteční bod pro nějaké zcela nové bádání.

Samozřejmě ten příběh je přesvědčivý do té míry, do jaké je člověk schopen obhájit svá tvrzení. A další věc, která mne pokaždé nadchne je, že ústní prameny nikdy nekončí. Například osob, které lze požádat o rozhovor o Fosse Ardeatine, je v Římě zhruba dvě stě tisíc. A uskutečnit rozhovor se stejnými osobami po nějaké době, to je přece nekonečný proces. Takže jedna z charakteristik ústních pramenů je, že dokážou zpochybnit aroganci a autoritu psané historie, a to tak, že vše dostávají do prozatímní dimenze, do stavu „rozpracování“, což neznamená, že výzkum oslabují, ale přeměňují ho ze statického do dynamického. To je jedna z vlastností, která se mi líbí nejvíce. Nebo další případ. Minulý měsíc jsem natočil sérii rozhovorů v Terni, kde jedno z nejdůležitějších témat byla bezpečnost na pracovišti, kvůli tomu, že v Turíně zemřelo těch sedm dělníků. A skoro všichni říkali: „My jsme tady významně zapracovali na bezpečnosti, máme tady pojistky, nejsou sice absolutní, ale tady se věci nemají jako v Turíně.“ To však platilo do včerejška, včera tam zemřel jeden dělník. Zítra tam přijdu, a co mi řeknou? Nebo – nahrajeme-li rozhovory v roce 2004, a nyní, v roce 2008, je ještě pravdou to, co mi narátoři řekli ve 2004? V roce 2003 jsme vydali CD o dělnických bojích v třiapadesátém s rozhovory z roků 1979, 1980 a 1981, což jsou tři rozdílná období. Když jsme si znovu poslechli rozhovory z roků 1979–1981, tak jsme si všimli věcí, kterých jsme si tenkrát nemohli všimnout, protože v roce 2003 jsme měli úplně jiné otázky. Takže je to neustále v pohybu. Samozřejmě to znamená, že můžeme zapomenout na to napsat knihu s definitivní závěry, po které nikdo nebude moci říct něco navíc. Například ve výzkumu o Fosse Ardeatine jsme nahráli rozhovory s rodinami šedesáti obětí – bylo jich 335. V současnosti nahráváme dalších deset.

H. P.: Bylo by něco, co byste poradil České asociaci orální historie, která vznikla před rokem?

A. P.: I ta italská vznikla před rokem! Všichni si myslí, ach ta Itálie, ale koneckonců nás je tady málo. No, většinou jsou moje rady stejně mylné, takže... Jediná věc, kterou považují za zásadní v této práci, je mít obrovskou trpělivost. Protože lidé nám často říkají věci, které nás až tak nezajímají, ale nemůžeme vědět, zda nás nebudou zajímat třeba za dvacet let. A také je důležité, aby tuto práci dělali entuziasté, protože ji nejde dělat scholasticky. Ale stejně si myslím, že vy nám za pár let dáte hezký balík poučení.

Donald A. Ritchie

„Nejlepší na orální historii je onen vlastní dialog s člověkem, kdy se o něm něco dozvídáte a kdy ho dovedete k tomu, aby vám řekl věci, které by možná nikdy nikomu jinému neřekl. Uslyšíte celou jeho minulost, necháte si vyprávět jeho zásadní životní okamžiky. Mezi oběma vznikne úžasný vztah.“

Narodil se v roce 1945. Historik. Pracuje jako vedoucí orálněhistorického programu US Senate Historical Office. Je autorem světoznámé *Doing Oral History* (2003). Ritchie graduoval na City College of New York (1967), doktorát získal v roce 1975 na University of Maryland, College Park. Zabýval se především dějinami Spojených států, dějinami kongresu USA a orální historií. Zpracoval přepisy dříve soudního a uzavřeného jednání se senátorem Josephem R. McCarthym. Za knihu *Press Gallery: Congress and the Washington Correspondents* obdržel cenu OAH Richarda W. Leopolda. V letech 1986–1987 zastával funkci prezidenta OHA, byl členem výboru American Historical Association, IOHA, a The Society for History in the Federal Government, vydávající *Journal of American History*. Dnes působí jako vedoucím redaktorem řady orální historie Oxford University Press. Publikuje články o amerických politických dějinách a orální historii, k nejdůležitějším pracím se řadí: *Electing FDR: The New Deal Campaign of 1932* (2007); *Our Constitution* (2006), *Reporting from Washington: The History of the Washington Press Corps* (Oxford 2005); *Doing Oral History: A Practical Guide* (2003); *American Journalists: Getting the Story* (1997); *The Congress of the United States: A Student Companion* (1993).

Rozhovor s Donaldem Ritchiem (D. R.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Oakland, USA, říjen 2008.

M. V.: Za poprvé bych chtěl říct, že jsem velmi rád, stejně jako moji kolegové, kteří používají vaši knihu *Doing Oral History*, že s vámi mohu mluvit a že vám mohu položit několik otázek. Rád bych se vás zeptal, jestli si vzpomínáte na své první setkání s orální historií, kdy jste si uvědomil, že je to váš způsob chápání historie, že je pro vás orální historie důležitá?

D. R.: V mém případě šlo o náhodu, pracoval jsem na disertaci o muži, který se

ve 30. letech angažoval v New Deal. Procházel jsem jeho papíry, což byly běžné písemné dokumenty v archivu. A pak jsem našel posledních 50 stránek sedmisetstránkového rozhovoru, který poskytl, než zemřel, a to mě naprosto uchvátilo, nevěděl jsem, že rozhovor poskytl, a zkoušel jsem najít těch prvních 650 stran, ale byl to poslední přepis. Nestihl těch 50 stran před svou smrtí opravit, a proto byly ještě v jeho papírech. Nakonec jsem celý rozhovor vystopoval na Columbia University. Byl jsem ve Washingtonu, takže jsem se vypravil vlakem do Columbie. A tam bylo 700 stránek o muži, o kterém jsem psal a který mi teď vyprávěl o svém životě svými vlastními slovy. Bylo to, jako kdyby mluvil ke mně. Bylo to, no prostě, zjevení. Ale neřekl všechno, co jsem chtěl vědět. Například mluvil jen o svém veřejném životě. Neřekl nic o svém soukromém životě, nezmínil se o rodině ani o svých problémech. Na konci života se dostal do problémů kvůli daním a dokonce šel do vězení. Takže byly věci, o kterých jsem se potřeboval něco dozvědět, vzal jsem si tedy magnetofon a vypravil jsem se za vdovou po něm a za jeho dětmi a lidmi, kteří ho znali během jeho života, včetně těch, kteří ho žalovali kvůli těm daním. A to naprosto změnilo charakter toho, o čem jsem psal. Bez těch orálních pramenů bych nikdy nenapsal knihu, kterou jsem nakonec napsal. A krátce na to, když jsem sháněl práci, americký senát hledal člověka, který by jim dělal program orální historie, a já měl tu zkušenost z vysoké školy, naprosto náhodnou, ale v dlouhodobém horizontu velmi prospěšnou, a tak jsem začal dělat orální historii pro senát a dodnes tam jsem.

M. V.: To je skvělé... Co si myslíte o síle orální historie? Myslím si, že je na ní něco zvláštního, na tomto oboru nebo metodě, nebo jak ji pojmáte?

D. R.: Vždycky lidem říkám, že nedělám orální historii proto, abych si potvrdil to, co již vím, ale proto, abych uvedl ve zmatek to, o čem jsem si myslel, že v tom mám jasno. Dělán to proto, abych si celou záležitost zkomplikoval, protože každý lidský příběh je trochu víc, než co jste našli v některém dalším prameni, a když se k tomu přiblížím z jiného úhlu, tak se to prostě zkomplikuje. Práce s vyprávěčem je těžší, protože si přitom uvědomíte, kolik různých napětí je v každické události a kolik různých pohledů může na jednu událost existovat. Při nahrávání rozhovorů jsem se toho od jednotlivých lidí mnoho naučil. Když jsem potom psal životopis nějaké osoby, byl jsem schopen vytvořit, doufám, trojrozměrný obraz člověka, kterého někteří měli rádi a jiní nenáviděli. Který byl v něčem úspěšný a v něčem zase nebyl. Takže jsem tam dostal lidskost. V senátu dělám rozhovory s lidmi, kteří pracují pro tuto instituci celý život a kteří vědí věci, které nebyly nikdy napsány. Zdržovali se někde v zadních pokojích, za zavřenými dveřmi, kde se domlouvaly různé záležitosti. Byli schopni pozorovat klíčové hráče a velmi dobře si na to pamatují. A vysvětlují, že věci nejsou vždycky takové, jak se jeví. V několika

případech to byl legislativní trik, taková strategie, aby něčeho dosáhli, než aby rovnou řekli, o co jim jde. Takže neustále objevuji, že příběh je bohatší, než bych byl schopen zjistit sám. A podle mě síla přichází odtud. Síla vyprávěče, který byl u toho a který to zažil na vlastní kůži. A který po svém rozumí tomu, co to znamenalo. A nemusí tomu rozumět správně, popravdě řečeno, můžu udělat rozhovor s někým, kdo věc chápe zcela jinak, ale je důležité vyslechnout všechny hlasy. Hodně lidí má pocit, že kdybychom nenatáčeli rozhovory, jejich hlasy by nebyly vyslyšeny, naslouchalo by se pouze oficiálnímu hlasu, ale ne jejich roli, kterou se hráli v dané události.

M. V.: Občas se v ČR dají zaslechnout skeptické názory na adresu orální historie a její metody, např. konzervativnější historikové ji vyčítají, že je příliš subjektivní, že naše paměť je selektivní, co si myslíte o těchto názorech?

D. R.: To jsou vážné otázky, ale mou odpověď je, že musíte být skeptický vůči všem pramenům. Musíte být skeptický vůči písemným pramenům. Mnoho úředních zápisů ve vládě je napsáno ne kvůli tomu, co se skutečně událo, ale kvůli tomu, aby se zakrylo, co se událo. A noviny tak dostanou špatné příběhy. Mnoho písemných pramenů, na které se obracíme, je nepřesných. Deníky jsou velmi subjektivní. Také dopisy jsou v jistém smyslu velmi subjektivní. Takže k orální historii jste skeptický zrovna tak jako k písemným pramenům. Srovnáváte je mezi sebou. Říkám svým studentům, že pokud se jejich písemné a ústní prameny neshodují, potom nemají automaticky věřit tomu, že právě písemné prameny jsou pravdivé. Ústní pramen vás často může dovést k nějakému lepšímu psanému prameni nebo si může s písemným pramenem protičeřit, protože ten písemný byl ve své době nepřesný. Například v novinách se třeba nepíše o stávce, protože podnik, ve kterém proběhla, patří k jejich nejlepším plátcům reklamy. Nechtěli je zahanbit. Ale když mluvíte s lidmi, kteří tam pracovali, tak vám potvrdí, že tam ta stávka skutečně proběhla. V Americe vedle sebe existují jak většinový tisk, tak tisk menšinový, například noviny pro Afroameričany, pro černošskou komunitu. Po celá léta „bílý“ tisk nepodával zprávy z černošské komunity, takže když jste se chtěl dozvědět, co se děje v černošské komunitě, musel jste si přečíst jejich noviny.

M. V.: To je pravda... Co si myslíte o budoucnosti orální historie? Kde vidíte budoucnost orální historie a orálních historiků?

D. R.: Velká změna je nyní v technologii, která se enormně vyvinula. Orální historie vždy závisela na technologii a dostupnost přehrávačů po 2. světové válce umožnila orální historii, aby se z ní stal obor. Dnešní dostupnost digitálních kamer a fotoaparátů a rekordérů neotevřela jen cestu k samotným rozhovorům, ale také k tomu, co děláme s rozhovory poté, co jsme je natočili. Největší rozmach

orální historie přinesl v podstatě internet, zveřejňování rozhovorů prostřednictvím internetové sítě. Celá léta jsem jezdil na konference, kde jsem naslouchal lidem, jak předčítají své zprávy o různých rozhovorech, ale nikdy jsem si je vlastně nemohl přečíst. Byl bych musel cestovat po celé zemi, abych se dostal do nějaké knihovny, kde ty rozhovory byly uloženy. Teď je jich většina vyvěšena na internetu, můžu si je přečíst a někdy poslechnout. Tyto sbírky může využít mnohem větší množství badatelů a studentů. Takže si myslím, že budoucnost OH je kreativnější než doposud. Týká se to také veřejných prezentací. Orální historie bude nadále produkovat knihy, ale nejen ty, budou vznikat dokumenty, muzejní výstavy, mnoho interaktivních způsobů prezentace orální historie. Myslím si, že jsme teprve na začátku.

M. V.: Mohl byste doporučit něco české orální historii, našim českým orálním historikům, nějakou radu, vzkaz, nebo něco podobného?
D. R.: Asi to, co říkám vždy studentům, když píší projekty OH. Říkám jim, že za ta léta jsme vyvinuli standardní postupy. Samozřejmě máme etické normy, technologické normy a další záležitosti, máme rady, jak by se měla orální historie dělat. Důležité je ale si uvědomit, že neexistuje jen jeden způsob, jak ji dělat. Měli byste dosáhnout na nejvyšší úroveň, ale v určitých ohledech musíte být kreativní, nemusíte se urputně držet nějakého pravidla, můžete nahrávat rozhovory podle okolností, protože se během natáčení vyskytne spousta kompromisů, se kterými budete muset počítat. Já doporučuji dělat to tak, aby to vyhovovalo vám. Dělejte to podle toho, co vám vyhovovalo v minulosti. A podle určitých okolností. Nejdůležitější je, abyste dělali rozhovory a ty lidské hlasy si nahrávali. Neexistuje však návod, jakým způsobem byste to měli udělat, protože každé pravidlo, které bylo někdy vytvořeno, bylo zase jindy porušeno nějakým kreativním způsobem. Nebojte se toho. Nejlepší na orální historii je to vlastní sezení s člověkem, kdy se o něm něco dozvídáte a kdy ho dovedete k tomu, aby vám řekl věci, které by možná nikdy nikomu jinému neřekl. Uslyšíte celou jeho minulost, necháte si vyprávět jeho důležité chvíle. Mezi oběma vznikne úžasný vztah. Za ta léta jsem potkal mnoho zajímavých lidí, měl jsem k tomu skvělé příležitosti. Někteří byli velmi slavní, o některých jsem předtím nikdy neslyšel, za to jsem se od nich dozvěděl, co jsem potřeboval slyšet. Hodně jsem se naučil, co se týká samotného psaní o lidech, se kterými jsem rozhovory dělal. Jsem velmi rád, že jsem tuto možnost dostal.

Alistair Thomson

„Orální historici jsou jako straky, musíme brát myšlenky z různých oborů, kultur, zemí, abychom to, co děláme, dělali co nejlépe.“

Profesor historie. V roce 1982 dokončil studia umění na University of Arts at Melbourne, poté studoval historii na University of Sussex, kterou ukončil doktorem. V Anglii se zajímal o komunitní historii a orální historii, rovněž o problematiku kolektivní paměti. Na University of Sussex přednášel 16 let a stal se zde nejen profesorem orální historie, ale i ředitelem Centre for Life History Research a správcem Trustee of the Mass-Observation Archives. V letech 1991 a 2007 zastával postavení spolueditora časopisu *Oral History Society of Great Britain*. V roce 2006 – 2008 byl prezidentem IOHA. V současnosti působí na Monash University v Sydney, kde vyučuje orální historii, zároveň vede výzkum zaměřený na život britských žen, které v 50. a 60. letech emigrovaly do Austrálie. Mezi jeho nejdůležitější orálněhistorické publikace patří: *Ten pound Poms: Australia's Invisible Migrants* (2005); *Anzac Memories: Living With the Legend* (1994); *The Oral History Readers* spolu s Robertem Perksem (1998, 2006); *Through the Joy of Learning: Diary of a Thousand Adult Learners* (1996); *Engaging With Difference: the 'Other' in Adult Education*, spolu s Mary Stuart (1995).

Rozhovor s Alistairem Thomsonem (A. T.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.)
Guadalajara, Mexico, září 2008.

M. V.: Jsem velmi rád, že jsme se dnes setkali. Nejprve bych se vás rád zeptal, kdy jste se poprvé setkal s orální historií? Vzpomněl byste si na tu chvíli, kdy vás napadlo, že toto bude vaše cesta?

A. T.: Ano, vybavuji si to velmi živě. Byl jsem v bakalářském studiu na Melbourne University a na semináři jsme se učili o Austrálii mezi dvěma světovými válkami a já jsem zjistil, že rok 1919 po první světové válce byl nejnásilnějším rokem v celé bílé historii Austrálie, když se vojáci vrátili z Evropy domů. Mimořádně sporný

rok. A to, co se stalo, když se vojáci vrátili domů, mě začalo velmi zajímat, protože víme hodně o australských vojácích během války, ale o tomto ne. Tak jsem si pomyslel, proč nejít a nezeptat se starých vysloužilců, veteránů z první světové, ne na jejich válečné zážitky, ale na ty, které se přihodily, když se vrátili domů. Takže pro svou bakalářskou práci jsem se obrátil na Ligu pro válečné veterány, což je organizace na dělnickém předměstí Melbourne, poblíž místa, kde jsem bydlel, a řekl: „Mohl bych udělat rozhovory s některými členy o jejich zážitcích po návratu z války do Austrálie?“ A oni mně dali několik jmen a já jim zavolaal a napsal. Prvním byl muž, který bydlel sám a jmenoval se James McNair. Obrátil jsem se na něj s žádostí o rozhovor, zaklepal jsem na dveře a on otevřel, stál tam v elegantním hedvábném županu a hned mě zavedl do svého baru, kde měl láhev whisky, nalil si a nalil taky mně, já ale nepil. A pak po několika následujících hodin ohromně vyprávěl, měl skvělou paměť, krásně zpíval, zpíval válečné písně a hovořil o návratu domů, jak těžké to bylo a čemu museli čelit. A já se potácel domů nabitý adrenalinem. Bylo to úžasné. A od té doby, kdykoli dělám rozhovor, mě toto nadšení neopouští. Poslední rozhovor jsem dělal před pár týdny. Máme teď v Austrálii nový projekt, s kterým začínáme, je o každodenním životě v Austrálii 20. století. Dělal jsem rozhovor s mužem, opět na předměstí Melbourne, byl to první rozhovor po mém návratu do Austrálie. A bylo to naprosto úžasné, protože to bylo pět nebo šest hodin živé historie, čas plynul v naprosté pohodě a během této doby jsem nejen vyslechl události z jeho života, ale byl jsem i schopen pospojovat je s tématy, která máme v projektu. Přitom se odhalily všechny ty komplikované způsoby a faktory, které v lidském životě dávají tvar událostem a určují směr životní dráhy. Vzdělání, rodina, třídní příslušnost, tendre.

Právě v rozhovoru pak získáte bohatý obraz minulosti. Důležité je těmto skutečně svérázným, osobním a mnohdy důvěrným detailům naslouchat, protože právě ty do celého obrazu vnášejí světlo. James McNair, to byl můj první rozhovor zde, měl jsem z toho stejnou radost, jako poprvé, že přede mnou vyjevil svůj životní příběh, ale také, že jsem se tohoto procesu sám aktivně účastnil a vlastně jsem mu pomáhal jeho životní příběh rozvíjet a vyprávět, ptal jsem se na věci, o kterých předtím nepřemýšlel, a pak se zamyslel: „Ano, to je zajímavé, možná ano.“ Dovést někoho k tomu, aby vyprávěl, být součástí celého procesu, jako Václav Havel na vašem videu, když říká: „Příběh, který ode mne získáte rozhovorem, bude lepší než ten, který bych napsal na papír, a to právě kvůli dialogu.“ Být součástí dialogu je to pravé vzrušení. A pak, myslím, že všechny historie, které jsem kdy dělal, byly mikrohistorie, které začínají individuálními příběhy, ale jsou zároveň dobré k porozumění větších příběhů, protože historie začíná individuálními příběhy. A toho se týká celá řada otázek. Jak zobecnit na základě jednoho nebo několika příběhů? A jak to provést analyticky? Ale já to vlastně dělám, protože si myslím, že to je in-

telektuálně důležité, poskytuje to důležitý materiál pro chápání historie, ale zcela upřímně to dělám proto, že mě baví naslouchat lidem, jak vyprávějí své životní příběhy. Kdybych šel zpátky, myslím, že za to může moje rodinné prostředí a to, že mě částečně vychovávala babička, která měla výjimečný život, a mně se líbilo ji poslouchat, takže se myslím, že prostě rád poslouchám.

M. V.: Také bych se vás rád zeptal, co si myslíte o síle orální historie, tohoto oboru. Co je na něm podle vás tak důležité?

A. T.: Co je tak důležité? Myslím, že existuje několik důvodů. Myslím, že výchozím bodem pro orální historii v době, kdy se začala znovu rozvíjet, v 60. a 70. letech, byla otázka, či příběhy nejsou zaznamenány v archivech. Od té doby se hodně změnilo a orální historii děláme z celé řady dalších důvodů, ale i přesto si myslím, že toto zůstává základní motivací. Jde o to přemýšlet, které příběhy, nejen čí příběhy, ale jaké příběhy, jaké aspekty historické zkušenosti jsou méně pravděpodobně zaznamenány a můžeme tedy o nich vytvořit využitelný záznam, protože jinak bude v dějinách chybět důležitá kapitola. A tak si myslím, že ačkoli jsme se posunuli mnohem dál, že tento původní význam má nadále svou platnost.

Druhá věc, řekl bych, a myslím, že to byl Michael Frisch, kdo na to poukázal, je, že jsme se posunuli k bodu, kdy paměť není jen pramenem dějin, ale je předmětem dějin. Možná tím druhým důvodem, proč je orální historie tak cenná, není jen to, že zkoumá minulost, ale že zkoumá minulost v přítomném čase. V jednotlivých životech, ale také způsobem, jakým jednotlivé životní příběhy odpovídají, poukazují a reagují na obecně přijaté dějiny. Kdykoli děláme rozhovor, může to být o Jamesi McNairovi v roce 1919, ale doopravdy je to o Jamesi McNairovi v roce 1983, kdy ten rozhovor děláme, je to o všech věcech, které se od té doby udály. To, co skutečně dělám a co se ukázalo na poslední schůzi této konference, je, že zkoumám životopis jeho paměti, což je fráze, kterou jsem použil při psaní *Anzac Memories* [Australian and New Zealand Army Corps, jejichž příslušníci byli zdemociováni v bitvě u Gallipoli 1915], jakým způsobem se jeho paměť a formulace jeho životního příběhu vyvinula a proměnila během doby až dodnes. A co se můžeme dozvědět o roce 1983 a o tom, jak australská společnost vnímá zkušenost první světové války a jak totéž vnímá někdo jako James McNair vzhledem k tomu, jak se proměňuje jeho vlastní život a jeho sporný vztah k obecně přijaté historii. Tak to je druhý důvod. Za prvé jsou to tedy nezdokumentované příběhy, za druhé je to paměť coby předmět a zároveň pramen a za třetí?

Za třetí a za čtvrté jsou body, které se propojují; za třetí je to posílení a za čtvrté obhajoba a já myslím, že se propojují. Pokud jde o ten třetí bod, moc hezky to vyjádřila má kolegyně v Anglii Joanna Bourneová, která řekla, že v jejím profesním životě byla chvíle, kdy kdosi po skončení rozhovoru řekl: „Děkuji vám, že

jste se mnou udělala rozhovor.“ A Joanna si uvědomila, že ti lidé, s kterými děláme rozhovory, si toho vlastně nesmírně cení, že se někdo zajímá o jejich životní příběh a ten že má historický význam, který tak stvrzuje jejich existenci. Tím spíše, když jste byl nucen celou dobu mlčet, ať už z jakéhokoli důvodu, ten pocit, že se váš příběh najednou zaznamenává, tedy podle mě, ta třetí hodnota toho, co děláme, je, že dáváme někomu pocit, že jeho příběh má zvláštní význam. Pro něho samotného i pro jiné. A s tím je spojena dle mého názoru i čtvrtá hodnota orální historie, a tou je to, že stejně, jako posilujeme historické sebevědomí jednotlivce, může totéž platit i kolektivně. Protože máte skupinu životních příběhů, například lidí s handicapem, a já teď přemýšlím, že bychom s kolegy z Austrálie začali projekt audiovizuální historie komunity neslyšících v Austrálii, komunity, která se dlouho nemohla projevit z nejrůznějších důvodů. A každého jednotlivce vyprávění životního příběhu pomoci australské znakové řeči posiluje, funguje to ale i kolektivně, jako skupina poznávají, že mají společný příběh, který se dostává na veřejnost a k dalším lidem, že jejich příběh může ovlivnit obecně přijaté dějiny, oficiální dějiny naší společnosti. A pak je tu velmi důležitý efekt, totiž ten, že zapojíte-li do té doby mlčící menšinu do obecně přijatých dějin, podobně jako to proběhlo v ženské historii nebo v historii handicapovaných v poslední době, pak najednou všichni tito jednotlivci, kteří si dosud mysleli, že jejich příběhy nemají význam, si začnou myslet pravý opak. Nejlepšího příkladu se mi dostalo, když jsem poprvé začal dělat orální historii v Anglii v polovině 80. let. Při práci v komunitním historickém kroužku jsem se ocitl v domě příslušníků dělnické třídy, kde jsem měl udělat rozhovor se členy rodiny, a ženy – dělali jsme totiž práci o ženách z dělnické třídy – ty ženy řekly: „Zeptejte se mého muže Joa, ten zná historii.“ Panoval názor, že životní příběh ženy z dělnické třídy nemá žádný historický význam. To už dnes není pravda. Právě v Brightonu, v Anglii, kde žiji, se v orální historii udělala spousta práce, dělnické ženy dnes vědí, že jejich životy jsou součástí dějin. Takže už mě nepošlou za Joem, ale řeknou, Jo jo, mám příběh, který je důležitý, a to je jeden z největších úspěchů orální historie, že existuje mnoho skupin, které se považují za historické subjekty. Jsou v televizi, na výstavách, v rádiu, mají pocit, že jejich příběhy za něco stojí. Existují pravděpodobně ještě další důvody, ale toto jsou ty čtyři nejdůležitější.

M. V.: Zajímalo by mě, zdali máte problémy s kolegy, většinou historiky, kteří kritizují orální historii pro přílišnou subjektivitu a špatnou paměť. Co byste k tomu řekl?

A. T.: No, vzdychnete a tváříte se sklesle, protože se o tyto věci hádáte už pětadvacet let. První věc, kterou říkám je: „Tak dobře, vy jste historik středověku a nedůvěřujete orální historii, protože ji považujete za nespolehlivou. Co by se stalo, kdybyste se nechal strojem času přenést do minulosti a mohl vzít s sebou

zpátky do roku 2008 osobu ze středověku a udělat s ní rozhovor? Řekl byste ne? Samozřejmě, že byste neřekl ne, protože by to byla jedinečná příležitost.“ Tak to by byla má první odpověď. Druhá odpověď by byla stejná, jakou dávají orální historikové už od samého začátku. A to, že každý pramen, který používáme, je problematický jiným způsobem a velké množství pramenů, které historikové užívají, jsou vlastně příběhy svého druhu. Jsou to lidé, kteří svědčí u soudu, lidé, kteří píší dopisy, píší si deník. Všechny tyto doklady jsou utvářeny subjektivně svým vyprávěčem, jsou utvářeny dobou, kdy vznikly, abych použil Portelliho rčení, jazykem a významy dostupnými ve své době. Jsou utvářeny žánrem vyprávění, kontextem, způsobem, jakým píšete dopis, a vlastně jsou také utvářeny retrospektivně, protože mnozí z nich to nepíšou o chvíli, ve které to právě píší, píší to u soudu, reflektují cosi, co se stalo třeba před rokem, takže se to odehrává retrospektivně. Jednou mou odpovědí také je: doba sepsání jakékoli zprávy je významná za prvé kvůli subjektivitě vypravěče ve vztahu k příběhu, který vypráví a za druhé obecně přijatým dějinám, které se vztahují k příběhu. Takové sepsání nebo vyprávění je vždy utvářeno těmito dvěma věcmi. A kdyby bylo utvářeno o padesát let později... ano, obojí, vlastní subjektivita i obecně přijaté dějiny se za tu dobu hodně změní... ale i dopis, který je napsán na konci týdne, ve kterém se hovoří o týdnu předchozím, je utvářen retrospektivně. Takže to, co bych teď odpověděl – a cítím se dnes mnohem silnější než kdykoli předtím –, je to, že vlastně všichni historici se mohou od sebe navzájem učit jak být kritičtější k pramenům, protože už dlouho jsme pod palbou kritiky; s lidmi jako Portelli a dalšími jsme se na tyto problémy týkající se pramenů stali velmi citliví a vyvinuli jsme si metodologie a způsoby chápání a práce s nimi, takže můžeme jít za ostatními historiky a říci jim: „Poučte se od nás o svých pramenech.“ Takže to by byla má druhá odpověď, ale ta první zůstává: „Když dostanete příležitost udělat rozhovor s římským gladiátorem, odmítnete to?“ Samozřejmě, že ne.

M. V.: Vzpomínám si dobře na váš referát v Sydney, kde se diskutovalo o budoucnosti orální historie, o globalizaci, internetu, moderních technologiích. Co si myslíte o budoucnosti orální historie?

A. T.: Záleží na tom, kam tím míříte. Chcete mluvit o internacionalizaci nebo digitalizaci?

M. V.: Asi o digitalizaci.

A. T.: Tahle otázka by asi měla patřit někomu jinému než mně. Protože já nejsem velmi technicky založený. V mé rodině se smějí, když řeknu, že mám nový nahrávací přístroj, protože doma neumím zapnout video. Jedna věc, která mě zasáhla, je, že digitální věk je v jistém smyslu apoteóza, takové vítězství, díky němuž každý

a všude může nahrávat svůj příběh a vyprávět ho on-line pomocí digitálního záznamu atd. To je na jednu stranu úžasné. Díky „blogování“ a tedy díky internetu mnoho lidí nyní chápe, že jejich životní příběh má svou hodnotu, že ho mohou dát dohromady, nahrát a poslat komukoli a kamkoli. A na jednu stranu je to velké vítězství pro orální historii, protože jsme součástí tohoto autobiografického věku, který přiměl lidi uvědomit si, že příběhy jednotlivců mají svou důležitost. Na druhou stranu si ale můžete říci, že je to problematické, protože orální historie se tak stává přebytečnou. Kdo potřebuje orální historii, když přece každý může nyní vyprávět svůj příběh. Zabývám se teď tím, jakým způsobem bychom nyní měli odpovídat na podobný druh kritiky, protože lidé mohou říci: proč bychom vám dávali milion dolarů na tu vaši orální historii, když můžeme prostě oskenovat web a sesbírat příběhy z něj. Jednou mou odpovědí je, že existuje velký rozdíl mezi množstvím příběhů na webu a tím, co děláme v orální historii. Protože když pracujeme na nějakém projektu, podněcujeme vyprávění, strukturujeme ho, dáváme mu zaměření a téma. Stává se z toho dialog, ve kterém my zpovídáme, v nejlepším slova smyslu, lidskou paměť a postupujeme kupředu. A co je důležité, archivujeme to a zpřístupňujeme to dalším lidem za jasně daných podmínek a s jejich souhlasem. Je to dialogicky strukturované vyprávění, má jasné téma a proto je užitečnější badatelům, historikům a dalším. To považuji za hodnotu a myslím, že to, že někdo sedí na této straně mikrofonu, tam kde jste teď vy, když mě zpovídáte, bude mít svou hodnotu i nadále. Nemyslím si, že kdybych tam seděl já a mluvil sám se sebou do webové kamery, že by ten rozhovor vypadal stejně. Dialog je strašně důležitý a také skutečnost, že máte šest otázek a že naprosto stejných šest otázek jste položil už celé řadě lidí a my pak můžeme udělat srovnání.

Nejdříve jste se ptal na důležitost orální historie. Další důležitou věcí orální historie je to, že ji lze definovat jako multimedium, a to nám umožňuje zapojovat orální historii do celé řady médií. A když se podíváte na orální historii, víte, historii televize, pořady v rádiu, tanec, všechny tyto věci, umožňuje to způsob práce s minulostí a přítomností skrze různá média. Je to naprosto vzrušující práce a ať děláte rozhovory k poslechu nebo i na video, každý z nich vám dává možnost vytvořit krásnou věc, která bude lidi zajímat, a generace, která vyrůstá s digitálními technologiemi a která je v nich jako doma, v nich uvidí způsob, jakým budou chtít orální historii dělat. Což vlastně znamená, že v orální historii jsme hodně napřed.

M. V.: Máte pocit, že orální historie je spíše metoda nebo obor?

A. T.: Nevím. Myslím, že orální historie je obor, přístup. Vlastně si myslím, že je to hnutí, to bude přesnější. V jistém smyslu je to metodologie, nebo soubor metodologií. Nemyslím si, že to je disciplína. Nemám rád, když se prosazuje říkat tomu

akademická disciplína, protože podle mě limity disciplíny jsou problematické. Určují hranice.

M. V.: Dost se mluvílo i o tom, že má současná orální historie dvě větve: akademickou a laickou?

A. T.: Posledních pětadvacet let jsem se snažil především o to, abych toto vyřešil. Další velkou věcí na orální historii je, že se sice odehrává na akademii, ale většina, převážně v Austrálii a Británii, se vlastně odehrává mimo univerzity. Odehrává se v komunitních projektech, v práci s pamětí, divadelních projektech, rozhlasových projektech, v muzeích atd., a ty akademické záležitosti jsou spíše nevýznamné. Velkou výzvou pro nás je vyřešit, jak tyto dvě věci dát dohromady. Takže všechny myšlenky o teorii a metodě orální historie, které se běžně odehrávají na akademii, se spojují s projekty a příbuznými přístupy odehrávajícími se mimo akademii. Snažím se tyto dvě věci sblížit. Důležitou věcí na orální historii je to, že takový druh spojení umožňuje. Paul Thompson v minulosti řekl: „Pomáhá nám to sblížit akademiky s těmi, co jsou mimo, s těmi, co historii vytvářejí, stejně jako s těmi, kteří historii žijí.“

M. V.: Měl byste nějaké doporučení směrem k českým orálním historikům, protože my jsme stále spíše na začátku?

P. T.: To je dobrá otázka. Vy budete organizovat konferenci v Praze a důvod, proč se my všichni sjedeme do Prahy, je vlastně ten, abychom se poučili z vašich zkušeností, abychom se poučili, jak se dělá orální historie v postkomunistických zemích východního bloku, čemu musíte čelit, jaké máte příležitosti a jaké jste zavedli inovace. Jeden z důvodů, proč je mezinárodní hnutí orální historie tak vzrušující, je ten, že se učíte z rozdílnosti různých částí světa. Také se dokážeme těšit z podobností a obě věci dohromady nás těší dvojnásob. Co se týče nějaké lekce, myslím, že ujistit se, vypracovat způsob, jak zkombinovat akademickou stránku věci a vnější svět by bylo velmi podnětné. Součástí toho, a to považuji za skutečný úkol, je kombinování promyšlených teorií o paměti, o vztazích při vytváření rozhovorů, o technologiích, prostě tyto a podobné věci, zkombinovat to. Důvod je významný, akademický svět se musí učit z toho, co se děje mimo akademii, stejně tak svět mimo akademii se musí učit z vynikajících myšlenek a nápadů, které probíhají právě tam. To by bylo za prvé. Druhou lekcí je poslouchat a slyšet za hranice svého národního kontextu nebo regionálního kontextu a myslet na to, co se můžete naučit odjinud. Jestli chcete slyšet nějaké opravdové omyly, nejhorším omylem v orální historii bylo, že v době kazetových magnetofonů jste nahrál jednu stranu, pak jste kazetu obrátil, a potom jste ji obrátil znovu a všechno z té první strany jste si vymazal (smích). Takže jestli chcete lekci, všichni jsme to někdy udělali.

Další věcí je trénink. Hrozná je to, co se děje na většině ústavů historie: řekne se, jestli Joe chce jít ven a udělat rozhovory, tak může jít a udělat je. A já říkám, že to je nepřipustné, protože můžete učit celý semestr jak dělat rozhovory a na jeho konci si studenti uvědomí, že se hodně naučili, dojde jim, jak je to složité a kolika dovednostem a přístupům se mohou naučit. Takže dobrý trénink na jakékoli úrovni je určité důležité, myslím.

M. V.: Působíte v Mezinárodní organizaci orální historie nyní už po celou řadu let. Poslední dva roky jste byl jejím prezidentem. Jak se díváte na způsob, kterým se institucionalizované hnutí orální historie vyvíjí a kam podle vás míří?

A. T.: Myslím, že bylo důležité, protože toto je hnutí coby instituce, nebo jakási předběžná instituce, která se vyvinula v 70. letech mezi kolegy ze Severní Ameriky a Evropy, kteří se dali dohromady v Essexu v 70. letech a jako skupina se setkávali i nadále. A to bylo nesmírně důležité. Byl jsem na konferencích v Oxfordu a v Essenu a v Itálii atd. během 80. let až do počátků let 90., byla to totiž skupina přátel, kteří pomalu stárlí, byla to stárnoucí generace, a oni si uvědomili, že se potřebují institucionalizovat, aby se v tom nadále pokračovalo a aby to celé bylo demokratické. Takže založení Mezinárodní organizace orální historie v roce 1996 bylo velmi významnou součástí tohoto procesu a díky jejím zakladatelům, průkopníkům, kteří si nechtěli nechat orální historii pro sebe, byla vytvořena tato Asociace. Ron Grele vytvořil stanovy a na jejich základě demokratickou organizaci a myslím, že udělali několik důležitých rozhodnutí. Jedním z nich bylo to, že konference se každé dva roky stěhuje po světě, protože předtím byly vždy v Evropě. To bylo velmi důležité, protože to orální historiky z Evropy a z Ameriky nutí pracovat po celém světě, ale také naopak, zviditelnilo to různé části světa před Evropou a Amerikou. Takže si myslím, že během posledního desetiletí se to skutečně stalo mezinárodním hnutím, což je velmi cenné. Hlavním cílem je udržet tyto schůzky. Další věcí a skutečnou výzvou je, že v různých zemích a v různých jazycích existuje skutečně výborná a důležitá literatura o orální historii, zviditelňující různé metodologické a politické přístupy různých míst, a pokud těmi jazyky nemluvíte, pokud části textu nejsou příležitostně přeloženy, tak se z nich nic nedovíte. Chápu, co je signifikantní pro latinskoamerickou orální historii, která se, jako východní Evropa, v posledních dvaceti letech stala velmi důležitým místem nového myšlení, nových směrů a přístupů. Ale protože nemluvíme španělsky ani portugalsky, tak se toho moc nedozvím. Myslím, že je důležité vypracovat v hnutí způsob, kterým bychom mohli zajistit, že některé z nejdůležitějších myšlenek, nejnovějších přístupů, které se odehrávají v různých částech světa, budou zprostředkovány, přeloženy do angličtiny a španělštiny, abychom byli schopni tuto literaturu sdílet a skutečně se poučit, nejenom tím, že se účastníme konferencí, ale

také díky čtení on-line. A rozšířit je i mimo asociaci, mezi kolegy, kteří jsou stále skeptičtí vůči orální historii, aby viděli, že v tomto oboru zde existuje bohatá, mezioborová, mezinárodní a mnohojazyčná literatura... A to je další věc, která je na orální historii tak vzrušující, že je mezioborová; nejsou v ní jen historici, ale i antropologové, lidé pracující v muzeích, lidé zabývající se sociální psychologií, lingvisté. Na této konferenci je celá řada takových lidí, a to je další úžasná věc. Nutí vás to coby historika vystoupit ze svých úzkých škatulek, vyrovnat se s literaturou a přístupy z celé řady disciplín a postupně se z vás stává taková intelektuální straka. Musíte skočit po myšlence jako straka, která si nosí cizí věci do hnízda. Orální historici jsou jako straky, musíme brát myšlenky z různých oborů, kultur, zemí, abychom to, co děláme, dělali co nejlépe.

Paul Thomson

„Když máte příležitost dělat s někým rozhovor, kdo má co říci, neupínejte se jen na svůj projekt, samozřejmě se ptejte na to, co chcete vědět, ale mějte vůli zaměřit se i na něco jiného“.

Narodil se v roce 1935, působil jako sociální historik a dnes je mezinárodně nejuznávanějším průkopníkem orální historie a životních příběhů v sociálním výzkumu. Vystudoval moderní dějiny na katedře sociologie na University of Oxford (1958), po doktorátu spolu s kolegy v roce 1967 založil katedru sociologie na University of Essex, kde dodnes působí jako emeritní profesor. Vyučoval a dosud vyučuje orální historii. V letech 1994–2001 se stal ředitelem Qualidita, University of Essex. Aktivní přístup prokázal v řadě projektů komunity orální historie v Londýně a de facto po celém světě. Autor více než dvaceti publikací, včetně dnes klasického a základního manuálu orální historie *The Voice of the Past* (1978, 1988 a 2000). V roce 1970 zakládal časopis *Oral History*, je zakladatelem národní sbírky Národního zvukového archivu Britské knihovny (1987). Ve své kariéře vedl a zpracoval více než 500 životních příběhů, rozhovory byly zaměřeny především na rodinný život, práci a komunity v Británii. Studoval každodenní život společenství skotských rybářů a pracovníků v automobilkách v Coventry a Turíně. Aktuálně se věnuje orálněhistorickému výzkumu mezi přistěhovalci z Jamajky. Patří rovněž mezi průkopníky sociálních dějin a jejich výzkumu ve Velké Británii. Mezi jeho nejdůležitější orálněhistorické publikace patří: *History of English Architecture* (1965, 1979); *The Roots of Environmental Consciousness* (2000); *The Edwardians* (1975, 1977, 1992); *Narrative and Genre*, with Mary Chamberlain, (1998); *Listening for a Change*, with Hugo Slim (1993); *Living the Fishing* (1983).

Rozhovor s Paulem Thompsonem (P. T.) vedl Miroslav Vaněk (M. V.), Londýn, Velká Británie, březen 2008.

M. V.: Ještě jednou vám děkuji za to, že jste si na mě našel čas a pozval mě k sobě domů. Pro mě to hodně znamená, protože jsem přečetl hodně vašich publikací.

O orální historii jsme nevěděli nic a vaše kniha byla první, kterou jsme si pořídili, a kterou máme v Centru orální historie od roku 1995. Rád bych se vás zeptal v rámci tohoto speciálního projektu, který vedu s „pionýry“ orální historie a hlavními protagonisty oboru, na několik otázek. První z nich je, jak si vzpomínáte na chvíli, kdy jste poprvé použil metodu orální historie?

P. T.: Někdy sám přemýšlím o tom, jaké byly první podněty, které mě přivedly k orální historii. Zdá se to podivné, ale myslím, že jedním z nich může být to, že můj dědeček měl kostel Letniční církve a hlavní myšlenka letničního hnutí je, že necháte lidi mluvit a nasloucháte všem, ať jsou sebestopodivnější, ale to je jen jedna z možností, ani si už nevzpomínám, jak mě to napadlo. Ale jinak jsem se orální historii začal věnovat ze dvou důvodů, jedním z nich bylo, že se ze mě stal socialista s pocitem, že to, co si obyčejní lidé myslí, je důležité. Ovšem ten druhý důvod byl specifitější: když jsem přišel na univerzitu v Essexu, šel jsem na katedru sociologie, protože katedra historie tam ještě nebyla. Jejím zakladatelem byl Peter Townsend, velký sociolog a zastánce chudých a starých v této zemi, který tehdy právě dokončil knihu o rodinném životě starých lidí ve východním Londýně, i když žil pár tisícovek mil odsud, a to je také jeden z důvodů, proč jsem se usadil právě tady. Nakonec jsem se spojil s jeho dřívějším institutem, Institutem komunitních studií. Zatímco on pracoval pro tento institut, vedl zároveň hloubkové rozhovory a velmi ho zasáhlo, jak živoucí a zajímavé vzpomínky staří lidé mají ze svých dřívějších let. Tehdy už jsem byl sociální historik a Peter mně pořád ukazoval svůj materiál a říkal mi, že bych se měl o něco takového zajímat. A pak mě vybídl a pověřil Barry Huxtable, abych napsal jednu z knih na pokračování o sociální historii v Británii, jejímž byl hlavním redaktorem. Můj příspěvek se zaměřil na období od roku 1900 do 1918. Když jsem tuto práci dokončil, to bylo v roce 1966/1967, Peter a další kolegové mi řekli, že je spousta lidí, kteří si tu dobu pamatují, a že bych s nimi měl nahrát rozhovory. Já jsem chtěl udělat podobnou práci, jako dělali sociologové o britské společnosti obecně, pozorovat rodiny z pracující třídy a jejich určité problémy, které nebyly ve skutečnosti součástí politických záznamů, protože se jednalo o každodenní život. Už proto vlastně bylo mimořádně snadné dostat tehdy peníze na výzkum, protože Rada pro výzkum sociální politiky a také Napa college byly velmi štědré. Výzkumná studie zamýšlela zachytit na 600 lidí napříč Británií, a nakonec jsem to snížil na 450, ale ani tento počet jsem nakonec nevyužil. Když jsem pak psal knihu, ukázalo se, že lidí bude taková stovka, ale to byl začátek. Když jsme začali, chápali jsme to jako rozhovory pro sociální historii, ale pak velmi rychle, v rozmezí několika měsíců, se ve Spojených státech objevili orální historikové a zkontaktovali nás. Tou dobou američtí orální historici byli především staromódní a mnohem více se zajímali o velké osobnosti než o obyčejné lidské životy. Takže, z jejich praxe jsme se moc nepoučili, to spíše od sociologů

a antropologů a dalších sociálních historiků jsme se dokázali dopracovat toho, jak dělat orální historii. Důležitý byl též okamžik, když mě Keith Thomas, sám významný a kreativní sociální historik, vyzval, abych napsal *Voice of the Past*, a já chtěl zjistit, jaké dějiny má orální historie. Samozřejmě jsem pak odhalil, že sahá k Řecku a v této zemi až do hluboké minulosti a k Bedovi Ctihodnému a byla tu vlastně i velmi živoucí tradice 19. století, takže jsme odhalovali cosi, co tu bylo dřív.

M. V.: Voice of the Past poprvé vyšlo... ?

P. T.: 1978. Keith Thomas chápal, že orální historie je důležitá. Je ale zajímavé, že po mně chtěl, abych napsal plně filozofickou knihu, ve které by nebylo nic o praxi, jenže já trval na tom, že kniha musí obsahovat i kapitoly o praxi, a podle mě to byl důvod, proč nakonec zaznamenala takový úspěch. Propojuje obojí, myšlení o orální historii, ale také jak ji provozovat. Je vlastně zajímavé, že podobným způsobem jsem se neshodl s Harry Hobsbornem kvůli knize, jejíž napsání mi zadal. Orální historie se mu totiž vůbec nelíbila a žádal mě, abych tam většinu z ní nedával, speciálně tu část, kde mám sérii rodin, na nichž ilustruji rozdílné formy dědictví v britské společnosti a různá vypořádání rodin, a to se mu vůbec nelíbilo. A pak chodil a celkem negativně se vyjadřoval o orální historii. Bylo to docela divné, protože když jsem v Londýně psal diplomku o problémech rodin z dělnické třídy, byl pro mě Hobsborn jeden z mála historiků dělnictva, kteří byli schopni vidět věci do hloubky, a nyní jsem byl prostě zmaten, co mu tak bránilo, aby mohl podporovat orální historii?

M. V.: To je má další otázka, na začátku jsme měli hodně problémů, ne za komunismu, to se orální historii vůbec nemohla využívat, nebyly metodické příručky a především proto, že by takto pojímanou metodu neměl komunistický režim pod kontrolou. Ale po roce 1989 bych byl čekal, že vznikne nějaké větší hnutí v orální historii, že ji budeme využívat více..., ale nestalo se tak, stále byly námitky kolegů, kteří orální historii odmítají. Paměť je pro ně problematická atp., preferují psané dokumenty, protože jedině ty jsou podle nich pravdivé. Vy možná takové debaty také dobře znáte. Co na takové skeptické námitky říkáte, jak na ně reagujete?

P. T.: Na začátku bylo nezbytné hádat se o to, že retrospektivní paměť má svou hodnotu, a bylo to částečně proto, že jsem byl v sociologii, která zvláštním způsobem a do velké míry závisí na rozhovorech, ale zároveň si myslí, že retrospektivní rozhovory jsou nespolehlivé. Když začnete sledovat procesy paměti, uvědomíte si, že autocenzura, zapominání a vymýšlení atd. ovlivňují momentální paměť stejně jako paměť dlouhodobou. Když si třeba vezmete společenský vzestup, když se lidé ptáte na pořadí jejich zaměstnání během jejich života, zdá se, že sociologie neví

nic o obecných debatách o paměti a o povaze paměti, což je velmi zvláštní. Ale jakmile se něco onálepkuje jako retrospektivní paměť, hned si myslí, že se tomu nedá věřit. Takže jsme museli ukázat proces paměti a jak se na velkou část paměti lze fakticky spolehnout. Ale pak přišla druhá fáze, někdy kolem pozdních 70. let, kdy lidé jako Louisa Passerini a Alexandra Cortendi začali argumentovat, že v orální historii je dvojitý smysl, a že tato zkreslení, distorze, která se v paměti objevuje, jsou vlastně důkazem proměny vědomí a jsou hodnotné samy o sobě, a to je názor, který zastávám také já sám. A vlastně v druhém vydání *Voice of the Past* je celá kapitola o paměti samotné a to je právě odpověď na to, na co se ptáte. Odpověděl jsem na vaši otázku?

M. V.: Ano.

P. T.: Pokud jde o to, co si lidé myslí dnes, řekl bych, že v této zemi je orální historie přijímána většinou historických kateder a ústavů za právoplatnou a to, za co jsem se vždycky hádal bylo, že ústně podané svědectví by mělo být hodnoceno jako jiné svědectví, a myslím, že to je postoj většiny dnešních historiků. Neříkám všech, protože pravděpodobně jsou vůči tomu ještě nějaké námitky. A je opravdu velmi zajímavé, jak antropologie i sociologie je schopna získat z orálněhistorického přístupu velké množství náhledů na věc, i když někdy pod rouškou životních příběhů, ale to se nezdá tak problematické. Myslím, že například posun směrem k zájmu o otázky identity znamenal, že se stává životním příběhem, nebo orálněhistorický přístup se stává zásadním v problémech, které zkoumáme. Takže od té doby, kdy jsem já začal, nastalo trochu změn.

M. V.: Když se řekne orální historie, v čem podle vás spočívá její síla?

P. T.: Myslím si, že ty síly jsou různého druhu. Je intelektuální síla, pomocí níž ukážete, co se přihodilo, v některých případech velmi významným způsobem. Například užití orální historie k dokumentaci holokaustu nebo k dokumentaci útlaku pod sovětským režimem. Chci říci, že v mnoha případech zkrátka neexistují psané dokumenty, které takovou věc ukazují, a to je historie, která má ještě dnes ohromný význam, i to je příklad intelektuální síly orální historie. Existuje zde individuální síla, která dodává lidem sebevědomí a smysl o sobě samých. A to se užívá celkem zjevně u starých lidí, především u těch, kteří jsou tak trochu v depresi, aby se jim dodala odvaha. A pak samozřejmě také máte sílu orální historie v komunitách. Nevím, do jaké míry se shodujeme s jinými zeměmi, ale zde máme velmi zajímavou situaci, v níž je historie velmi oblíbená. Jde o jednu z nejoblíbenějších činností, místní historie má obrovský vliv a v mnoha oblastech naleznete mnoho lidí, ne zrovna akademicky vzdělaných, kteří jsou experty na historii některých věcí. V Essexu, kde částečně žiji, jsou lidé, kteří například vědí

všechno o každé lodi, která byla spuštěna na řeku a jsou vám schopni říci, kdy byla postavena, kam plula a kdo ji vlastnil. Všechny tyto věci, výjimečným způsobem zapamatované znalosti, často je vlastně mají z nějakých dokumentů, ale oni si je pamatují, a to je jedna věc, nad kterou stále žasnu a která mě jako sociálního historika zahanbuje. A pak máte také experty, kteří sbírají fotografie, kteří vědí, co nebo kdo na těch fotografiích je, umějí je datovat atd. Má to podle mě co dělat s tím, že dějiny nějaké komunity jsou součástí jejich hrdosti a pro podobné místní projekty se dá získat obrovská podpora, existuje na to celé schéma komunitních orálněhistorických projektů podporovaných vládou, já sám se v několika angažuji. Když jsme pořádali schůzky, na kterých se ukazovaly fotky a výňatky z našich rozhovorů, u starších lidí nastal obrovský obrat a zavládlo velké nadšení, hovor, pozitivní hovor byl naprosto fantastický. Víím o případech, kdy v některých komunitách, které žily pod nějakou hrozbou, například stavby silnic, se začal projekt orální historie, vyšla kniha atd., a orální historie přiměla lidi k úspěšnému odporu, takže to skutečně má sílu na komunitní úrovni. Naše kniha se prodala v tisíci kopiích v místech s populací pod deset tisíc, tedy v malém místním obchodě. To jen ukazuje, jak se místní lidé o lokální historii zajímají. Nevím, je to jen čistě britská záležitost?

M. V.: Nevím. Na to bohužel zatím nedokážu na základě vlastních zkušeností odpovědět. Co si myslíte o budoucnosti orální historie? V čem vidíte její vývoj, přemýšlel jste o tom?

P. T.: O tom samozřejmě přemýšlím neustále. Víte, je vždycky těžké představit si, že věci budou docela jiné, než jsou dneska, ale skoro určitě budou. Doufám, že tu bude orální historie pokračovat jako forma akademického výzkumu a také komunitní práce. Myslím, že nejzajímavější výzvou v mnoha ohledech je, jak budou orální historici schopni vázat se k novým technologiím, a myslím si, že to je zajímavé; nyní zde děláme audiovizuální rozhovor. Myslím, že v delším horizontu myšlenka oddělit obojí od sebe bude stále méně a méně platná, to je třeba jedna ze změn, které nastanou. Ale na druhé straně, bude stále větší tlak na to, abychom používali internet. Umístili jsme na něj náš projekt, knihu, která byla určena k vytištění, ale měli jsme asi tak třikrát víc zpracovaného materiálu, který jsme dali na internet. Nevím, jak často je využíván, ale využíván je. Vidíte, že jsem lehce skeptický vůči skutečnému využití těchto archivů. A pak je tu také práce takových lidí, jako Karen Bochnerová v Brazílii. Ona a její kolegové v USA se asi pokoušejí vyvíjet životní příběhy po internetu, kde máte stránky, kam lidé dávají své příběhy. A znovu, myslím si, že je to zajímavý experiment, ale teprve uvidíme, co z toho bude a jak moc se to využije. Ale určitě budou nové technologie nějakým způsobem významnou součástí budoucnosti.

M. V.: Myslím si, že v tom je spousta předností, ale jsou věci, kterých se trochu obávám, například proces, kdy mezi dotazovaným a narátorem bude oceán a rozhovor bude probíhat prostřednictvím kamer. Půjde ještě o orální historii, bez lidského kontaktu, aniž by si hleděli tvář v tvář, protože v kameře vidíte tvář jenom z jednoho určitého úhlu?

P. T.: Tedy, já myslím, že to je rozhovor, ale řekl bych, že to nebude obsahovat ten-
týž pocit blízkosti, ne?

M. V.: Osobně více preferuji lidský kontakt. Rozhovor tak lépe postupuje, tazatel si lépe ověřuje okamžité reakce. Takže se toho trochu obávám, jestli bude lidská činnost nahrazena moderní technologií, bude mi to nejspíš líto.

P. T.: Můžu ještě něco říci? Myslím, že v jistém bodě bude technologie schopna poskytnout levný a snadný způsob simultánního překladu rozhovorů a jestli se tak stane, tak to bude obrovský zlom a umožní nám to vytvořit srovnávání a spojení na mezinárodní úrovni, a to takovým způsobem, jakým jsme dosud nebyli schopni.

M. V.: To ano. Bylo by něco, co byste chtěl jako slavný autor a průkopník orální historie doporučit českým kolegům a především studentům, kteří navštěvují přednášky a kurzy orální historie?

P. T.: To je docela těžké, bez toho, abych věděl, co se v České republice udělalo.

M. V.: Já vím, ale jestli se vám vybavují nějaké omyly, kterých jste se sami dopustili a které bychom nemuseli opakovat.

P. T.: Jedna chyba, kterou jsem udělal na začátku byla, že jsem příliš zúžil téma rozhovoru, například u Edwardiánů jsme se ptali na jejich život jen do 1918, rozhovory jsme dělali v raných 70. letech a nikdy jsme se jich neptali, co se dělo v dalších uplynulých padesáti letech. To, že jsme v tomto selhali, bylo závažnou chybou, protože to znamenalo, že jsme se těch lidí mohli zeptat na nejrůznější věci a my to neudělali. Abych vám dal příklad, později jsem se začal zajímat o lidi, kteří vyrostli v nevlastních rodinách, a že jsme jich měli pár v tom Edwardiánském souboru, ale nevěděli jsme, co se s nimi pak dělo, a aby to bylo zajímavé a hodnotné, potřebovali jsme se to dozvědět. Takže si myslím, že je vždycky dobré, když máte příležitost dělat s někým rozhovor, kdo má co říci, neupínejte se jen na svůj projekt, samozřejmě se ptejte na to, co chcete vědět, ale mějte vůli zaměřit se i na něco jiného. Za druhé, myslím, že je mnohem lepší mít zformovaný životní příběh než takový, který se zaměřuje jen na určité období života.

M. V.: Děkuji, mám poslední otázku. Zajímalo by mě, co vám orální historie přinesla a jak ovlivnila váš život.

P. T.: Přineslo mi to neuvěřitelně bohatý profesní život, ve kterém jsem se seznámil s nejrůznějšími lidmi, a to způsobem, jakým by to nebylo možné, kdybych zůstal konvenčním historikem nebo nějakým statistickým sociologem. A od chvíle, kdy se moje práce setkávají s ohlasem, jako ta s rybářskými komunitami, kde jsem žil v 70. letech během práce na projektu. Jeden z mých přátel je Kalamit, a podobným způsobem jsem se setkal s dalšími lidmi. Také když děláte více elitní rozhovory, seznámíte se s poměrně specifickými lidmi způsobem, jakým se to málokomu podaří. Víte, dělal jsem například rozhovory s průkopníky sociálního výzkumu, nebo o životě ve městě, o hlavních financích ve městě, díky takovému rozhovoru získáte empatii, myslím, že je to opravdová výsada. Kdybych to měl brát celkově, měl jsem zatím obrovské štěstí, že jsem většinu času při výzkumu strávil nasloucháním lidem spíše než sezením v zaprášeném a starém archivu, kde jsem začínal. Ale myslím, že je to ještě něco víc, protože to přináší další rozměr do vašeho vztahu s lidmi obecně, protože si vyvinete schopnost, jak přimět lidi mluvit, a ačkoli jsem relativně plachý, i když už ne tolik, jak jsem býval, teď jsem schopen dát se do hovoru a někdy s celkem účinným výsledkem. Například Elaine Barrovou, s níž jsem napsal své poslední dvě knihy *Jamaican Hands Across the Atlantic*; ona je Jamajčanka-Kanaďanka, ale potkali jsme se ve vlaku z Londýna do Paříže, začali jsme spolu mluvit, a bylo to téměř jako orálněhistorická zkušenost, a od té doby jsme si velice blízcí. A to byla věc, která pro mě nebyla dříve možná, a pokud jde o množství mých přátel a různorodost mých přátel, mám velké štěstí, a to z větší části díky orální historii.